

Василь Еллан (Блакитний)

ГАРТ

ЛІТЕРАТУРНО-ХУДОЖНІЙ ТА КРИТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

№ 8 ГРУДЕНЬ 1927

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО УКРАЇНИ

Укрголовліт № 2967. 1927. Зам. 430. Тир. 1000.

ЗМІСТ

ЛЕОНІД СМІЛЯНСЬКИЙ

МАШИНІСТИ

Повість

ЧАСТИНА ПЕРША

I

І бувають такі, що, запалавши, не гаснуть — згоряють д'останнього сизого попелу, що його хіба вітер розвіє на худу риллю.

Його раптом опанувала злість. Зашарілось лице й нервово сіпнулись густі брови, підчорнивши в очах гнів. Кинув очима праворуч і задивився на повні ниви. А дивитися, власне, і не було на що, бо, крім зеленкуватої пшениці та глибоченної — без міри й межі — блакити, навкруги не було нічого.

А коло губів сіпався, тремтів тоненький м'яз. „І за яким дідьком цей блазень, Матвійчук, підлещується до пенькуватого конвойного!..“ Кортить Тодосеві затопити чорствим, ніби зі старої берези кора, кулаком під довгий блискучий ніс Матвійчукові. Але вдає покірного й пильно вдивляється в шию передньому німцеві, бо можна було — окрім неба й пшениці — ще дивитись у шию довготілому німцеві. І справді, цікаво: німцева шия була з дитячу руку над ліктем, ще й ямка ззаду, а по ній не вгавав струмок німецького поту за шию. Здавалось, дмухне вітер, і голова його, немов перестиглий кабачок, відламлеться й скотиться під ноги — хіба лиш чубом за вітер удержиться.

Тупають порохом у такт восьмеро ніг — четверо в куцих німецьких чоботях, а других чотири — в грубих робочих черевиках, і за ними ледве зводиться рудим димом порох... Третій німець десь іззаду вилазить з рову й доганяє всіх, на бігу напихаючи люльку.

Спокійно, немов говорить за свій зношений черевик, Тодось удається до товариша:

— Коли за годину не визволять наші, то або пристрілять на Чорній Луці, або до штабу на пост поведуть. Катуватимуть... Що краще?

Той швидко заглиблюється в свої думки, часто спотикається й мовчить, мовчить... Думає він, що найкраще було б знову піти

в майстерні й обшивати собі, як раніше, шальовкою вагони, або реготатись по шабаші на переїзді з товаришами. Але товаришеві він про це не говорить, лише одвертається в бік і починає споруджати такі словесні поверхи, що й німці, інстинктом збагнувши значіння, хитають сумно головами. Мовляв, до вечора жити людині, а він і бога не милує — дикий народ!..

Над сухим сивим шляхом безкінечною пшеницею праворуч і над бур'янистою толокою з другого боку коливається, пливе розпечене дихання степу, все'дно, що нестримна повідь над зеленкуватими весняними берегами.

І коли обернутись до міста — вже не видко задимлених шапок димарів. Лиш пшениця та палахкучий потік повітря над степом.

— Чи поведуть на залізничий пост до штабу, чи звернуть до Чорної Луки й розстріляють, як і місцевий загін Червоної гвардії нещодавно скосили?..

Обидва швидко розмотують думку по думці. Ледве, ледве вловили напруженим слухом гудок з далеких майстерень.

— І все ж я сьогодні переможу. Буде німцям така свиня, що не їли ще ніколи!..

І все кортіло Тодосеві вихопити з рук вартового рушницю й виправить німцеві надміру довгу голову...

Під креслатою вербою, що кількканадцять років тому заблукала самітна на цей шлях, розташувались відпочити. Бажали пити, але в німців — порожні фляшки, а навколо пустка, безлюдь, аж сумно. Лиш недалеко вибігає на шлях поруділий від спеки пес; в його бігові сила байдужности й спокою. Але люди — вони завше його бентежать — приваблюють його зір. Стає серед шляху, зводить старечу голову і, подумавши мить, рушає толокою в обхід, підкидаючи високо облізлий зад.

Ясновидний собачий розуме!..

II

Тихо, тривожно на посьолку, що за путями біля вокзалу. Сьогодні не чути голосної розмови. І не від липневої спеки шушукає людність. Буває, що й закортить якому шибайголові з нудьги закласти до рота чотири пучки й свиснути під чужими ворітьми, де злючі собаки. Він і пучки вкладе до рота, вже й зчервоніє з натуги, а потім упаде йому в очі, що люди гуртками збираються, шепчуть про щось крізь паркани, і покладе руки до кешені й промовить у бік до свого байдужого друга: „Хочеш, підемо до Довгого на город патрони потягнемо; бачив я — закопували"... Але, не зустрівши бажаної згоди, чвиркне крізь зуби слиною в протилежний паркан і додасть: „Боїшся, зараза... Ну, я й сам піду..."

Тихо, тихо в провулках. Не дзвенить посьолок дитячими голосами, не перегукується дужим реготом — шушукає, шепочеться за свої справи таємні, що проте по всьому місту були вже відомі.

І питаються поважні дружини слюсарів одна в одної, чи не взяли кого німці з обходом, не знайшли чого під хламіттям по цвяхованих скринях. І кожна готує чоловікові на шабаш десяток - два новин...

Довго міркують поважні дружини за причину загального трусу. Рішили було, що більшовики недалеко вже наступають, та потім передумали, що, певне, кайзер на Україну приїде, і кінець - кінцем догадались:

— Секретний був трус.

А робітники по цехах уже знають, що трусили по дворах зброю. Шепче один до одного, що синову рушницю замотано в старі штани й закопано під яблунею, що в дітей патрони можуть побачити — буде тяганина...

З двору машиніста Довгого виходить дочка. Біля воріт ослін; завше коло нього гомін. Тепер — нікого. Вулиця безлюда.

Коли вже минуть прокляті ці дні?.. П'ятий день, як батько повіз своєю машиною німецького панцерника, а й досі не вернувся. Коли б усе гаразд, людьми переказав би, а то — ніхто ні слова... А позавчора брата забрали, Тодося. Просто з цеху взяли, а на домівку прийшли лише трус зробити. І після них лишилися по хаті гори перекиданої білизни, розсунуті по хаті скрині — нічого не прибирали після трусу: було біганини і вранці й до ночи... Нічого не помоглося...

Лице затулила долонями. Заманулося знову бути в гімназії серед товаришок, бігати з бутербродом коридорами й нишком хвалитися подругам, що за нею впадає Павло Коломійченко.

Цьому була правда. Зустрів якось увечері, смерком, — ішла з гімназії, — до самого дому проводив. Дзеленчав острогами на нових жовтих чоботях і хвалився шаблюкою із срібною обробкою. Усю дорогу нахвалявся, що кожного більшовика заарештує, скоро взнає, що хто записався до їхньої партії й що він уже не ходитиме до майстерень на роботу, бо його настановили на секретаря в коменданта. Тепер він... о, все тепер зможе!..

Гімназію кінчила цього року. А далі не поїхала вчитись: лихоліття пристукало. А тепер... Може розшукати б Коломійченка, попрохати за брата. Хоч би матір до в'язниці побачитись допустили...

Її розсипані думки перериває хлоп'ячий голос:

— Віро, а де ваш Тодось тепер?

Мале таке, замурзане хлоп'я. Намагається як найм'якше розмовляти з нею. Хоче не образити, бо чув від дорослих, що в сусідів біда...

— А ти знаєш, що вже всіх більшовиків ловлять... Тільки їх не впіймаєш. До Прокопа Стоянового прийшли, а хлопці побачили й побігли, — сказали, так він у картоплю, а потім на поле — і заховався...

— А чий це старує?.. Побіжи води винеси.

Хлоп'я зникло. Знайомий машиніст ставив чемодан на ослін. Хусткою втер спітніле обличчя, сідаючи відпочити.

— Батька немає з паровозу?

Віра хитнула головою. З хвилювання за останні дні її голос тремтів. Звуки немов відривалися з самої глибини грудей. Через це на очі при розмові наверталися сльози. І тому з чужими воліла менше говорити.

— Бачив Тодося, повели їх.

Вона злякано глянула в лагідні, спокійні очі.

— З Матвійчуком повели за місто. Може, на пост до штабу, а може й на Чорну Луку... Бути парубкові на Пинських багнищах, коли ж — на Чорну Луку, то помовч поки, матері не кажи.

Віра з жаху прикипіла до лави. Очі заблищали раптовою вохкістю. Вона не зчулася, як машиніст устиг напитися води, узяв свій чемодан і зник у провулку. Нараз схопилася — за ним. Вхопила за руку:

— Розкажіть же докладно, що бачили...

— А що тут розказувати! Ну, бачив, як вели полем. Мабуть, їх містом не вели, а кругом, щоб менше бачили. От і все... Як на Чорну Луку — значить розстрєл... Которого не водили — всіх там повкладали. Не казати матері?.. Сам знаю — не скажу... Ех! Пропала сем'я, перевелась!

Побігла.

Липневий день завжди зморений, завжди виснажений вкінець. Важко про це сказати, якою втомою пашить з перлямутрової височости, від поля, землі, що — не йначе — задихається під шаром сивого пороху.

Мружаться на денне світло наплакані, запалені очі старої Довгої... Важко їй зрушити з ґанку, пройти по господі, доглянути ладу. У хаті безладдя — її не обходить. Два дні вибігала по всяких панах. Просила побачитись із сином — не дозволили. Не впасти б у знесилля... А вже вона свого дійде!.. Лиш припала лицем на долоні, як поточилися, погнались навздогінці, натягувались, як м'язи під вагою, її колючі важені думки. І вже не може їх зібрати до гурту, не може до кінця обміркувати — такі колючі вони, такі сухі, темні...

Чує ходу — Віра. Як бажала б, щоб чути й Тодосеві кроки й за ним старого — веселу його посмішку й завше вполовину зі сміхом голос... „Настановляй їсти", — промовив би він. Поставила б їм

літепло — синові налізла у в'язниці нужа, а старий з роботи завжди в нафті — помитись.

Але ці шорсткі гнучкі руки, що обіймають її плечі, льонове пишне волосся — це ж єдине, чого не взяли від неї!.. Ще сумний, сторожкий шепіт її Віри.

— Мамо, чуєте? У нас іще є до кого вдатись за допомогою.

— А-а... Кому воно болить, наше горе! Той заляканий, а той ще й радіє. Усе самим треба.

— А ви знаєте, мамо, Коломійченка, що колись на кутку недалеко жив? Так от, він тепер за секретаря в коменданта.

— То що з того? Підеш до ката за брата просити?..

— Він же, мамо, добре мені знайомий, то невже й малої послуги не зробить...

— Тепереньки, дочко, ніхто не зробить для нас. Тепер, хіба батько з машиною вернеться, то на собі клопіт потягне. А може і його заберуть за сина, коли ще не сидить де... А тоді хоч і нам проситись під замок.

— Мамо, — безнадійно гукнула Віра, — то хоч побачитись нам уладнає з Тодосем...

Стара на хвилину задумалась. Вирішила:

— Так, хоч побачити, поки не заслали на Пинські багнища. Підеш, але просити не будеш. У німців загнузданий він, а тих проси, не проси: він тобі: „цюрик" ... носа не совай... Усе. Е-е-х!..

Увечері сиділа на ґанку, ховаючи в долоні очі. Віра наводила лад у хаті. Їй немов легче стало, що є ще від кого просити помочи. А мати... не вірить Павлові. Вона вже нікому не вірить. Він же казав, що все може... Невже не захоче?

III

Повз перон зрідка проходили потяги — коли довгі ешелони з сірими, якось навмисне охайними німецькими салдатами, а коли й запломбовані вантажні валки. Вгиналися перевантажені ресори, скрипіли, просячи ремонта, кузови старих вагонів.

Виходила на перон виглядати здалека непривітні, запорошені вагони пасажирських потягів.

— Віро, — питала мати байдужим голосом, — ти на вокзал?..

— Так... Скоро й вернуся.

Махала сухорлявою рукою стара й щулила роздратовані від сліз очі.

Пильно, з тривогою коло серця, вглядалася Віра здалека в кожну машину. Хвилювалася радісним почуттям і, коли потяг підходив і вона бачила лише чужі, байдужі або замкнуто-заклопотані в собі

обличчя, безсило падала на ослін і дивилась без цілі над протилежними майстернями, над далекими тополями... і тоді безнадійність і втома опановували нерухому її й припиняли навіть біг її одноманітних думок. По тому раптом звикла бачити на ешелонах лише чужі погляди й незрозуміло гостро полюбила ці хвилювання й утому.

Скоро забрали Тодося, почала менше ходити на станцію: вже боялась підозри в шпигунстві. Часто сідала на лаві біля переїзду за двісті-триста кроків од станції й знову впивалася гострим хвилюванням і тулилась у знесиллі до холодної дерев'яної спинки ослону.

Нарешті зважилась.

Матері сказала, що знову йде на станцію. Цьому було правда. Але не пішла на перон, як завжди, а відшукала в вестибюлі вузенькі східці на другий поверх і стала, здригнувшись, на перший щабель. Угорі містилось приміщення коменданта. Там можна побачити Коломійченка. Прогуркотівши й струснувши стіни, під'їхав і спинився потяг. Зраділа приводу й повернулась на перон.

З вагонів звантажувалась піхота гайдамаків. Гурток цивільної публіки стежив, як запасними ворітьми вивозили на руках обоз, кулемети. По дерев'яному настілу скочували легкі гармати, запрягали швидко коні й, гуркочучи бруком, від'їздили до міста.

Нараз Віра здригнулася під чиїмсь поглядом. За хвилину крадькома зиркнула — дивиться на неї, поправляючи на собі шаблюку й кобуру. Потім швидше відчула, ніж угледіла, що наближається до неї. Безпорадно оглянулась, але люди стояли віддалік. Остроги дзенькнули за кілька кроків. Тоді раптом зважилась і рішуче глянула на нього. Потім несподівано для себе:

— Сергію!

Він стискував їй руку своїми шорсткими засмаленими долонями.

— Ти зі своїм полком?

— Авжеж. Зараз моїй сотні черга згружатися. А як же наші тут?

— Погано.

Вони пішли на протилежний кінець перону. За хвилину він уже знав усі міські справи. Лише за брата вона змовчала. Потім змовкла, глянувши пильніше на нього, немов хотіла й боялася сказати.

— Ти, Сергію, певне знайомий з цим... робітником колишнім... з Павлом Коломійченком?

— Ну, звичайно, і дуже бажаю його бачити.

— Він тепер за секретаря в коменданта.

— Швидко.

— Може, Сергію, підемо зараз до нього?

Він пильно поглянув на неї, але за мить весело промовив:

— Звичайно, можемо. Колись, навіть нещодавно, були товаришами. Тепер слід поновити звязки.

Коли підіймались на другий поверх у напівмороці, вона пошепки вдалася до нього:

— Знаєш, заарештували Тодося. Його винуватять у більшовизмі. Тепер перевели на пост до штабу. І батька немає. Що робити?

Він немов не розчув її слів.

— А в мене вдома нічого не траплялось? Я дуже турбуюсь. Знаєш, всякі арешти...

Віра здивовано глянула на нього, хоч і було темно. Ці слова її надто вразили. Стала на щаблі й утопила в нього стурбований погляд. Він пустив її руку й заметушився.

— Ти вибач — здається, мені потрібно до сотні... Я той... Я зараз надійду. Побіжу.

Продзвеніли остроги й потім стихли десь унизу в вестибюлі.

IV

У комендантовім кабінеті було порожньо, коли на стіні продзвонив дзвоник. Прийшов вартовий і приклав трубку до вуха.

— Коломійченку,— гукнув він,— коменданта довго не буде?

— До вечора,— пролунало з суміжної кімнати.

— То йдіть ви — гукають.

Коломійченко взяв трубку, послухав. Потім вийняв олівця й, не пускаючи телефону, занотував собі в блок-нот:

„Від штабу N-ського полку. Таємно. Двадцять першого липня заарештовані більшовики Довгий і Матвійчук, при переводі їх до штабу на полі біля Соснівського шляху обеззброїли якось трьох німецьких вартових і втекли, захопивши зброю німців. Ужити заходів до розшуку їх у вашім районі, особливо, в околиці, де перебувають батьки втікачів“.

— Лисенку, — удався Коломійченко до вартового, — я припускаю, що не далі, як сьогодні або цієї ночи перед світом вас пошлють шукати втікачів на робітничий посьолок. Приготуйтеся зарані.

— Накажуть — піду.— Спокійно промовив той і заглибився знову в книгу.

Коломійченко став біля вікна й дивився на перон.

Козаки скочували з платформи легкі гармати. Безладний шум долітав до нього крізь відчинене вікно. По бруку за будинком станції гуркотіли військові хури.

— Скажіть, Лисенку, чи й завше будемо перед німцями горба гнути, чи колись перестанемо?

— Гнутимемо, поки вони на плечах сидітимуть. А взагалі, як розумно обмізкувати все це, то сами ж ми дурні й винуваті. Знаємо лише облави на посьолок висилати..

Той іронічно усміхнувся, йдучи відчинити на стук двері.

— Ну, не дуже старуйте. Надто порозумнішали. А-а!..

Він радісно вискалив свій сліпуче-білий частокіл. На поріг ступила Віра.

— Сюди прошу, до кабінету...

— Я хочу, щоб нас ніхто не чув,— промовила вона тихо, йдучи за ним.

Сіли за його столом. Старий вартовий пішов до суміжної кімнати.

— Нас ніхто не слухає?

— Ніхто, окрім Тараса.

Він підніс руку в напрямку до портрета.

Віра поглянула на нього пильно, і він поточився поглядом немов би в папери.

Віра перехилилась до нього через стіл:

— Де Тодось? Не відмовляйся тим, що не знаєш.

Йому на устах злегка блиснула усмішка.

— Звичайно, знаю: і він, і Матвійчук у міській в'язниці.

— Брехня!

— Гм... З якого часу ти не стала мені вірити.

— Я маю відомості, що їх переведено на пост до штабу.

У нього збіглися на чолі зморшки. Але за мить вирішив:

— Ну, а вчора вночі знову привели.

— А коли це брехня?..

— Допіру я розмовляв телефоном і мені таке відповіли.

— Павле, на посьолку тебе колись більше шанували, ще коли ми вкупі гралися в городки то-що. А тепер тобі навіть небезпечно туди совати носа. Хто ж поважає своїх ворогів!.. Ти наш ворог, але коли ти мене одурюєш, то заслужиш знаєш на яке прізвище?

— Чудна!.. Та звідки ж у мене рація тебе дурити?

— Добре. Вірю. Тепер далі — мені й матері треба з ним побачитися.

Саме в ту мить загомоніли на пероні. Коломійченко підійшов до вікна. За хвилину, йдучи до столу, він швидко й самовпевнено відповів:

— Можна... Авжеж можна. Це навіть і не важко, але...

— „Але" не можна, так?

— Ну, от ти вподобала завжди шпигати. Можна, кажу я, але ні сьогодні, ані завтра бачитися з ними не дозволять: їх ще не допитували.

— Але ж ти кажеш, що їх лише вчора привели зі штабу...

— Так... Ну, певне, вони відмовилися відповідати — їх привели назад. Їхня упертість шкодить лише їм.

— Ну, дивися, Павле, сам знаєш — за нас нікому постояти. Кому охота за нас ризикувати, коли навіть мій двоюрідний брат,

Сергій Довгий,— ти з ним ще, певне, не бачився,— і той не побажав сказати й слова на захист Тодося.

— Хіба Сергій тут?

— На пероні із своєю сотнею.. То як же з побаченням?

— Зайди, Віро, днів за два. Я підготую ґрунт у коменданта.

Він провів її до вестибюлю. Пройшовся пероном і, не знайшовши Сергія, пройшов до себе на гору. У своєму грубому зошиті з жовто-блакитною обкладинкою він занотував:

„22 липня. Уперше приходила В. Довга. Просила владнати побачення з братом. Чи справді їй за нього невідомо, чи просто одводить очі, адже до їхнього втікання не приходила. Але коли так, то цим не допоможе. Зловимо. Певне, намовлятиме Сергія, але той не дурень, щоб за двоюрідного брата підставляти потилицю. До того й Сергієві й мені пощастить, певне, поквитатися з Тодосем. Ми не забули того мітингу в депі, коли він одшив нас.. Хай: за ним — слово, за нами — діло“.

Потім, поміркувавши, дописав:

„Ще яких десять-п'ятнадцять днів, і, коли німці не кинуть сюди ешелонів, доведеться помірятися з партизанами. З Ніжена — Крапив'янський з кількома загонами. З другого боку — в селах каламуть.. Е-ех, ясновельможний пане, здійме тобі хтось гетьманську матню й всипле шомполів, як і мама тебе не пестила. Тоді й на нас, своїх „дітей“, не вельми покладайся...“

Потім телефоном дістав наказа. Комендант говорив із міста:

„Облаву на ніч. Шукати втікачів по всьому посьолку. Мають допомогти козаки з сотні Довгого“.

— Слухаю.

Гукнув він у трубку і хвилину подумав. Одна брова йому, як завше, вигнулась угору й збрижжила чоло. Потім сів писати цидулку Довгому. Коли козак поскакав з його запискою, на площу до станції ввійшла німецька рота. Їхньої пісні Павло, звичайно, не зрозумів, але було йому чомусь образливо, що вони голосно, весело співали. Він одвернувся в бік і почав старанно обробляти носа хусточкою.

V

Пашить з вечірніх нив на робітничий посьолок м'яким теплом і метальовим боєм перепелиної музики. Власне, крім них та ще маневрового паровозу за посьолком, ніщо не змагається з тишею. І старий Воловик на ґанку своєї крайньої на посьолку з поля хати думає й трохи якось непокоїться за свого Юрка. Бо сьогодні до нього зійшлися такі ж, як і він, шибайголови і мають об чимсь говорити. Старий цілком за меншовиків, але сина він не видасть,

та й Скоропадський же не меншовик... Хай у сина збирається більшовицька нарада, хай верзуть про загальний страйк на залізниці. Його, старого, це найменше турбує. Бо хіба ті молокососи не позвикали забувати на ранок за те, об чим говорили звечора та й хіба ж вони здатні повести справу, як машину підмазану. Спробують, сіпнуть раз, другий — не дається, ну й покинуть, і забудуть... ще й посміються один з одного. Мовляв, дурень ти, що казав таке, а той йому: ні-бо ти дурень, що робив так, а третій до них: дурні ви обидва — хіба ж так роблять... А воно й справді. Хіба ж старий не розносив у халяві листівок!.. Ще п'ятнадцять літ тому... А тільки справжня метода не така. Треба так, щоб, коли не хоче хто кидати варстата, насипати по фізіономії, щоб потім лиш під водичкою очуняв. Тепер важко старого обійти, одурити. Ось і тепер — вони собі в хаті сидять, а він на сторожі. А ну ж хай хто налетить — облава чи так хто — одведе очі на другий кінець посьолку — шукайте!..

Він іде в садок, спирається на низенький паркан із лежачої шалівки й оглядає свій маленький город. Його він виплекав, ще відтоді, як не став носити в халявах прокламацій. Одумався вчасно. Якісь невідомі йому асоціяції наводять старого на думку про місцевих шпиків. Він знає, що й тепер їх сила. Нишпорять скрізь, все винюхують. Колись вони надибають на слід його Юрка і... проте, коли ще це буде, а тепер він, хоч і старечими очима, а таки зборонить молодь від напасти.

Густішає синій, поцвяхований згори морок. Гусне задушливий запах матіоли. Відбігає в даль перепелиний гук.

Сторожка постать ворушиться на паркані за рясним вишняком. Потім пригинається й зникає в кущах коло хати. Виринає коло вікон і, припавши до розсохлих віконниць, тихенько стукає в дошку. Потім з хати виходить Юркова тінь.

— Це я, Юро.

Шепіт тихіший за мовчання ночи. Зникають обидва в дверях.

Старий Воловик коло перелазу мріє про те, як носив листівки за халявами.

„Тодось!..“ виривається в усіх полегшений радісний вигук. І Тодось, побачивши раптом усіх п'ятьох, що від них було відтяли його, спалахнув радістю, забувши в житті своєму все. Ледве потім за кілька хвилин зі стільця звівся — дух йому перетяло з незвичайного щастя.

— Що ж, утік?.. Випустили?

— Ні те й ні те. Переміг! Слобідські хлопці допомогли розброїти німців. Дома не був, а просто сюди. Там може бути облава, а тут безпечніше.

— А старого мого хіба не бачив надворі?

— Нікого не бачив.

— Оце так вартовий у нас!

— Нічого, я Матвійчука за городом лишив — він стерегтиме.

Збори тривали далі. Юрко заправляв, як і завжди.

— Армія наша знову боєздатна, хоча лиш половина її на свободі.

За добу лежання в житах в Тодосевій голові вистиг план.

— Головне не дати функціонувати нашій ділянці. Тоді не матимуть проходу німецькі ешелони. Тоді напружиться їхній фронт. І хто певен: витримає він, чи розлізеться, як вогкий папір?.. А хіба тоді підійдуть німецькі панцерники до наших сіл?

Усім шістьом — молодим, сильним — здавалося, що, коли впряжуться разом, то потягнуть усе. І тоді кожен хотів — ні не сказати — вигукнути хотів кожен кілька слів, щоб потім спокійніше палати...

На столі лежала шифровка з Цека партії з пропозицією якнайшвидше звязатися з партизаном Крапив'янським.

І коли постало питання — кого послати, всі шість подали свою згоду.

Підчас легкої суперечки відкрилися двері.

— А чи не можна, граждани, тихше?

Обличчя старого Воловика трохи похмуре. У зморшках і в очах ще не зникли сліди перегорнутих мрій. Він окинув молодь гострим поглядом і враз застиг здивований:

— А цей звідки взявся?..

Усі голосно зареготали, дивлячись то на Тодося, то на старого. А вони вперлися поглядами один в одного й мовчали — один незадоволено насупившись, другий — з легкою радістю на вустах.

Нарешті старий не вдержався:

— Ні чорта ще не зробили, а лементу, наче з порожнього барила.

— Дайте час — зробимо, — озивається Юрко.

Старий незадоволений виходить. „Крізь пальці проскочив шибеник“ — не дає спокою йому думка про Тодося. Старий починає думати, що, може, його „молокососи“ що й зроблять, бо такі здібні вони на різні витівки. Він знову ходить по надвір'ю, заглядає під кожен кущ і знову його думка рветься до тих часів, коли він сміливо розкидав листівки по варстатах.

А на зборах Тодось все далі розмотує свій план.

— Невеликий партизанський загін зможе раз-у-раз ламати залізну путь на нашій ділянці. Депо — застрайкує. За день-два після нього станють майстерні. Коли хто й не послухає, знайдемо спосібу зняти з роботи. Хай тоді німці посунуть свої ешелони, свої панцерники по залізничих стрілках... Бісової мами!.. Усі стрілки централізовані, а в апаратну підішлемо свого — зіпсує все. Тоді

наш вузол буде, що густий бір для артилерії — хай поткне носа... Зрозуміло?

— А що ти робітникам скажеш?

— Що?.. Спитаю їх — коли вони останній раз платню дістали.

— У квітні...

— Ну, а коли в квітні востаннє одержали гроші, то хіба в серпні не пора страйкувати?..

— А потому почнемо вимагати, щоб повернули тих, що на Пинських багнищах. Так мине який місяць — доростемо до повстання... Так, щоб із селами вкупі, та по всій залізниці. Розкіш!

Притишено гомоніла молодь у Воловиковій хаті, а сам старий незримою тінню пропливав у пронизанім зорями принишклому мороці. Вдивлявся в безмежно-спокійні ниви навколо — далеко співали якоїсь пісні хлопці й ліниво, немов з неволі, вигукував за парканами на путях маневровий паротяг.

VI

До кабінету секретаря комендатури, дзенькаючи острогами й неприродно якось притримуючи шаблюку, ввійшов Сергій Довгий. Привітався до Коломійченка за руку.

— А, певне, місяців із вісім не бачилися?

Коломійченко показав свій частокіл зубів:

— Приблизно коло цього. Востаннє ми зустрілись були після мітингу в деповців, коли робітники не захотіли слухати ні тебе, ні мене. Місяців зо два до німців було це... Пригадуєш?

— Ще б пак!.. Мій же двоюрідний браток назвав тоді мене з трибуни „Юдою робітників"... Як це тобі подобається?

— Так, як і тобі... Аджеж і мене він вкупі з тобою найменував так. Проте, це для мене байдуже: Юда я, чи й сам Ісус; у мене на першому місці — ідея, а все останнє — потім, потім і потім!.. Це для мене, а для тебе як? Коли б, наприклад, ти десь зустрів Тодося Довгого?..

— Н... не можу тобі щиро сказати. У всякому разі мене це побачення особливо не цікавить. Знаєш сам: наші батьки — рідні брати й до того обидва машиністи. Проте, я думаю, що Тодось мене серед своїх доброзичників не знайде.

Коломійченко зрадів. Вийняв з шухляди якісь папірці й підбіг до Сергія.

— Тепер я маю право вас повідомити. Ваш любий двоюрідний брат був заарештований — попався вкупі з більшовиками на гарячому — сидів у в'язниці. Потім, коли переводили до штабу на пост, обеззброїв варту й утік з робітником Матвійчуком. Тепер ці двоє

плюс невпіймані червоноармійці, безумовно, налагодили звязки з посьолком і каламутять коло нашого берега.

— То що ж, біля каламутного берега зручніше ловити. Більше сподівань на успіх,— відказав Сергій.

Швидко ввійшов комендант.

— Мої козаки чекають на ваші розпорядження,— докладав йому Сергій.

— Скільки?

— Двадцять чотири.

— Добре. А ви, Коломійченку, візьмете ручний кулемет з німецькою командою. З вами піде офіцер Шпенеман. Ну, помагай вам бог...

Він подав обом руку. Надворі тихо розмовляли козаки Довгого. За хвилину приєдналися німці з кулеметом, і всі вкупі рушили без команди й непошиковані на посьолок. За ними, відстаючи, незґрабно плентався височенний німецький офіцер. Здавалося — від чиїхся воріт відійшла дубова ушула й у мороці шкутильгала за юрбою.

Сергій і Коломійченко йшли попереду. Блимали жаринки цигарок. Притишений навмисний сміх сипався за кілька кроків на брук, лякаючись зловісної темряви.

Настороженою юрбою ввійшли на головну вулицю робітничого посьолку. Коломійченко спиняв загін і прислухався. Мовчки рушали далі. Потім:

— Пошліть хлопців розігнати співучу публіку. Виють, як пси під хатами!..

Кілька постатей відрізнились од партії й зникли в завулку.

За посьолком на шляху й по стежках поставили вартових і з рештою рушили по дворах.

Ураз по кутку заголосили пси, застугоніли хвіртки, двері... І лише в павзах межі шумом чути було приголомшені голоси — то грізні, впевнені, то глухі, благащі.

— У мене ж усі свої... Чужих — нікого.

— А ось ми зараз довідаємось...

— Кажу ж-бо, що тільки свої. Полякаєте лише малих.

— А, може, і не полякаємо. Ми не для всіх страшні. А син де?

— Звечора пішов десь... Гуляє.

— Де?

— Може, в саду, а, може, і де инде. Хіба він мене питається!..

— Гуляє? Ну, він догуляється в нас!..

Відходять. По тому з хати вибігає завзяте хлоп'я й мчить городами на край посьолку.

Облава рушає далі. Шукають не лише по хатах і дровітниках, а нишпорять і по садках, і по городах. На вулиці, вішаючи рушниці на плече, діляться враженням:

— Питаю, хто під ковдрою?

— Дочка.

— Брехня!.. Не вірю — хай покажеться.

— Та вона ж дівчина... Хіба вам не соромно?..

— Ніяких соромів!.. Може, більшовик тут ховається!

— Та хіба ж про це в нього на лобі написано?

— Написано,— говорю,— чи надряпано, а я їхні пики відразу взнаю. І знаєте, гарненька така, засоромлена з-під ковдри виглядає. Тільки дурне — рюмсає...

Вулицею здалека чути п'яний спів:

„Ще не вмерла Україна". Поволі наближаються. Видко трьох — обнялися, хитаються не в лад, падають один на одного, немов збиті величезні городки.

— Цікаво! — Промовляє Коломійченко до Сергія.

Двоє, нескладно обриваючи, співають. Третій вигукує до них:

— Панове, геть кацапів — більшовиків!..

— Геть жидів з України!.. Хай живе вільна й самостійна... аж до Берліну!..

— Слава!.. — Гукають разом.

— Правильний у мене, панове, образ мишлєнія?..

— Иншого й бить не должно в робочого-українця, подає відповідь другий.

„Душу й тіло ми положим..."

Коломійченко зачудовано сіпає за рукава Сергія:

— П'яний народ буває найщиріший. П'яний робочий ніколи не бреше, хіба перед жінкою.

Сергій підходить до п'яних і роздає цигарки. Але в тих чомусь гаснуть сірники. Облава рушає далі. Коломійченко посилає до хат козаків, а сам захоплено доводить Довгому, що український робітник зрусифікований, але в самій природі його є любов, вірніше, інстинкт глибокої любови до своєї відчизни.

— Треба лише розбуркати цей інстинкт, щоб він спалахнув раптовим огнем і запалив душу.

— Добродію, — не дав йому кінчити козак, — серед тих п'яних — робітник Матвійчук... Я запалив йому сірника, а він потягнув цигарку, ну й освітило... А я здавна його знаю. Виходить, учора — більшовик був, а сьогодні — „ще не вмерла".

Коломійченко зірвався з місця навздогін „п'яним", за ними метнулися козаки.

Але тих уже проковтнув морок. Кинулись удруге до хат і дворів. Переколошкали собак. Сліду не було.

Коломійченко накинувся на козаків.

— Чому не задержали, як упізнали?!.

Виправдувався один, що перший упізнав Матвійчука:

— Хіба ж я знав, що його не випустили, а сам утік. Думаю — раз на слободі і реве гімна, значить...

— Мовчати!.. Матня неотесана!.. „Гімна!"...

Позад усіх захлинався безголосим реготом височенний німецький офіцер.

VII

У напруженім чеканні минуло ще два безконечних дні. Віра виходила зустрічати шумні ешелони, а за Тодося нічого не чула. Гурток, що сходився в Юрка Воловика, пославши Тодося з Матвійчуком до Кропив'янського, ухвалив нікого про їх обидвох не повідомляти. Віра з матір'ю подовгу сиділи на ґанку мовчки. Инколи вони чули, як довго, пронизливо просився під семафором потяг. Без слів дивилися одна на одну. І в очах їм жеврів страх, що й на цей раз хтось инший, а не старий Довгий править машиною. Швидко підводилась Віра й легенька її постать, ні на кого не глядючи, пробігала до переїзду.

Раз увечері прийшов Сергій. Жовті високі чоботи з острогами й новий сірий зодяг надавали йому святкового вигляду. Знявши кашкета, Сергій привітався до Ганни Андріївни. Охайна зачіска волосся й маленькі виплекані вуси красили його засмалений вид. Відколи приїхав — не заходив, то й зраділа стара, запрохуючи гостя до хати.

— Віра десь забарилась, — бідкалася вона, підсовуючи до нього стільця.

— Який ти, Сергію, став собою видний, здоровий! На воєнній, певне, не погано тобі? Як-же ти живеш? Не весело? А ти ж думав як? Всяка служба невесела. Це тобі в комерційній школі було аж надто весело, а тут...

Сергій змінив розмову:

— Дядько Михайло звістки не подав?

Вона знову заметушилася. Руки її забігали похапливо по надстільнику, випрасовуючи брижжі. За хвилину заспокоїлася.

— Ох, Сергію, починаю я втрачати надію... Сам подумай — сьогодні якраз тиждень, як поїхав з машиною, а й дотепер — ні звістки, ні його... Місця собі не знаходжу...

— Приїде цілий Тепер скрізь порядок.

— Порядки ваші!.. Тільки й чуєш, що там потяга перекинули, там обстріляли...

Він вийняв німецькі цигарки й бавився, пускаючи кілечками дим під стелю. По кутках починав кублитись морок. Крадькома, нечутно заходив вечір.

Ганна Андріївна стороною колись чула, що посварилися не на жарти Сергій і Тодось, тому й змовчала про сина, не знаючи, як цей офіцер поставиться до нього. Але Сергій сам випадково торкнувся цієї справи і здивувався, забувши навіть за цигарку:

— Та хіба ж ви ще й досі не бачилися з ним у в'язниці?

Але вона лише махнула рукою й одвернулася до вікна, щоб не показувати свої невільні сльози. Непомітна усмішка метнулась йому по вустах. Потім знову почали до стелі підноситись одно за другим кілечки цигаркового диму.

— Що ж, я ще сам поговорю де з ким — може, допустять... Чудний хлопець — звязався з більшовиками, тепер і самому недобре й иншим клопіт.

— Е-е..., Сергію, кожен по своєму міркує!.. Тобі більшовики стали поперек горла, а йому хтось инший. Пригадую, як пішла була чутка, що за сім верстов од нас на селі гайдамаки шомполами катували селян, то Тодось після того, немов не на своїх ногах ходив і робив, як чужими руками...

— Але він забув свій народ, націю й віддався нашим віковим гнобителям!.

Швидко увійшла Віра.

— Драстуй, Сергію!

Склала на стіл пакунки, скинула хустку й сіла проти Сергія.

— А про народ ти, Сергію, кинь, не говори краще... Хай ліпше забувають так про народ, як забув Тодось, аніж пам'ятають про нього, як гайдамаки... Визволяють шомполами!..

— Ну, моя б сотня в такій справі участи не взяла.

Ганна Андріївна відповіла, виходячи з кімнати:

— Усі ви про одну торбу дбаєте.

— Але я цього не допустив би! Ганьби над українським селянином не допустить жоден українець!..

— А я ось допіру, йдучи додому, спостерігала таку картину, що й тепер відбирає мені спокій. Є в нас на посьолку старий візник. Він здавна возить людям паливо і, взагалі, все, що доведеться. Він нещодавно знайшов змогу купити кращого коня замість його старої шкапи, що вона вже ледве сама себе носила. І ось зараз я бачила німецьких салдатів, що вони повели цього коня. А син візника, двадцятилітній парубок, біг за ними й кричав, що він ліпше пристрелить самого полковника, ніж віддасть йому до полку свого коня. Суди, Сергію, сам: родина цього візника тепер у безпорадному стані, бо цей кінь їх годував. От і піди, і не допусти цього злочину...

— Ти, Віро, даремне хвилюєшся: німці напевне заплатили візникові за коня.

— Може, і заплатили, але так, що вся родина в розпачі. Візьми й досліди цю справу.

— Ну, я не маю права цього зробити: це справа німецького командування і взагалі, коли інтересам держави стоять на дорозі окремі особи — ці перешкоди усувають у всякий спосіб. Мають рацію...

— А фактично, — в тон йому взяла Віра, — ти не вступишся за ображеного й скривдженого тому, що німці держать вас під своїми кулеметами, і, по-друге, інтереси окремої особи, хоч би й представника української нації, тебе не цікавлять ані найменшою мірою і образа його, звичайно, тобі не болить...

Сергій жартівливо всміхався в обличчя дівчини. Він допіру згадав, що вона лише якого півроку тому задирливо шпурляла в нього вилущеними сонячниками й дратувала „прогорілим комерсантом“ (його торік вигнано з комерційної школи за дебош), тепер це дівча збиває його з позиції у суперечці.

— Ти, Вірко, стала надто розумна!..

— А ти аж ні трохи не порозумнішав відтоді, як тебе лупцював батько за дебош у школі. Пам'ятаєш?

— Знову погризлись!.. — гукнула з кухні Ганна Андріївна.

— Віро, йди неси чай.

Пили вже, засвітивши лямпу. Сергій розважав родичів, обіцяючи все повернути на гаразд. Він запевняв, що на Тодося лише наговорили, а певних матеріялів ніхто не має. Він і сам трохи дивувався, що йому вдається природно й переконуюче розповідати свої вигадки.

Після чаю Сергій і Віра пішли до міського парку. Вони мали десь знайти Коломійченка й з ним поговорити. Віра не хотіла лишати вдома саму матір, але побачити Павла було конче потрібно, й вона зважилася.

Цього вечора Коломійченко в своїм кабінеті нетерпляче чекав коменданта. Підходив що-хвилини до вікна, сподіваючись побачити на площі комендантових коней, бігав по кабінету з кутка в куток і виглядав до вестибюлю. Уже було зовсім темно, приїхав комендант. Він не встиг повісити кашкета, як секретар уп'явся в нього очима.

— Бачили полковника?

— Авжеж...

— Ну?

— Казав, що настановити вас на коменданта куди ви хочете не може.

— А мотиви?.. Які він має мотиви?.. Кого ж він має послати?

— Еге-е..., мотиви, пане любий, у таких випадках завжди однакові: „Знаю, — каже, — що діяльний хлопець, але нічим особливим на роботі ще не визначається..“ Потім я випитав, чому він

упирається: є відомості, що на чолі місцевих більшовиків техник Довгий. Може це й помилка, але що ви прогавили його з кумпанією на облаві, то це, безперечно, так. У цьому й причина полковникової немилости до вас.

Коломійченко стояв перед командиром, немов у гарячих чоботях.

— Що ж робити?

Комендант злегка всміхнувся, крутнувши правого вуса. Він удавав, що секретар спинився нерішуче перед нікчемною дрібницею.

— Що ж робити? — повторив той своє питання.

— А ви не знаєте, що повинен робити громадянин української держави? Не знаєте, до чого взятися, коли по всіх завулках чигають на нас наші „приятелі"? Коли всякі Довгі й Матвійчуки вмивають нас рудою при кожній нагоді!..

Але під обстрілом слів начальника Коломійченко встиг опанувати себе. Завжди в такі хвилини він раптовим напруженням волі сягав найвищої ясности своєї мислі й уміння такту. Один-два ходи в'юнкої думки й він уставив бучка в колеса начальникові:

— Ви мене не зрозуміли. Те, про що ви мовите, я вже виконую. Мою роботу ви незабаром побачите. Але чого конкретно забажає полковник, щоб перевести мене на ту станцію за коменданта? Це мене непокоїть. Наші начальники завжди невдоволені, що їм не зробиш!..

— Пана полковника найбільше цікавить тепер робота підпілля. Знайдете матеріяли — цього буде досить.

— Так?

— Звичайно, так.

— Ну, то я це виконаю. Не мине й десяти днів, як похвалюся вам наслідками. Не тільки матеріяли, але й самих запільників — живих чи забитих... Сидітимуть вони через півтора тижня в льосі під нами.

— Не хваліться, поки не перескочили. У полковника є люди, не гірші за нас з вами, і до цього часу водять під замок лише таких, на кого натраплять... Пика не до вподоби — під варту. А хто розклеює по штахетах листівки більшовицькі — не знайшли. Не легко це. Проте, бажаю вам найблискучішого успіху. Хай вам бог помагає... Коли прийде хто до мене, подзвоніть на помешкання.

Комендант узяв папку з паперами й вийшов. „За нарід життя своє ддамо" — наспівував він, стрибаючи по східцях до вестибюлю.

VIII

Тодось Довгий і Матвійчук мали відшукати партизанські загони Кропив'янського. Не довше, як за тиждень, треба було привести загони до залізниці в районі міста. За планом, виробленим на зборах

у Юрка Воловика, страйк мав початись негайно. Чекали слушного випадку, щоб на нього настромити терпіння робітників і, роз'ятривши незадоволення людей з влади, почати страйк.

Обидва ще не покинули міської смуги. Ховалися в хлібах і чекали. Обидва хотіли сповістити свої родини про себе. Умова з товаришами їх не спиняла. Отже ж вони лише на один день пізніше вирушать у дорогу. Умовилися, що Тодось уночі піде до своїх і прохатиме Віру на другий день піти до Матвійчукової матери, що самітно мешкала в місті.

А на ранок вони підуть селами, удаючи з себе різників, що скуповують товар. Куплять вола й гнатимуть його з собою, щоб не викликати непевности в людей. Коли дістануться річки Остра, за її порослими неприступними берегами шукатимуть партизанів.

Знову цілий день лежали в пшениці, але на цей раз було легше. Мали харчу на два дні і, головне, звязалися з товаришами.

У липні пшениця останній тиждень дістоює на пні. Коли витолочити місцину далі від шляху та наскубти й наносити сухого вівса, можна спокійно й вигідно перележати який день і не лякатися чужого допитливого ока. Цигарка Тодося гасне в пучках, а Матвійчук лежить голічерева й стежить за білісінькими, пухкими хмарками — як з'їдає їх ненаситна блакить одну по одній.

— Щось у мене, Тодосю, думки чудацькі. Дивлюся вгору й знаєш, кого мені нагадує вмите небо? Буржуя, брате, ненажерливого, виплеканого буржуйчика...

— Ну, а я цього не думаю.

— А ти приглянься пильніше... Бачиш, як у глибоченній пащеці зникають хмарини?

— Бачу... Але буржуї хмари не їдять — далеко діставати...

— Так вони-ж, брате, їдять пухкі булки, тістечка — все таке тендітне, пухке, що тане в роті... І жруть без кінця-краю... Як оте небо хмарини... А знаєш, Тодосю, йшов я колись повз станцію й бачив на пероні групу німецьких офіцерів — весело розмовляли, вишкіряючи блискучі зуби. І відтоді перебори шестерень на моєму токарному нагадують мені сірі мундири, що з кожного кутка клацають на нас. І далі що-дня не давали мені спокою шестерні. Навіть уві сні коло варстату метушилися офіцери й клацали на мене зубами. Ну, і доклацалися, що пішов я до Юрка, похвалився. А він каже: „Хочеш, то зроблю так, що не вони на тебе чигатимуть, а ти на їх?“ Ну, і став я відтоді більшовиком.

— Ти може шкодуєш об цім тепер?

На обличчі Матвійчукові набігла тінь. Він зниженим, але впевненим голосом відповів:

— Ти цей тон, Тодосю, облиш. Уміємо й ми робити по наказу. Здається за одним ділом відлежуємо боки в пшениці.

Замовкли. Години тяглися поволі. Було безпечно в хлібах — дрімали собі безтурботно. Вони мусили надалі йти й удень і вночі, тож зберігали собі сили.

Уже над вечір прокинувся Тодось. На соломі розметався догори лицем Матвійчук. Стояв гострий дух від примнятого під ним зілля. А навкруги підпадьомкали безпечно перепели.

IX

Перед світанком Коломійченко вертав додому. Шлях йому був з недалечкої слобідки до міста. Вітер зловісно шумів креслатими вербами над шляхом. Крізь легкий зодяг прокрадався ранковий холодок. Павло не чув шуму вітру. Він завше намагався бути обачний і діяльний, а тепер переконався, що треба скрізь натиснути... На хлопців із слобідки поклався, як на своїх. Обіцяли виказати всякого, хто за більшовиків, навіть шукали місце, де ті збираються ночами. А сьогодні мовчали, немов їх налякав хто. Той нічого не взнав і той так само. Не инакше, як намовив їх хтось. Сподівався всіх парубків, що сходяться десь у яругах на таємні наради, переловити, а тепер знову невдача, знову йому хтось напаскудив. Скликав би він усіх слобідчан на вигін, та приділив би кожному по десять шомполів, тоді хто й родича в більшовиках має виказали б. Але парубки ночами п'ють з ним розведений спирт, все йому обіцяють, а своїх слобідських таки не виказують. А сьогодні ще й попередили, що хтось ладнається зустрічати його вночі за слобідкою й „сурйозно“ поговорити. Але кому це він потрібний у житі серед ночи? Та він же не блазень і не передбачає від цього ніяких приємностей... Перейшов собі левадами на инший шлях, хоч і дав чималого гака, зате уник „приємної“ розмови. Коли хочуть його бачити, хай приходять до нього в комендантську. Він добре знає, що то за розмова може бути з парубками вночі серед поля. Ніяково було розпитатися в хлопців, хто це на нього немилостивий: чи з більшовиків хто, чи може Настіни „ухажори“ не хтять, щоб він ходив до неї на слобідку. Дурні. Ось поїде вона в-осени до Києва вчитись, то й не ходитиме, а до того нікого не збоїться!..

З поріділого мороку виринув робітничий посьолок. За хвилину Коломійченко пішов темним закрученим провулком. Тікаючи від слобідських парубків, несподівано потрапив на посьолок. Ледве займалось на світ. Пітьма рідкішала. Він добре зорієнтувався на місцевості. Лише яких два роки він виїхав звідси до міста, то ще не встиг позабувати посельчан. Йдучи головною вулицею посьолку, він пригадував на розвагу собі прізвища хазяїв, що їх минав дорогою. Йому прийшла чудацька думка — дістати крейди й понадписувати на кожних воротях „більшовик“ „кацап“ і т. д. Отак би позначив

усі двори, а на ранок прийти з німцями й зробити сортировку... Иноді він спинявся перед чиїми ворітьми, пригадуючи, до кого можуть належати симпатії власника. Але здебільшого він напевне про це знав, бо часто сюди ходив і мав серед посельчан знайомих.

Високі ворота з залізним острішком вимусили його спинитися на мить. Це був двір Тодосевого батька. Коломійченко вчепився за паркан і, звівшись на м'язах, заглянув на дворище. Там було тихо й порожньо. Тоді вийняв складаний ніж і вирізьбив глибоко на паркані „більшовицька сволоч...“ Фразу закінчив брудною лайкою, радо всміхнувся й рушив далі. „Тепер хоч паркана ламай...“

Ураз спало йому на думку, що може в цей саме момент Тодось сидить у своїй хаті й може з ним ще хто є. Вернувся до воріт Довгого й переліз паркан. Ховаючись за бузковими кущами, підкрався до вікна. Припав ушима до віконниці, ловлячи найменший шелест. Але в хаті було тихо й темно.

Уже за городом з поля розтинали ніч жайворонкові пісні. Але пітьма ще заволікала рябою павутиною хати й городи. Посьолок солодко спав.

Коломійченко вийшов на город. Він був певен, що Тодось в одну з найближчих ночей має навернути додому, і йому заманулося самому без жодної допомоги впіймати більшовицького агента. Щоб тоді сказав пан полковник? О, напевне, задовольнив би його прохання. Він пошкодував, що було ще темно й не можна було шукати сліду по навколишній пшениці. „Доведеться ставити варту поблизу що-ночи“. Він підійшов до огорожі, лаштуючись перелізти на поле. Серед глибокої тиші нараз злегка рипнув паркан. Павло застиг на хвилину, впиваючись очима в рідкий морок. За мить на паркані зіп'ялась сторожка постать, пригнулася, ладнаючись стрибнути в город, але враз вони — не побачили — швидше відчули один одного. Миттю спорожнів паркан. Лиш зашелестіла тривожно пшениця. „Стій!“ — що сили вигукнув Коломійченко, дістаючи револьвера. Він не встиг роздивитися постать, але був певен: Тодось приходив додому. Залементували собаки і зашуміло колосся від гонитви. Біжучи нивою, Павло пам'ятав лиш високу чорну постать, що раптово виникла на паркані й уявляв чомусь лише Тодосевого технічного кашкета із значком. Перед ним було рясне колосся й ні душі навколо. Пшениця впліталася між ноги. Збагнув, що гонитися навмання даремно. Стрелив у повітря й спинився. Постріл якось нескоро віддався луною. Павло вилаявся вголос і побіг з поля. Тепер уже не згадував коло кожних воріт про хазяїна, а поспішав як-найшвидше до станції. Бравнінга так і забув укласти до кобури. Біг, щоб, не гаячись, вислати на поле дозори. Напружував пам'ять і не міг схопити якоїсь думки, що враз збентежила його. А неспокій примусив його наддати ходи й бігти посьолком, гупаючи чобітьми на

ввесь куток. З-під воріт викочувались великими чорними гарбузами зацікавлені ним пси й гонилися цілою тічкою по вулиці, хапаючи зубами секретаря коменданта за халяви. А один лохматий собака умудрився вхопити втікача значно вище й одшматувати порядну латку дорогого синього сукна. Після цього пси, немов злякавшись такого нахабного вчинку свого товариша, розкотилися враз по дворах. Перед вокзалом заховав револьвера і, притримуючи ззаду латку рукою, вбіг до комендантської. Вартовий спав і не прокинувся навіть на його кроки. Павло хотів розбудити його, але раптом згадав чомусь, що полковник узнає про нову його невдачу й зробить йому догану. Хвилину поміркував і тихенько вийшов з приміщення... Візник, стьобаючи конячину, чухав потилицю, а Коломійченко тупо дивився в його спину й намагався не заснути, поки приїде додому.

X

Сотня Сергія Довгого розташувалась у будинку міської гімназії. Він жив тут же в маленькій кімнатці зі своїм товаришем. Дводенні маневри по навколишніх гаях надто втомили і козаків, і його. Удень сидів на вікні й з другого поверху мляво оглядав шумну вулицю. Повз гімназію точилася головна вулиця міста. Проходила часом німецька піхтура, проїздив, грюкаючи на все місто, обоз, або пролітав, здіймаючи руду на південному сонці куряву, легковий авто з німецькими офіцерами. „Чомусь їх особливо багато сьогодні“— думав мляво Сергій. Йому набридло дивитись на брук і в натовп. Цими днями в його думки непомітно вплівся неспокій. А чому — і сам не розумів.

На вулиці гуркотять без кінця колеса, з пішоходу чути мішану з кількох мов розмову й по гімназії нахабно вривається до кімнат високий звук кларнета — скликають на обід. А над ліжком у нього висять листівки з портретами гетьманів і письменників і мляво дивляться з засидженого мухами паперу. Сергій змахнув хусткою порох з Шевченка й Драгоманова і, певно, в соте перечитав напис під маленьким портретом Богдана — це були умови переяславської угоди Богдана з російським царем. Завше цей напис викликав у нього обурення на Росію й гаряче бажання помсти. А сьогодні він мляво одвернувся й запитав товариша:

— Ти зауважив — у місті серед людности здається не цілком спокійно.

Той лежав на ліжку й перегортав сторінки новенької „Історії України“ Коваленка. Сергій продовжував:

— Власне, не стільки в самому місті, як на робітничому посьолку. Як ти гадаєш, чому робітники хвилюються, чому вони не бажають працювати спокійно, а ставлять до начальства різні вимоги?

А знаєш, що на останньому тижні три відремонтовані паротяги не вийшли на лінію, бо й знову в них „щось зіпсувалося“... Що ти з цього приводу думаєш?

Той відклав на бік книгу й подумав.

— Що я думаю? Справа — „швах“... Німці об'їлися українським салом і з... Україну... Більше я не знаю що й думати.

— Виходить вони зайві?

— Хто — німці? Звичайно, ні. Без них нас переріжуть, навіть знаєш хто? Оті, що навмисно псують паротяги, щоб не пускати на лінію. І взагалі становище наше...

— Я це знаю. Нам, військовій старшині, треба про це добре поміркувати.

— Облиш, Сергію: пеклуватись нам не доведеться. Така доля України з давніх-давен... Як та повія — коли не з поляками, то з татарами, турками або з кацапами... Наші гетьмани позвикли чужим панам лизати... от і тепер не можуть відмовитися від свого смаку...

Він довго вигадував найдошкульніші лайки, під кінець забувши навіть, кого саме хоче лаяти. Вишукана лайка сама по собі захоплювала його. Сергій не слухав. Він вийшов з приміщення й рушив на робітничий посьолок до своїх. Хотів він трохи розважитися. На дворищі застав батька. Той повернувся з машини й лагодив паркани.

— Треба ставити нові дубки: старі підгнили — не держуть.

— А може все це, батьку, даремно. Перечасувати б треба... щоб пішло все на вітер.

Старий збентежився.

— Не віщуй лихого. Натерпілись і так.

Вони рушили до хати.

— І без мого віщування ще буде всього. Ви думаєте все вже кінчилося? Ось воно лише починається...

Старий дужче стривожився.

— Маєш нове що? Кажи...

— Та, ні...

У хаті до Сергія привіталися мати й сестри. Він шукав очима меншого брата.

— А Євген де?

— Нема, — заметушилась мати, — слава богу, його тепер і з собаками не знайдеш!.. Ми йому тепер не до думки. Люди бачили десь на луці — вчиться стріляти, з чого — не знаю.

— Накажіть не ходити.

— Оце ж буде він мене слухати!.. З босяками звязався. До книги з ломакою не заженеш. „Тільки займіть, — каже, — до Москви в більшовики втечу...“ Говори з дурнем після цього... Непокоїть мене це.

— Нехай я з ним сам поговорю.

Готувались до чаю. Увійшов старий Довгий.

— То що ж маєш нового, сину?

— У мене нічого нема; це тепер до вас за новинами ходять...

— Є й у нас, сину, дещо...

— Страйк?

— Є трохи й за це.

— А що саме?

— А те, що наші деповські босяки ледачі, сами не хочуть робити й инших намовляють.

— То що ж инші?

— По-різному... Більше мовчать, бо й сами не знають, як бути. А є такі, що радо підтримують більшовицьку агітацію. Проте, що до страйку лише чутки ходять і не знати ще, чи таки справді що з цього вийде. А як на мене, то я б усіх агітаторів повиловив би та на Пинські багнища — хай трохи жар їм прохолоне. Схоже, немов Юрко Воловиків коло цього впадає; така хитрюща лисиця — себе не зрадить... Обличчям теж не видасть. А батько його ще змалку по запіллях відомий — в того ще менше вивідаєш. Юрко двічі зі мною на машині помічником їздив, то було говорить, говорить, за все розповість, а чому сам радіє — не взнаєш. Небожа Тодося вбрали з посьолку. От ще хто каламутив публіку. Тепер навчать, як треба мовчати. Учора надсилала Вірку муки позичати...

— Може відвідали б зараз їх, — мовив Сергій.

Він жалів родину свого дядька, бо сварився лише з Тодосем. У голову йому закрадалася думка про допомогу. Видко було, що старі нехотя пристають на його пропозицію. Мати так і не згодилася. Сергій пішов з батьком.

— Фронт тепер, — оповідає Сергій, — на місці став, не посувається. А коли хто тут напаскудить, то військо гетьмана з німцями може хлинути назад.

У голові не на жарт збентеженого старого переплутались думки про фронт, страйк, евакуацію... Він боявся, що фронт іznову може відкотитися під їхнє місто.

— Машини я ніколи не кину, — говорив він синові, — хоч би нахвалялися зробити що. А взнаю, хто підбурюватиме, комендантові скажу. Хочуть, щоб ізнову снарядами місто палили!..

На воротях, радо всміхаючись, їх зустріла Віра.

— Лист є від батька. Знаєте де?.. Аж під кордон до Польщі загнали його з німецькими ешелонами. Їх на машині дві бригади. Німці від машини не пускають: бояться, що страйк спалахне скрізь, то без механиків лишаться.

— А повернеться коли?

— Може за тиждень... Селяни на ділянках розносять путь, то поволі посуваються.

Між обома родинами були не цілком дружні стосунки, але звістка про Тимоша Довгого все змінила. Вірина мати вибігла назустріч родичам чоловіка й крізь сльози хвалилася звісткою. Про Тодося немов забули. Посідали в садку на ослоні. Ясний вечір гонив теплі хвилі пахучого повітря. А величезні зграї гайвороння своїм віддаленим криком лише довершували навколишній спокій. Сергій з Вірою вийшли хвірткою на поле. Прокладала перед ними собі путь покручена стежка. Віра вийшла наперед, а він, заклавши назад руки, поволі ступає за нею. Хвилинами нагинався в колосся за волошками. Тоді шорсткі вуса пшениці лоскотали йому вид. Сам він ніколи не працював на полі: в батька не було поля. Ниви кругом були селянські. Але саме в цей момент відчув він найгостріше любов до цього чужого йому поля. І всю Україну уявляв, як безкінечне жовте поле з блискучими вогниками волошок. І на тому полі він не міг уявити свого місця. Йому здалося, що він стирчить високим порожнім колосом, що на нього навіть і шкідлива кузька не сідає.

Усміхнувся своїм чудацьким думкам і знову почав зривати синього й червоного цвіту. Віра десь заховалась з поворотом стежки. Несподівано Сергієві очі виследіли щось у колоссях, і він спинився. Інстинктом військової людини підхопив річ. То був старий шкіряний паперовник з якимись паперами. Він здивувався: цю річ він десь бачив раніше, але так давно, що встиг уже забути. Поклав шкіряника в кешеню галіфе й поспішив до Віри. Але думка про власника знахідки впліталася йому в думки й трохи бентежила. Далеко на горбі спинилась Віра. Над заходом пухкі хмарини кервавились тендітною габою, а на самім обрії застигли в широкім полум'ї злотисті хліба.

Сергій став поруч з Вірою.

— Ти ходила цією стежкою?

— Дуже часто. Вона біжить на оте село. А недалеко від нас од неї два роги відбігають: ліворуч — на слобідку, праворуч — на Чорну Луку — гайдамаки туди розстрілювати водили.

Він змовчав, зрозумівши її останні слова, як натяк.

— Ну, рушаймо назад, — промовила вона якось навмисно голосно, — матери надовго не можна кидати: неспокійна вона за Тодося.

Тепер Сергій швидко пішов поруч з нею. Думки йому закрутились у якомусь невихідному колі. Він допіру згадав, що знайденого шкіряника бачив у Тодося. Значить, Тодось приходив додому, а це дівча ввесь час дурить його. Він плутався в думках, не знаючи, чому має вірити. Там, де знайшов він паперовника, колосся було примняте: хтось пройшов пшеницею в напрямку до города Довгих.

— За Тодося нічого не чути?

— Нічого. Коломійченко обіцяв клопотатись у начальника в'язниці про побачення для нас.

Вона відповідала просто й не дивлячись на Сергія. А він ледве втамовував гнів.

— Вони, звичайно, мають критися від нього, гайдамацького офіцера, але він і так знає багато... А ще скільки взнає, коли прогляне папери з шкіряника!..

І подумав: „Добре вона вдає з себе одурену. Обидві хороше провадять ролі: і мати й дочка“...

Але йому стало приємно, що обидві вони в його руках — варто лише піти з паперами до кого слід і...

— Слухай, Сергію,— взяла його за руку,— признайся по щирості,— ти цілковито ймеш віри тим, за кого ведеш своїх козаків? Тобі не здається, що ти подібний до циркового танцюриста на хибкому дроті?..

— Ти, певне, Віро, хочеш із мене зробити більшовика... Не марнуй своєї молодої енергії — свого не дійдеш. Я не запродамся...

— А хіба ти ще...

Він перервав її слова:

— Знаю, знаю, ти мені зараз почнеш говорити про катування селян, про незадоволення робітників...

— А, звичайно, про це треба завжди пам'ятати.

— Я й пам'ятаю. А ти не забула, як, відступаючи, більшовики застрілили двох механиків у нашому депі...

— Але вони відмовились везти ешелони...

— Щоб вони не зробили, а маємо факт...

Вона гаряче заперечила:

— А ти пішов би на посьолок та послухав, що говорять люди про цей „факт“, то, певне, не наводив би його... Також послухай, що говорять люди про вашу чудернацьку ясновельможну ляльку...

Він зауважив, як підсилилося її дихання. Вона хвилювалася. Тоді він голосно засміявся:

— Ти дуже вперта. Півроку тому я за такі твої слова взяв би жмут добрячої лозини й наказав би вишмагати тебе, як уперте, зухвале дівча. Тепер же ти — панна й слова твої дещо важать. За тобою впадають усякі секретарі комендантів і німецькі офіцери. А колись цей Коломійченко в піжмурки з тобою грався.

Вона спалахнула.

— Хочеться мені зараз плюнути на твоїх німців і на Коломійченка... Виродки якісь!..

— Ну, тепер не дуже на них плюнеш...

Підходили до двору.

— Але ж і сволочі всі ви порядні,— гостро відказала вона й ступила до двору.

У садку на ослоні все ще сиділи старі. Побачивши Сергія, Ганна Андріївна не втерпіла:

— Ось ваше золото суне, що з одної тічки з гайдамаками...

— А то ж поряд з моїм і ваше, здається, чемчикує...

Старі, видко, знову гостро поговорили. Ганна Андріївна ніколи мовчки не зносила жартів Сергієвого батька й докоряла його гайдамакою сином, а він її корив більшовиком Тодосем.

Лаштуючись іти додому, старий Довгий, жартуючи, промовив:

— Ну, Ганно Андріївно, видать, не довго чекати, як німці Москву заберуть.

— Дух би їм забрало, Арсене Васильовичу, як вони впіклися уже усім!.. Та побачимо ще, куди їм путь судилася... Хіба нам знати!..

І після гостей у будинкові Ганни Андріївни стало порожньо й тривожно. Чути, як знепокоєна муха черкала, летючи, струну на гітарі. Об віконницю дряпалось вишневе гілля, немов налазливий сум просився до хати.

— Сьогодні, Віро, перед світанком, казали сусіди, стріляв хтось біля нас на полі. Чути навіть було, як гукав хтось...

— За нашим городом ще й тепер витолочено пшеницю,— відказала Віра.

Закладали двері на гаки й засови.

XI

Минуло кілька днів. У Тодосевому паперовнику Сергій не знайшов важливих документів. Не було навіть особистих Тодосевих паперів. Але в належності знахідки до Тодося Сергій не міг сумніватися: на паперах, що таки були в паперовнику, він упізнав його руку. Ясно собі уявляв і те, що Тодось останніми днями якось відвідував свою родину. Але за все Сергій мовчав. Одного разу зустрівся з Коломійченком і здивувався:

— Ти схудав, Павле, немов місяць сидів на хлібі й воді. Надто стягло тебе, а під очима — синці...

У секретаря коменданта вогко блищали очі, а вигляд обличчя часто мінився так, що Сергієві здалося, немов перед ним пересовують довгий іконостас з страдницькими лицями.

— Я з твоїх родичів, Сергію, отих мати з дочкою — душу вимотаю, коли вони не розкажуть правди за свого більшовика...

— А чим вони завинили?

— Вони держать із ним звязок. Я це напевне знаю.

— Я тебе, Павле, не розумію...

— Зрозумів би, коли б побував у моїй шкурі. За кожну дрібницю тебе сіпають...

— А саме?

— Та ось.. Днів зо три тому якісь терористи-більшовики потягнули зброю в німців, що стоять у гімназії... Забрали кілька

револьверів і коло десятка ручних гранат. От і посуди, поміркуй — кому це все потрібне? Хто стане важити своїм життям, лізучи до касарні? А до всього цього — в депі хтось підбурює робітників на страйк.. Усю цю справу має дослідити комендант, а він усе складає на мене... У штабі чомусь гадають, що всі капості виходять з робітничого посьолку, а він під нашим доглядом. Я тут своя людина.

— Був колись, — уставив Сергій.

— Так, був колись, а тепер маю звязки з деким і це не посуває моєї справи на жоден крок.

— Якої системи покрадено револьвери?

— Шість бравнінгів другий номер. Навіщо тобі?

— На всякий випадок... Зустріну в кого — заберу.

Помовчали.

— А як у тебе з переводом по службі?

— Ну його... — вилаявся секретар, — витягнуть з тебе сік, а потім кинуть посаду, як собаці негідну кістку.

— Та-а-к... Проте не буду відбирати тобі дорогого часу. Бувай.

Коломійченко, хитаючись з боку на бік, мов старезний віз, завернув за ріг до вокзалу. Сергій подумав хвилину й, запаливши цигарку, рушив до старих.

Як бажав він не лишатись на самоті!.. Давнє товариство його на посьолкові розбіглося по різних владах, а частина потрапила до острогів і на Пинські багнища. Нікого не лишилось, нікого, щоб до нього міг він піти, зібрати гурток і перевести ніч — з піснями десь під вишнями чи на луці за оселями. Але швидко думки його прийшли до дійсности. Сьогодні він неминуче мусить побачити брата Євгена. Жахлива гадка швидко перейшла в певність — крадіжка зброї в німців не минула Євгенових рук. Він з товаришами, безперечно, щось затіває.

Під гнітом сумних думок Сергій ішов посьолком і не завважав, що багато знайомих посельчан, зустрічаючись, одвертаються від нього. Лише двоє чи троє низько вклонилися ще й хотіли зачепити розмовою, та він, задумавшись, не звернув на них уваги.

Побачив Євгена, коли той виходив з двору.

— Куди маєш іти?.. Зачекай, дещо хочу сказати.

Хлопець зневажливо повернув лице до брата й немов укусив словами:

— А я тобі нічого не маю казати. Відчепись...

Сергій став йому на дорозі. Він був проти брата, як телефоновий стовп, підпертий другим меншим. Він узяв за плече:

— Віддай бравнінги, що їх покрав ти в німців.

— Якої тобі системи? — спокійно запитав хлопець.

— Бравнінги другий номер...

— Другий номер?.. Ага, єсть!..

Він скрутив під ніс Сергієві дулю:

— Оце тобі номер перший, а оце другий,— він зробив таку ж комбінацію другою рукою. Потім весело зареготався й, обійшовши остовпілого брата, рушив своїм шляхом. Сергій миттю здогнав його:

— Віддай револьвери!..

Євген раптом почав захоплено оповідати. На свої п'ятнадцять літ він був надто високий. Біласте волосся й засмагле сухорляве лице говорили за його малі літа, надмірну жорстокість і не аби-яку відвагу.

Вузьким провулком вони вийшли за посьолок.

— А тобі хто розповів, що покрадено зброю? Коломійченко? Ото ще ідіот!.. А як ти догадався, що то я з хлопцями обделав? Здорово ми, розумієш, обійшли німців! Одного поставили на сторожі в садку, а ми вдвох — раз, раз — за пазуху й — навтіки... Ставок перейшли по груди в воді, а потім роззулися, щоб із собакою не знайшли.

— А навіщо вам зброя?

— Треба. Скоро навчимося стріляти, тоді знайдемо роботу...

— Дурні ви, та вас же половлять, як цуценят.

— Ну й що?

— За такі витівки постріляють.

— А хто нас впіймає?..

— Я вас, цуценят, переловлю,— розсердився Сергій.

— А цього не хоч?.. Ха-ха-а...

Міцний удар Сергієвої долоні хлопцеві в лице припинив йому мову. За мить він завертівся в дужих Сергієвих руках, стогнучи від задушливої злости. Як з павучого плетива, він не міг вирватися з братових рук.

— Пу-усти!!!

Сергієва долоня звучно й часто падала йому на лице, аж поки він не вп'явся нігтями йому в шию. Міцні обійми на мить розтулились. Євген покотьолом одкотився від брата. Ще мить і він вихопив з кешені блискуче, синювате...

— Н-н-а-а!.. Зар-раза!..

Два коротких постріли вдарилися в дальній паркан і швидко віддалися луною. Сергій розгублено впав за купою сміття, а коли за хвилину звівся на ноги — Євгенова наїжачена голова біліла вже серед пшениць — він швидко біг у напрямку до луки. Євген не вмів ще влучати, й кулі не зачепили Сергія. Навкруги було порожньо й тихо, лише дві собаки, що порпались до того на смітті, втікали на різні сторони, налякані пострілами. Сергій зажмурився від сонця. Буйна радість урятованої людини виповнила його істоту.

— Ах, щеня!.. А коли б стріляв, не відбігаючи?.. Таки й справді терорист, як казав Коломійченко!..

Незвичайна пригода з братом порушила правильний струм його думок. І немов хто раптом стягнув густе запинало, що заволікало, гнітило його свідомість. Зібрати б козачі сотні з усього міста, з кулеметами, гарматами!.. Повести б за собою!.. Але на кого?.. За що?.. Під ногами плеще Славута, а навкруги тирса шумить — тече безконечною сріблястою повіддю за далекі, безмежні обрії і скиглять над головою чайки... „Гей, товариство!..— кричить він,— гей!..“ На кого?.. За що?..

Знову він на запорошеній вулиці робітничого посьолку — йде твердо, впевнено, оглядаючись навколо, а легкі, привабні думки все плутаються в блискучому павутинні, немов меткі перепела в зеленій сітці.

Побачив перед собою ворота батькового дворища.

(Кінець першої частини)

І. СВЯТОГІР

МУЗИКА ПРАЦІ

Стуки - цоки, стуки - цоки
Креше криця кремінці;
Закружляли кроки - роки
В вихрі, в сонячнім кільці!
В синіх лясках пісня тоне,
Ловить мову молотків.
За вікном вагони з Дону
Мчить пустун - локомотив.
„Що досягнуть гуни, хами?!“
Зайво захід заходив:
На руїнах — Дніпрельстани —
Відгук азіятських сил!
Стуки - цоки, стуки - цоки
Праця, право, прапори;
Гомонять струмки, потоки
Стрімко, бурно з - під гори!

Сталіне
4 XI — 27 р.

М. ДОЛЕНҐО

ПОЗАПЛАНОВИЙ ЦИКЛ

I

НАД ОБРІЄМ

Бувалий, літній вечір
І стародавній сум.
Химерні, хмарні речі
Над обрієм задум...

Дивилось мовчки море,
В очах йому стовпи.
Згори було прозоре:
Цілуй та сльози пий.

II

ПРОСПЕКТ ІМЕНИ...

Навіщо з моторошних сторінок Достоєвського
В пестливий мій роман Ви жадібно зійшли.
Дзвенить широчінь дореволюційного Невського,
Виринає Ваша постать з гарячої мли.

Колихає пам'ять дзвінкими свічадами,
Рожевими хвилями підхоплює Вас.
І шумує Сімнадцятий військовими радами,
Підноситься, гідний Вашого захоплення, час.

Але Ви зупинились на сторінках Достоєвського,
Міщанська „чесність з собою“ спровокувала Вас.
Мовчки сам я пішов лівим боком радянського Невського,
Дзвенів наді мною до сонця піднесений час.

III

ЗИМОВИЙ ВСТУП

Останній чи осінній
Був вечір дорогий.
Ховались теплі тіні
Поза міські роги.

Сто тисяч білих райдуг
На тихому снігу
Блискучу склали раду
Під невимовний гук.

Далеко, невимовно —
Елегія віків.
Озброєно та змовно
Повстав над нею гнів.

Гостро прорізує ранок
Сірі мізки та неба.
Високе зорі сопрано:
Перемогою боротьба.

Кров'ю — майбутнього нарис.
Геть, понад планом, там
Наш зашарівся парус:
Земля, корабель, мета!

В зухвалі чорні простори
Дзвінкий жест палія...
Поета заступить історик,
Скаже: початок і шлях.

IV

ЛІТОПИС...

Щоб назустріч комуні льотом
Аеророзвідка мрій,
Снігом споминів, дослідів льодом
Укриваємо попіл і гній.

На полицях в істпарті — бурі,
Що колись колихали степ.
За віконним мереживом гуркіт:
В берегах будівництва неп.

V

ПЛАКАТ

Застаріла редакція світу,
Що склав його бог-капітал.
Час уже наспів для заповіту
І біблійно вийшов „Капітал“.

Події стрічкою, кінематографічно
Розгорталися в прискорений глум.
Але немає навіть зради, щоб вічно,
І має ж таки досягнення людський глузд.

В кіно Комінтерн за сценарієм Ленін
Праці парус летить через книгу в віки.
На екрані майбутнє в комуні зеленій,
Де спочили Червоні Віки.

VI

ВИСНОВОК

Вітер і висновок — в очі,
Зелений хвилюючи глиб,
Щоб далі від хмар та хиб
Скерувати зусилля творчі.

Не риторика, просто дні,
Що напружити їх треба,
Аби в подіях, на дні
Розвязати прихований ребус.

Харків
11 — 18/XII 1927

К. ГОРДІЄНКО

ЗАПІЛЬНІ НАРИСИ

1. З КОШИКОМ ПО ХЕРСОНЩИНІ

Я одержав завдання: розвезти літературу по Херсонщині (да, перед тим ми з емісаром зайшли до Фанконі, випили по шклянці чаю і мене було прийнято до залізних лав партії).

Це було зимою 1918 року, коли Україна стогнала під гетьманськими канчуками (а далі ви знаєте з відозв)...

І ось мені, недосвідченому юнакові, було доручено цю складну справу. Ідейний мій багаж тоді був — 2 пуди „Боротьби" — видання УПСР (боротьбистів), брошури то-що. До того ж я прочитав усього „Шерлок Холмса" і моє революційне серце прудко билось під подертою шинелею.

Вовк — високий, чорнявий, середнього віку робітник мешкав на одеських околицях. Прогнила „Косарка", будинки... Невеличку кімнату його було завалено нелегальною літературою — під тапчаном, на варстаті, в кутку — скрізь... Вовк напихав кошика свіжим числом „Боротьби" (№ 2), мене ж — розповіддю про те, як він сьогодні отой великий мішок вдень виніс з друкарні (Пушкинська вул.), привіз візником додому. Од його слів я запалювався героїзмом і апетитом. Господарка почастувала мене тоді чорною кавою.— Головне, синку, не бійся,— казала вона вкладаючи мене спати.

Про те, як другого дня цементовим кроком (2 пуди кошик) з бетонними думками я сідав у пароплав, не цікаво. І як на прощання тужливо гудки вили — прощались зі мною — теж...

... Гойдаючись на холодних хвилях, пароплав обминав ріг. Вдалені щезало місто, димарі...

Якийсь веселий чолов'яга приніс вістку: в Очакові перевірятимуть документи й переглядатимуть багаж.

... Дрижало море піняве, хлюпалось. Небо хмарилось. Пароплав мечем січе, рубає, віялом розкидає хвилі.

Невже ж, подумав я, мені так-таки ніколи не доведеться писати підпільні спогади?

... Берегами високий очерет тремтить, вода потемніла. Рибальські човники похитуються.

З усього було видко, що небезпека близько.

Над морем нависли попільняні хмарки, зловісно скиглили птахи...

Та судьба оберігала мою літературну кар'єру — пронизуючи очі сковзнули по моєму обличчі мов чайка по воді. Зрештою то був якийсь крамар.

Тому, що я кожну хвилину думав, що мене можуть заарештувати, я вирішив зовсім не думати... Дивився на гавань, метушню, людей, серед яких, можливо, піджидав мене шпиг.

Коли ж візник заторохтів назустріч вартовому, я подумав: а гарні дівчата в Херсоні.

Літературу я одвіз до книгарні, яку не застав... Перебралася на нове місце (партійна інформація!)... Довелося шукати — адже нові книжки привіз. Знайшов, здав. Похапцем. Прохали поінформувати про ситуації — та я був у роз'їзді і тому не в курсі справ. А проте — на Україні гетьман і виходить „Боротьба“. Тоді мене більше не розпитували.

Коли ви розвозите нелегальну літературу, то, з одного боку, ви — „чарівник з теодолітом“ (особливо коли візником їдете), з другого ж ви — „Закутий Прометей“ (коли вам, приміром, не палять грубки на ніч в готелі „Росія“, а вранці беруть подвійну платню).

... Спали безтурботно хатки. Згусла темрява повила місто. Мокрий сніг залітав під халабуду, заліплював вії. Силуети тополь бовваніли шляхом вокзальним...

Потягом їхати значно краще. Засунув кошика під лавку, а сам сидиш собі проти полковника в єнотовій шубі.

На випадок чого:

— Чий кошик? Може ваш, господин полковник?

Та чому він так пильно придивляється? Каламутними жовтими білками?

В Миколаєві літературу одвіз до тов. Юрченка. Молодий, бравий хлоп'яга в сивій шапці. Надвечір ми пішли до місцевої просвіти ім. Аркаса. Тут було повно інтелігенції. Точилися жваві дискусії: як гадаєте чи може існувати таке чудовисько, як український більшовик? Український більшовик?!

Тов. Юрченко гадає, що може...

Всі накинулись на його, лаяли — „ах ти ж комуніст!“ — Нє, — каже тов. Юрченко. — Комуніст!

Важко працювати, — скаржився тов. Юрченко — три активних робітники — вся миколаївська „організація“. Бракувало літератури, тепер засипимо всі заводи.

... Знов свище вітер зі снігом, вривається на площадку, пронизує груди. Синіють пальці, думки рожевіють.

Ніч. Лисаветський вокзал.

Обірваний, брудний хорий покотом люд — полонені з Німеччини... По всіх кутках, під повіткою, на морозі — стогнали, вмирали.

З клунками вештались селяни, дзенькали шпорами офіцери.

Метушня. Два офіцери озвіріло полощуть нагаями селянина. Обличчя — в підтьоках, з носа кров. Руками в червоно-синіх пасмах захищає обличчя,—

— ай-ай.. ввв... звеніть... ваше благородіє... вваше... ай! та за що?.. помилуйте... ввв... ай!

Люд скупчився — п'ялить очі — теж розвага...

В другому кутку буфет. Купи яства всякого... Виблискують шереги пляшок.

Хоча революціонерові й не личить мерзнути („не зважаючи на те, що тіло його пронизував жорстокий холод, він, здавалось, не відчував його") — тіло моє пошерхло, зашкарубло, мов білизна на морозі. Мало того — зголоднів.

Шматок м'яса мій сотні язиків облизали, обсмоктали, обкусали. Шклянку чаю висмоктали...

Літературу одвіз на Нижнє-Донську, до просвіти. Тут теж молоді браві хлопці. Про політичні події не розпитували, а розповідали сами: набили зуби гетьманцям.

...Полонені штурмують вагони. Метушня, зойки, тиск. Зігріті теплом власної пари віджили. Під тихомрійний гуркіт коліс точаться розмови. І на який біс вирвались?..

Знаменка — перехрестя. Тут теж полонений, хорий люд покотом у бруді лежить, ціпеніє. Пересадка.

Ніде спати, сісти. Потяга ждати — ніч, день. Стоячки задрімаєш — коліна ослабнуть — падаєш. Инколи зароджується думка — втомився, знесилів, нездужаєш,— та так, щоб і сам не знав.

Олександрія — останній пункт. Недалечко від станції, мов на виселках, хата.

Григор'єв, присадкуватий, крем'язний у синьому мундирі жвавий чолов'яга, радо зустрів, засунув сундучок з нелегальною літературою під ліжкс, метнувся до сусіди по самогон, розпитував мене про політичні події: ну, як там ваші більшовики?

— ?!

— А „боротьбисти"...

— Та хіба ж вони?.. Ич чудак і не знав...

А в них вже все тут готове. Село жде аби вдарити. Контрольором на млині працює, все знає. Минулої ночи намагалися зірвати міст, відрізати, не вдалося.

Ледве не вдосвіта прибіг Григор'єв з міста радісний та захлопотаний. Німці евакують місто. Влади нема — селяни громлять магазини, розтаскують добро. Вже погромили гімназію, побили фізичний кабінет, дещо розтаскали.

Я швидко зібрався — треба поспішити — почнеться катавасія — зав'язнеш, а там же революція в Одесі, як же ж?.. Та й грошей нема...

Вийшов на перон — потяги не йдуть.

Помандрував пішки.

Свистів вітер, снігом шпурляв у обличчя. Влада на Україні хоча й була ще гетьманська, проте зійшло сонце.

... А сніг жовтий - жовтий...

... А на пероні — каруселі...

Все кружляло — колія, обрії, лісок.

Здрігалось тіло, цокотіли зуби...

Та я радів з тієї думки, що перше складне підпільне завдання я, недосвідчений юнак, виконав з честю, навіть захорів.

З цього я мав велику моральну насолоду і сипний тиф.

Ще раз моє революційне серце прудко забилось під подертою шинелею.

2. РОБОТА В „ІНТЕРНАЦІОНАЛЬНОМУ МАШТАБІ“

На одеському бульварі біля гармати скупчився натовп.

... Французькі прапорці лопотять на військових кораблях — плазує новий сірий ведмідь в гавань.

В натовпі тихо. Недоуміло, в мовчазній тривозі на море очі п'ялить юрба, не то на сірий плескіт хвиль, не то...

Натовп заворушився, повернувся, круто метнувсь убік. Зідхнув глибоко.

... Лавами сірих мундирів хвилюється вулиця, цокотять залізні кроки — французьке військо.

... Істеричний вереск чайкою метнувсь — з балконів хусточки мають — привіт, привіт, спасителі!

Тупо всміхаються мідні лиця — то насуплено здеревілі — зуави.

... Привіт, привіт „культура“.

Білі хусточки летять на брук. Істеричні зойки експансивних панянок з балконів, повногрудих мамаш; подвійні підборіддя мужів самодоволено вилискують.

Через місто прямувало військо до касарень.

— Ей, товаришок, — наздогнав я другого дня групу французьких матросів.

... Планували сніжинки великими клаптями, сновигав заклопотано люд, білозуба французька матросня в святковому настрою вешталась...

Перший подарунок від Одеси — пачку відозв на французькій мові!

Недоуміло взяли, мняли, та, прочитавши перші рядки, похапцем сунули в кешеню, кивнули головою.

Почалися веселі дні.

Вовк поїхав чогось до Києва і тому, що я був політично неосвічений і наймолодший, мені доручено було розповсюдження нелегальної літератури серед окупанського війська.

Тепер я вже сам:

„виніс оту паку відозв — 2 тисячі з друкарні, цигарку в зуби, сів на візника і прикатав додому“.

Та чи міг я кращу роботу для себе найти будь я самим Карлом Марксом?

Почалися веселі дні жвавої роботи. Де там дні! — Ночі. — Вдень розповсюджуєш відозви серед французького війська, уночі розліплюєш у місті.

А вранці йдеш до Аркадія Миколюка (тепер в Наркомосвіті) і... Та Аркадій вже бачив як наші відозви скупчували натовп. (Відозви друкувались французькою й українською мовами).

Тоді я сам ішов, затесувався в юрбу... Досить було двом матросам стати біля телеграфного стовпа, як враз обліпить люд.

Матроси читали, похитували головами.

Наближався вартовий, довго шкрябав шаблюкою відозву, здирав.

А мені здавалось, що з неї кров капала.

Я тоді кидався на нові вигадки.

В моїх жилах ллється кров артиста (батько мій любив залить за галстук) — кожне діло я намагався зробити як-найоригінальніше.

Так любив я стоючи на мосту на вул. Жуковського шпурляти вниз пачки відозв, коли з порту наближалась матроська рота. Це була картина. Матроси врозтіч кидались ловити, реготали, начальник безпомічно лаявся, галасував, махав мені кулаком, а я теж сміявся, бо стіни були високі і він нічого не міг мені вдіяти. Коли ж наближався поліцай, я вшивався.

Матроси, салдати, були „жертвами“ моїх революційних вибриків. Скрізь настигав я француза, скрізь совав відозви: чи то було в церкві (любили оглядати „наші“ церкви), чи то в пивнушці, кавярні, на вулиці.

Не мали вони спокою і вночі.

Скрізь ліпив я, де була потреба і непотреба. Можливо в той час я не був просякнутий усією серйозністю роботи. Здавалось ліпив я більше з любови до „мистецтва“. Бо хіба ж не приємно, приміром, мазнути квачем по велетенському склі центрального магазину (за спиною сторожа) Івана Маха, Баржанського, де не спущено штору, наліпити відозву, яку потім зубами не одгризеш. Або ж наліпити відозву під самим носом вартового на почті, де тоді чергувала французька варта. Принаймні, які б мотиви мене не збуджували до цього, я тішу себе надією, що шкоди від цього для революції не було.

З яким би запалом, та енергією я не працював, мені стало зрозуміло, що один багато не зроблю — бодай найбільш 100 відозв мені щастило розповсюдити за день. А всіх — тисячі — треба протягом кількох днів, бо инакше нові теми, нові відозви.

Використовувати пові й (як хтось, не пригадую, мені радив) — було кінематографічно й химерно. Церковнослужителів, офіціянтів — так само.

. . . Вулицями обідрана рота газетярів мчиться, галасує — „Маленькие новости" — роздає направо й наліво відозву французьким салдатам, матросам (останніх, чомусь, завжди більш вешталось).

Так, я організував гурт газетярів. Більш природної організації не вигадати було. Не зважаючи на те, що політичної освіти вони зовсім не мали — розповсюджували літературу артистично. Це були перші прояви мого організаційного талану. Прояви ці дали повний ефект тому саме, що газетярі знали мене, бо я сам до моїх виступів на політичній арені продавав газети в експедиції „Мал. Нов." Та я не довго тріюмфував. Армія моя з легкодухістю розпалась після першої поразки — коли двох - трьох піймали та всипали.

Пролетарське вам „спасибі" від революції незнані, обідрані герої — Ковбаса, Пістон, Трульс . . .

Тимчасом до Одеси прибувало грецьке військо.

Аркадій оббігав усе місто — не міг найти грецького шрифта.

Не можна передати з яким безсилим сумом дивились ми на грецьких салдатів, що вештались гуртами — недоступні нашому вогненому слову.

Вийшла нова, велика брошура.

Минаючи грецьку площу я почув позад себе окрик. Озирнувся — повія — прискорив крок (я ніколи не забував, що проституція — соціяльне зло).

— Ей, товариш, — не відставала вона, — ви не думайте, що я того . . .

— В чім річ? — суворо.

— За вами слідкують.

— ?..

— Ій - бо. Якийсь господин питав її чи не бачила вона хто тут роздає французам газети. Вона бачила, та . . .

Далі я її слів не чув, прожогом метнувсь у натовп, затесався. За кілька кварталів перевів дух. А, може, за мною стежать? Знов плутався містом. Майнув у прохідний будинок. Так і є — якийсь підозрілий тип — за мною. Прискорив крок. Позад себе я чув хриплявий голос — „Старые вещи" . . .

До самого вечора блукав я вулицями, боявся додому йти: вислідять, пропадуть відозви.

Останні дні були якимись особливо напруженими.

Одного разу я йшов зі своїм приятелем П. Слободянюком і його знайомою Барятинським провулком. На ввесь квартал тут були французькі касарні. Доки приятель був у крамниці я встиг розвішати на вмивальниках на подвір'ї, розкидати по східцях з півсотні брошур. І коли приятель вийшов з крамниці, мене вартовий тяг за комір до коменданта. Я довго пручався, заперечував (під шинелею — пачка брошур), доводив, нарешті втік.

Зі своєї практики я переконався, що вартові та унтер - офіцери французькі це найбільш клятий нарід. Коли їм пропонуєш відозву, то вони завжди виявляють тенденцію разом з відозвою схопити й твою руку.

В темному закамаркові на Грецькій площі (там, де було повно повій) — завжди вешталось чимало зголоднілого люду французького. Я завжди тут чатував. Угледівши одного разу самотнього зуава, я покликав його:

— Товариш камерад...

Коли ж мою братерську руку, якою я пропонував відозви, міцно вхопила рука зуавова, я охляв остаточно. Ну тепер піймавсь (ви знаєте хватку чорної руки?) промайнуло в мозкові. Опанувало якесь безвілля. А зуав забравши всі брошури, глузуючи посміхався, вишкіривши білі зуби, гортанною говіркою щось швидко картавив, міцно тиснув мою руку, хлопав по плечі.

Мені здавалося, що чорний раб через окіяни, через моря простяг мені свою мозоляву руку. Я міцно держав її.

Нарешті він мене пустив і я метнувся з виразом світової революції на обличчі.

Харків, Жовтень 1927 р.

Л. ПІОНТЕК

МОЄ СЬОГОДНІШНЄ

Ніч така, неначе настрій жінки,
Що дістала ордер на аборт.
В вухах безупинний стук машинки.
Знов сьогодні пізно я з роботи.
Знаю, ранком крізь туман сивенький
Знову буду бачить я дротів ажур...
А настирлива, уперта жменька
Говоритиме, що робітництво дурять.
Я собі лише друкарка,
Стукаю колонки постанов —
(Ах, чомусь іти так жарко,
Кашель знов і знову з горла кров).
Але я до заповідних літер
Припадатиму заморена вночі,
Щоб на ранок геніяльний витвір
Трохи гостро повторити й чітко.
Хай вони казатимуть мені ізнову,
Що „в загоні“ зараз робітник,
Але я таке знайду на ранок слово,
Що отрута сумніву повинна зникнуть.
Бо вночі до заповідних літер
Припадуть мої засраглі очі:
Я на ранок геніяльний витвір
Повторити чітко хочу.

15. XI — 27 р.

МЕЧ. ГАСКО

КРЕСОВИЙ ІНЦИДЕНТ [1])

I

День — породілля ночи — поволі конав у страшних муках. Про це свідчив закривавлений захід. Той вечір був наче десятки попередніх. Вони стояли обидва: дозорець на варті—Дмитро на свойому. Дозорець рівномірно, неначе метроном, відходив од будки до явора і знов повертав. Дмитро підносив що - раз руку і голос, і знов опускав їх, коли груди починали розривати кашель і надхнення промовця.

Сталося так. Саме тоді, коли Дмитро розчиняв перед камерною авдиторією (не змішувати з камерним театром) рота і душу, заходили сонце і поліція. Сонце сідало за гори. Поліція — за браму, на лавці.

На подвір'ї шикували лави комсомольців. Начальник в'язниці перераховував усіх заарештованих, витягаючи пальця і слова: „Розмістимо вас, голубчики". Агенти дефензиви [2]) стояли на ногах (власне на подвір'ї), посміхалися та ділилися цигарками і дотепними враженнями. Одні комсомольці заховували байдужість і руки в кешенях. Почуття їхні були приблизно такого характеру:

— А і хороше ж стояти перед безкраїми в'язничними мурами і вдивлятися в широчезні обрії залізних брам і ґрат. Груди переповнюються почуттям вільности й простору, яке промінює з них (звичайно, не з грудей).

Начальник в'язниці тимчасом натягає білі рукавиці, зачиняє більмо на лівому оці, звертає руку і увагу на білий мур та каже:

— Кроком руш, по два до кримінальних камер!

Ні один з комсомольців не рушив з місця. Не один раз він до них звертався: то потилицею, то обличчям, то словами, то лайкою. Кине так лайку, наче жінка лайкову рукавичку (безперечно в стані обурення), і каже:

— Не підете до камер, попровадимо до карцерів!

— Разом садіть! — неначе камертон, продзвенів один голос із лави. Тоді лавка стала проти лави, піднесла свій настрій і нагани, і комсомольці рушили.

---

[1]) Креси — прикордонна смуга Польщі (Зах. Укр.).

[2]) Дефензива — польська охранка.

II

Подібні один до одного, неначе січка на брехню, і звязані спільними політичними переконаннями, стояли Харлампій і Хаїм на порозі канцелярської в'язниці, чи то пак в'язничної канцелярії.

— Ім'я? — прізвище? — років? — рід? — зріст? — викрикувала довга, суха, з гіпсовою кирпою особа до мовчазних мумій, де заховувалися комсомольські переконання. Вони, наче в анатомічному театрі (є й такий театр), відчиняли й зачиняли роти, виплювуючи лаконічні відповіді.

В канцелярії містилося єдине незаґратоване вікно, де сонце однак могло без ґрат грати свою багатобарвну симфонію. І в цілій в'язниці це було майже єдине місце, де його (звичайно, не сонце, а сонячне проміння) зустрічали з такою зимністю і незворушливістю, як це робила оця гіпсово-кирпата особа. Він зовсім ігнорував оце незапротокольоване, що ніжно-лагідними зайчиками пробігало його обличчям, являючи собою таке зворушливе явище, наче пробіг струсів суперфосфатним заводом.

Коротко й вузловато (як кажуть поляки) їх випровадили на довгий і темний, як горлянка жирафи, коритар, провели крізь дві залізних і запровадили за одну дерев'яну браму. Тут їх обшукали та стягнули з них шельки й паси, щоб не повісився бува, який-небудь клятий комсомолець, бо вони якось умудрюються вішатися на шнурках від черевиків і перерізувати собі жили окулярами.

— Дійсно дивна публіка. — дивувався інспектор в'язниці — Замість сказати пару щирих слів, яких вимагає дефензива, вони змушують застосовувати до них тортури, проти яких сами обурюються, і волють краще відправитись на той світ, у який, між иншим, сами не вірять. А якщо хто з них замість небесного вибере земне життя й погодиться змінити орієнтацію у напрямку на психологічну Европу, заб'ють бідолашного. І все це задля далеких омріяних озер загірної комуни. Ну, і публіка, одна біда з ними.

— От прокляті московські задрипанки, — скаржився натомість старший агент дефензиви інспекторові в'язниці. — Розкидають прокламації. Руйнують державу. Все сидиш, як на бочці з динамітом, перед мартенівською піччю. Вони таку динамітотурбіну можуть що хвилини встругнути, що Жовтнева революція і ЧК ніщо перед цим. Навіть у соймі що діється. Сором, кажу я вам, для Речи-Посполитої [1]). По-перше, вони безсоромно заявляють, що Малопольську хотять прилучити до Большевії, та де там — навіть Малопольська не скажуть, а Галичина, а то й Західня Україна.

[1]) Реч Посполита (переклад з латинської „Respublica") — стара назва Польщі.

— А найгірше тут на „кресах“. При першій змозі поїду до крулевства [1]), бож . . . — загальмувався він, як потяг перед прірвою, помітивши два комсомольських семафори.

— А! Харлампій Юхимович і Хаїм Моїсеєвич! — Члени салдатських і собачих депутатів! Більшовицьку революцію робити! Бандити комуністичні! 8 годин праці вам давати, а 8 літ в'язниці не хочете?! Влади рад вам забажалося?!.. Найясніша Реч Посполита вас не задовольняє?!. — кричав він голосочком тоненьким, як ребришко мамута. — Вам, смаркачам, черевики Пілсудському чистити й цілувати підошви його чобіт. Ваша мати, мабуть, порядна жінка, але ви курв'ячі діти! — звертався він досить ввічливо до обох комсомольців, сиплячи слиною.

— Сволоч!.. Кат!.. Мовчати!.. — кинувся до нього Харлампій із піднесеними кулаками та голосом, що негайно дезорганізував харчоварний тракт і спривів до шлункової диференціяції урядової особи.

III

Дмитро кидав огняні погляди і слова. Розмахував рушником і довгим волоссям. Раптом відкрилася дверь, забрязкали ключі і шаблі, і увійшов начальник в'язниці. Він увійшов швидко, як хірт, гучно, як театральні аплодисменти, різко, як фабричний гудок, і багатозначно, як китайська грамота. Глянув на в'язнів, як бог на вавилонську вежу, і ґречно сказав:

— Увага.

Всі виставилися в лави. Лише Дмитро намагався нагадати цікаву комбінацію вітряка і гучномовця та звуками голоса відроджував співи морських сирен із затоплених германських дредновтів.

Обличчя начальника в'язниці перелилось спочатку всіма фарбами веселки і зупинилося нарешті (не зважаючи на пізній час) на трояндовій (барві). Він почав імітувати осіннього соловейка, скреготючи чобітьми і зубами, і ці весняні прикмети змусили його погляд і цигарку розгорітися неймовірно.

— Хаме проклятий!... Собача кров!.. — карбував він, неначе зубтехник щелепи у зубодерній майстерні, окремі слова і навіть склади; при чому обличчя й очі помінялися барвами, а ніздрі носа утворили дві дірочки, подібні що до розмірів до фотографічних об'єктивів. (Хоч кричи: „Спокійно!.. здіймаю!“).

Дмитро зирнув на нього у спосіб, в який з Гринвічської обсерваторії розглядають канали Марса, і, ніби виконуючи важкий і прикрий обов'язок, створив траєкторію, що починалася при його рот й кінчалася на обличчі начальника в'язниці.

---

[1]) Крулевство — Колишнє „царство польское“.

Ефект був наглий і досить сподіваний. Начальник в'язниці витер у першу чергу обличчя, в другу чергу підніс праву руку й у третю попробував тривалість матеріялів, з яких побудовано Дмитрове обличчя.

Цю операцію він перевів кількаразово, під акомпанімент великопольських та великоруських багатоповерхових, навіть хмародряпних лайок і стукотіння чобіт, згадавши, між иншим, цілу Дмитрову генеалогію (не змішувати з гінекологією) по матерній лінії.

Дмитро, єдиний політв'язень у цій кримінальній камері, виріс одразу на височінь Ейфелевої вежі, уміщеної на верховині Ельбрусу, в очах цілої низки кримінолоїдів, старостою яких був низенький м'язистий мазур, страшенний пильнувач гігієни, що любив частенько, ставши на параші, закликати до виконання санітарних заходів та розповідати, як він забив людину за ґудзики.

Окритий авреолею цієї слави, Дмитро був випроваджений у супроводі двох дозорців і, здається, значно більшої кількости штовханів за межі світа № 4, що його короткозорі обивателі і в'язничні інспектори називають камерою № 4.

З коритаря він, підносячи й опускаючи свої численні ліхтарі (дивні ліхтарі, що замість світити усе затемнюють), помітив крізь заґратоване око коритарної горлянки сосни на горі, що на ній стояла в'язниця, ексклящтор, колись у чині прислужника небесної, а зараз — земної держави. Сосни на горі шуміли, виграваючи зеленими хвоями на мусяжевих вітах. На цих соснах колись німці в касках повісили двох його братів.

IV

Із швидкістю застенографованого сонячного проміння перевів Дмитро погляд з кайданів на „вовчок" [1]), за яким чулися лайки, брязкіт і удари.

Через півменту, в карній камері було видко на підлозі розібране Дмитрове убрання, три пари ніг, закутих у кайдани, і чутно брязкіт трьох пар кайданів на руках.

А надворі шуміли сосни і під мусяжевими вітами ходив дозорець від будки до явора, рівномірно, неначе метроном. Дмитро перший, а далі один одному в'язні потиснули кайдани, випльовуючи зуби і особисті етикетки (прізвища то-що), та поділилися новинами і перспективними думками. Вони один про одного чули з волі та з роботи у тому, там поза мура-ґратами положеному світі, де стільки проблем і протиріч. Де існують класи з класними дамами і одночасно класи з класовими протиріччями. Де не розвязана полова проблема в житті, і де існують просто полові, брудненьких

---

[1]) Вовчок — віконце у дверях камери.

готель-ресторанів, звязані економічними ланками суспільного ланцюга. Де життя б'є ключами й замками, темпераментним темпом і макогонами по голові. Де стільки руху й бруду. Парадоксів і трафаретів. Оригіналів і міщан. Йолопів і ґеніїв. Суспільних, ідеєвих та революційних хвиль і хвилевих суспільних ідей.

Одним словом, де вражає одноманітною різноманітністю та різноманітною одноманітністю то-що і де не сьогодні — завтра, виводячи підошвами пальців по кривавих плямах землі, зачитають пролетарі лекцію сучасної історії і напишуть історичну сучасність.

Отакий більш-менш характер носять уривки із спогадів, розмов, надій і вражінь трьох революціонерів, що що-раз обриваються, перебиваються та, здається, не кінчаться.

— Як страйк форналів [1]) ? — Каса хворих ? — Вибори до соймиків [2]) ? — Що в Домброві Гурнічій [3]) ?— Суд над тов. Х. ? — Чи довго втримається фашистівський уряд ? — Скільки ви років сидите ? — Як відбувся ваш всип ? — Чи правда, що коцнули провокатора У. ? — Які настрої на фабриках і на селі ? — Чи підтверджується чанкайшійство Сельробу ? — Які новини з Рад. Союзу ? — По чому хліб?—Скільки годин зараз працюєте?—Скільки тривала ваша остання голодівка ? — Які перспективи революції ? — Як єдиний фронт ? — Що з повенню ? — Як повстанча організація ? — Як почуває себе воєвода Довнаровіч [4]) ? — Чи зажили в нього рубці на не цензурному місці ? — Як пройшло перше травня ? — Як страйк у Лодзі ? — І чи нема чого попоїсти, бо ми голодні на смерть ?

Відповіді бреніли так :

— Не зважаючи на репресії, перемогли. — Нашу листу скасували. Пепееси знов зрадили. — Відбувся. — Дістав десять років.— Три. — Провокатори — Так, і дійсно хлопці втекли.— Надзвичайно революційні. — Оголошено військовий стан. — Кажуть, що видана таємна інструкція про виключення комуністів. — Соціялістичне будівництво росте. — Жито — 8 злотих. — $9^1/_2$. — Два тижні. Залежить від успіхів КПП [5]) і від можливости нових зрад з боку ППС [6]). — Думаю, що неважно, бо Лунінець йому добре в знаки дався, а там навряд чи вже зажило.— Повстанча організація чекає тільки сигналу. — А ти як думаєш ? — Повінь незвичайна.— З Рад. Союзу іде допомога.— У Варшаві були жертви. — ППС'и стріляли в нас. — Нема нічого їсти.— Слід оголосити голодівку на смерть. Все одне помреш.

---

[1]) Форналі — сільсько-господарські робітники (поміщицькі батраки).

[2]) Соймик — повітовий самоуряд.

[3]) Домброва Гурніча — головний центр Гірношлезького вугляного басейну.

[4]) Воєвода Довнаровіч — що їхав на Поліське воєводство, був пійманий повстанцями, які зупинили потяг під Лунінцем та, спустивши воєводі штани, всипали йому відповідну кількість різок.

[5]) КПП — компартія Польщі.

[6]) ППС — Соціял-зрадницька партія польських соціялістів.

Після цього настала перерва така, як у нотах на три четвертих Дмитро кресанув кайданами об підлогу й випростався, як сталева пружина з двохспального ліжка, коли її добре зігнути. Підійшов у тихоокеанський спосіб до дверей. Зирнув крізь „вовчок“. Обернувся, як трансмісія керата, сказав:

— Тихше, увага! — і розпочав:

— Вам вже відомо, як і мені про вас, чого я опинився в оцій карній камері. Так ось. Я це зробив із бюджетним розрахунком, гадаючи перевести санацію та стабілізацію свого становища.

— Самогубство? — подумав один і сказав другий комсомолець. — Ні! — не самогубство, але щось трохи подібне до цього. Мене мають вислати до „Святого хреста“ [1]), і ось я вирішив самовислатися відціля.

Очі, роти й сорочки комсомольців були розхристані й скеровані на Дмитрове джерело кашлю й сенсацій. — Я вирішив втекти! — сказав він, а радше промимрив і, ставши на кайдани й коліно, простягнув руку у напрямку єдиного камерного вікна, де, крім ґрат, нічого не було видно. Усі їхні розхристані отвори одночасно змінили свій керунок, після чого зачинилися. На губах заграли посмішки, а кайдани — старий в'язничний мотив.

Ображений таким ставленням до своєї ідеї, Дмитро у презирливо-насмішкуватий спосіб знов проголосив: — Бачите!

Вони знов і не менш заінтриговано подивилися й відповіли:

— Вікно, ґрати і кош...

— Са! - ме! — слонороздільною мовою в урочистий спосіб проголосив Дмитро.

— А тепер подивіться сюди — показав він сфінксозначно на лівий черевик.

— Пробач! — сказали комсомольці, — але ми на тобі, крім білизни, кайданів, дивного поводження й черевиків, нічого не бачимо. Скажи, як твоя температура.

— Не за температуру, а за темперамент слід питатися. Ах ви, короткозорі представники нерозжуваного матеріялістичного монізму.

— Все пливе! — кричав він словами Геракліта під акомпанімент кайданів по обцасах.

Очевидно, він творить нові „записки божевільного“, вирішили про себе комсомольці, між тим як він витягав щось надзвичайно тонке і довге із відбитого обцаса.

— Тепер ми нарешті зрозуміли, — крикнули вони і затанцювали не то чарльзтон, не то джаз-банд, не то грамофон, не то фокстрот, одним словом — щось в'язничне і танцюристське.

— Стоп машина! — сказав він. — Прошу не підносити, хай. Адже це вам не гірна лавка в парні, а карна камера.

---

[1]) „Святий хрест“ — найжахливіша польська в'язниця, на Келецько-Сандомірському узгір'ї, відкіля майже ніхто живим не повертає.

Далі, він повів їх до вікна і показав на діл. Там під електричним світлом крізь віти сосен видко: ходив дозорець від будки до явора і знов повертав.

— На цих соснах, — сказав Дмитро, — повісили двох моїх братів, але вони (звичайно, не брати, а сосни) нас сьогодні врятують. Ув'язавші кайдани й вбрання, ми в стані спуститися до сосни. Звідкіля тихо й непомітно (буде нашим завданням) злізти й придушити дозорця, після чого . . . А плавати ви всі вмієте?

— Вміємо.

— Значить, якщо не буде човна, перепливемо річку?

— Згода! Сумнівів не може бути: краще одну добу біжати, аніж десять років сидіти! В значній мірі нам допоможе кош[1]), бо крізь нього дозорець нас не побаче, між тим як ми бачимо зоряне небо. Ітак, за роботу!

Коли розпилені кайдани, ґрати і сумніви лежали на підлозі (в карній камері нема нар), вони звязали ланцюги й у костюмах Адама (якщо не рахувати білизни) почали спускатися на древо (хто його зна — чи життя, чи познання, чи смерти).

V

Бах! . . Ба-ах! . . Ба-ба-бах! . . Та-та-та-та! . .

Страшенна стрілянина з рушниць і кулеметів різала ланцетами куль нічну тишу. Дмитро, Харлампій і Хаїм нагадували своєю рухливістю пам'ятники „невідомим салдатам", зібрані з трьох європейських столиць. У грудях панував лютневий клімат. Подихи були подібні на тривожні гудки за далеким обрієм. Зимне, як крига, неминуче, як соціяльна революція, і глибоке, як їхні політичні переконання, почуття опанувало істоти комунарів, що лежали пластом на камерній підлозі.

Через час, вагітний безліччю найжахливіших сподівань, за який як їм здавалося, можна було б побудувати соціялізм, по всіх планетах і в якому встигли до остаточного захрипнути: стрілянина, гармідер то-що, якісь військові постаті вдерлися до їхньої камери, і той, що перший вбіг, розхристав дверь та горлянку і землетрусним контрабасом проєрихонотрубив:

— Де ви там ховаєтесь? Виходьте усі! Не гайте часу! — І таким же ж шопотом додав:

— Та тут же ж нікого нема!

— Ось вони лежать! — сказав один з військових.

— От зір проклятий! Хай би йому баньки повискакували! — подумали і з очайдушною стрункістю самогубців випросталися три комунари.

[1]) Кош — бляшана скринька, підвішена до вікна. Таким чином не дають можливости в'язням видивлятися на волю.

— Та виходьте ж! Хай вас Перун трісне! — уже сердито вулканив землетрусний контрабас. Чого ви дурака валяєте?!

Комунари вийшли, як у тумані. Випроставані і стрункі. Не порушні й байдужі. Неначе три готичні вежі або Венери Мілоські, чи інші подібні експонати, що виставляються по музеях, вони, не дивлячись навіть на своїх катів, йшли у напівтьму із високо піднесеними головами, вибиваючи в такт якийсь церемоніяльний ритм по підлогах, сходах і землі. Нерви їхні були напружені, неначе відносини між буржуазією і пролетаріятом.

Довкола ще не стабілізувався хаос, який, очевидно, піднесла спроба їхньої втечі. Біганина і тривожний настрій чувся усюди. Пробігали рівно ж у білизні стривожені постаті. Навіть повітря було якесь наелектризоване.

„От нікчемні і тхірливі підпанки“ — призирливо думали комунари, криво посміхаючись та ще вище підносячи голови.

Вони йшли, як крізь туман. Часто чіплялись за щось. Падали і знов підносились, що-раз простіше, що-раз стрункіше і що-раз більше гордо. Вони почували запах сірки і революційний ентузіязм. Їм здавалося, що їх провадять у якусь безконечність, аж доки їх нарешті зупинили біля муру під соснами.

Радше відчули, аніж почули, як їм сказали (в тумані): „Стійте!“, як тамті відійшли в бік і піднесли рушниці (туман в очах все густішав).

— Стріляйте! — розхристали три комунари три сорочки і стільки ж пар рук, виставляючи безстрашно груди.

— Хай живе Соціяльна революція! Хай живе польська республіка рад! Хай живе Комуністичний Інтернаціонал! — і втратили притомність.

Вона повернула до них знов через хвилину разом із ніяковим настроєм і сивими пасмами на головах.

Військові реготалися, як скажені, і зверталися до комсомольців лагідно, як місячний вечір:

— Та що ви, хлопці, не пізнаєте нас? Адже не панською мовою до вас говоримо. Не по-ляки, а по-встанці. Ану, швидше, бо що-менту військо наскочити може.

— Пробачте! — вибачався із ввічливістю небіжчика Хаїм, між тим як Харлампій дивився на них, як африканські алігатори на Дніпрельстан, а сп'янілий Дмитро гаряче обіймав та цілував, під незвичайним хвилевим настроєм і мусяжовими вітами, сосну, приказуючи із сльозами на очах:

— Ех ви, сосни мої — Азіятський ренесанс.

XI. 1927 р. Харків

Від уваги редакції не заховалася розбіжність між змістом та формою в цьому оповіданні. Але редакція дає йому місце, як зразкові формальних шукань молодого автора.

Редакція.

НАТАЛЯ ЗАБІЛА

БУДІВНИЧЕ

Робітник зірвався й впав з драбини,
Зі сплетінь прозорих рештовань.
На брудних остружках і цеглинах
Млосним сном — розбита голова.
Проминали й зупинялись люди, —
У очах — байдуже співчуття...
І тривали далі міста будні,
Гомінке, розмірене життя.
Подивились в смуткові даремнім
І до праці знов робітники, —
Щоб єднати цеглу, глину й цемент
І воління творчої руки.
І росте, росте стрункий будинок
В золотих сплетіннях рештовань,
І минають в праці безупинній
Дні і ночі в синю передрань.
Кожний день, такий буденно-сірий,
Кожний камінь наших будівель —
Це нова озорена офіра,
Що з малого робить світове.
На брудних остружках і цеглинах
Чорна кров.. А з-за чавунних ґрат
З мертвих рис збентежена дитина
Не зводила синіх оченят.
Як візник простукотів по бруку
І кудись людину повезли, —
Хтось поклав в холодну мертву руку
Сніп вечірніх променевих злив.
Та услід замислено і вперто
Із-за ґрат дивилось дитинча,
І застигла жахом у очах
Неосяжна таємниця смерти.
А над ним здіймавсь стрункий будинок
В золотих сплетіннях рештовань,
І минали в праці безупинній
Дні і ночі в синю передрань.

Липовий Гай
1927

I. Ю. КУЛИК

УРИВКИ СПОГАДІВ [1])

(Пам'яти тов. В. Блакитного)

Я знав і чув про тов. Елланського ще в 1917 році. Чернігівські товариші, що бували в Києві — Віталій Примаків, Оксана Коцюбинська мені часом оповідали про нього. Ще довелося чути мені про т. Елланського, як про редактора органу Укр. Партії Соціялістів-Революціонерів „Боротьба", коли я, в лютім 1918 року, зацікавився тим, хто написав у „Боротьбі" передовицю під назвою „Крути, Гаврило". А зацікавитись було чого, бо це була стаття надзвичайно гостро й майстерно написана. Власне, привід до неї взято досить звичайний для тодішніх бурхливих часів. Червона гвардія щойно заняла Київ, вибила звідти частини Української Центральної Ради; якийсь ешелон червоногвардійців залишився посеред дороги без машиніста на паротязі; але це не спинило прагнення братви вперед, один з хлопців забрався на локомотив, пустив машину (знай, крути, Гаврило, та й годі!) і... заїхав просто у стіну вокзалу, звичайно, проваливши ту стіну. Автор передовиці, як я довідався — Василь Блакитний-Елланський, порівняв ту пригоду безоглядно-розгонистого й розбещено-очайдушного „Гаврили" з загальним рухом більшовицької революції з півночи на Україну: мовляв, що їм до того, що все в дорозі ламається, руйнується, — їм аби вперед, аби осягнути своєї мети, аби „крути, Гаврило", та й годі!

Зацікавила мене не тільки та майстерність та художня гостра мова, що нею написано статтю. Ні, щось инше спинило мою увагу а саме — що автор, мимо негативного ставлення до тієї розбещености, партизанської неорганізованости „Гаврили", сам мимоволі, як митець, як революціонер у душі, захоплювався тим непереможним, тим непоборним, напівстихійним, але безумовно революційним і могутнім походом пролетарського повстання. І вже з тієї статті тоді

---

[1]) Ці „Уривки" написано ще в грудні 1925 р. в Канаді, де перебував тоді автор. Друкуються тут з деякими скороченнями та незначними змінами.

Редакція

ще антибільшовицького органу почувалося, що автор передовиці — буде, повинен бути в наших лавах, повинен без застережень перейти на бік повсталих пролетарських мас.

* * *

Потім мені доводилось чувати про т. Блакитного - Елланського як члена Центрального Комітету лівого крила УПСР — боротьбистів, як одного з керовників розколу партії, одного з ініціяторів прийняття боротьбистами радянської платформи. Часом по тих примірниках „Боротьби", що попадали до моїх рук, мав я нагоду стежити за все більшою еволюцією партії боротьбистів та редакції органу, що у склад її входив т. Блакитний — еволюцією ліворуч, до пролетарського табору.

Нарешті в початку 1919 року довелося мені й особисто познайомитися з т. Блакитним. Було це в помешканні Тимчасового Робітничо - Селянського Уряду в Харкові, на колишній Губернаторській вулиці. Він приїхав, як представник так званої Ради Революційних Емісарів — підпільного керовничого органу боротьбистів, що складався чи то з п'яти, чи то з семи Революційних Емісарів та керував селянським повстанським рухом проти німців, гетьмана, директорії. Наші вже чули про ту Раду Емісарів і розглядали її, як другий, підпільний, Радянський Уряд України. Це, звичайно, викликало цілком слушне занепокоєння ; що, як боротьбисти будуть претендувати на самостійне утворення апарату радянської влади? Мова йшла не за їхні тодішні озброєні сили — їх було не так вже багато. Та всі розуміли, що, якби боротьбисти намагались тоді утворити таки свій окремий уряд, це призвело б лише до розбиття сил революції, до зайвого виснаження сил, що повинні були спільним фронтом боротись проти контр-революції. Чи стане в емісарів-боротьбистів досить політичної далекозорости й революційної рішучости, щоб відмовитись від самостійних змагань за владу й об'єднати свої сили з нашими?

Отакі питання хвилювали кожного з нас. Отже, нічого дивного, що я з великим зацікавленням дивився на післанця тих Емісарів — в кожусі й смушковій шапці, з худим, довгим обличчям, з ясними й лагідними, але якимись трагічними очима й з такою ж трагічно - лагідною зморшкою біля уст. Познайомились, потрохи розговорились.

— Ви звідки тепер? — питаю його.

— А з Полтави! — І раптом його обличчя аж освітилося все щасливою усмішкою, ніби він збірався оповісти якусь дуже веселу пригоду. — Розумієте, мало не „угробили" мене там! Якісь „братішки" піймали на вулиці, не хотіли вірити, що свій, а чужим спуску не дають. Вже й документи показував — ледве викрутився!

Я дивився на ту щасливу усмішку, що з нею він оповідав про те, як мало не втратив своє життя, і згадував його статтю — „Крути, Гаврило“. Бо весь його вигляд виявляв таке захоплення тими повстанцями - братішками, тим, що вони не дають спуску чужим, так радісно розповідав він потім подробиці тієї небезпечної пригоди, що мимоволі відчувався в ньому не просто революціонер, а революціонер - митець, артист, який до останку, всією істотою переймається стихійно - закономірним, руйнавчо - творчим процесом революції.

І якось вже зникло моє занепокоєння, якось вірилося, що такі люди зуміють виявити досить і політичного розрахунку, і далекозорости, і відваги, щоб не призводити до розбиття пролетарсько - селянських партій.

Пішли ми з ним удвох на телеграф, він викликав до прямого дроту т. Полоза, що в Москві провадив переговори з Радою Народніх Комісарів, та почав інформувати його про становище. Ну, звичайно ж, у тій інформації часом траплялись дотепні випади на адресу „бичків“,— так він називав більшовиків,— бо не треба забувати, що між боротьбистами, які ще не цілком позбулися націоналістичних забобонів, та більшовиками, що не навчилися ще уділяти досить уваги національному питанню, було тоді чимало розходжень та спірних моментів. Але і з тієї інформації т. Блакитного, і з дальших розмов та взагалі його виступів завжди робилося один висновок: революція вимагає тимчасово відкласти спірні питання, сили обох партій сполучити в спільнім творенні комуністичної революції. А Василь Блакитний був з тих, що роблять те, чого вимагає революція.

Після того доводилось мені часом зустрічатись з т. Блакитним у Києві, куди переїхав Радянський Уряд. С початку всім нам здавалося, що ми от - от напередодні злиття обох наших партій в одну. У всякому разі він, тов. Блакитний, разом з т. т. Михайличенком та Шумським працював весь час для цього злиття. Та згодом спірні питання загострились, і злиття партій на деякий час відклалось. Навіть до складу Центрального Виконавчого Комітету Рад боротьбисти тимчасово відмовлялись увійти; правда, небезпека для радянської влади, спричинена бандитським повстанням отамана Григор'єва, примусила боротьбистів знову почати більш активно працювати в уряді, ввести своїх представників до ВУЦВК. Але т. Блакитний був одним з тих, що весь той час працювали з неослабною енергією, і ще з тих, що в той важкий і нервовий час знаходили можливість дбати про розвиток українського революційного мистецтва, письменства.

Він був один з упорядників першої збірки творів молодої, що зароджувалась, революційної літератури — „Червоний Вінок“, він був один з керовників першого українського радянського мистецького журналу — „Мистецтво“. Пам'ятаю, як гарячково він бігав,

квапився, турбувався про матеріял для журналу, про приєднання до маленької ще групи революційних митців нових молодих сил.

Всю ту працю він, за своїх слабких фізичних сил, провадив, як і все, що він звик робити, з невмирущим захопленням митця. Але не тільки захоплення самим процесом праці й творчости тут було. Ні, був і прогноз, і розрахунок на майбутнє, і розуміння історичної ролі своєї групи.

„Ми тільки перші хоробрі,
Мільйон підпирає нас.
. . . .
Ми тільки крешемо іскри...“

Так характеризував він сам ролю свою й своєї групи в ті часи. Іскри, викресані цими Першими Хоробрими, запалили яскраве багаття пролетарської культури в робітничо-селянській Україні, мілійони підхопили кинені ними гасла. Але доля їх, цих перших Хоробрих, була трагічна, як доля майже всіх піонерів.

Найкращих з цих піонерів — Андрія Заливчого, Василя Чумака, Гната Михайличенка і його, Василя Блакитного — вже нема серед нас...

* * *

Але не тільки в літературі мав я нагоду спостерігати здібності т. Блакитного до політичного розрахунку, до рішучої акції, коли того вимагала рішуча хвиля. Правда, мене не було на Україні, коли рівночасно відбувалися в квітні 1920 року IV конференція КП(б)У та з'їзд боротьбистів, я не чув, як т. Блакитний, не зважаючи на опозицію частини цього з'їзду, скомандував тому з'їздові :

— На команду Комуністичного Інтернаціоналу — струнко! До лав єдиної Комуністичної Партії більшовиків України — кроком руш!

Повторюю, я не бачив цього моменту. Але я скоро після того був свідком подібного моменту, хоч і меншого, місцевого значіння.

Справа малася он як. Кінець 1919 р. і початок 1920 р. перебув я за кордоном, поза межами УСРР. Я не бачив того підйому й напруження, з яким було остаточно розбито сили денікінщини. Але, коли я повернув на Україну, мені довелося бути свідком значного упадку енергії, що його спричинило попереднє неймовірне напруження пролетарських мас. Злидні, виснаження матеріяльне й фізичне, все це викликало певне незадоволення, що шукало громадського виходу, трибуни для свого виявлення. Словом, це були часи „робочої опозиції“ в Києві.

Опозиція готувалася до рішучого виступу з критикою губерніяльного комітету партії на найближчій губконференції. Тимчасом

польсько-шляхетська армія в союзі з Петлюрою готувалася до нападу на Київ, чого опозиціонери, надто заняті внутрішніми суперечками, майже не помічали або, помічаючи, надавали не досить уваги й значіння військової небезпеці.

Почалася Губконференція. Як представники Центрального Комітету КП(б)У, приїхали на ту конференцію т. т. Фелікс Кон і В. Блакитний. Опозиція успішно перевела свої виступи проти старого Губкому, пропонувані нею резолюції приймалися охоче, все здавалося гаразд; бракувало лише одного: так необхідної в ту небезпечну хвилю єдности партійної організації загроженого ворожим нападом міста.

Представники Центрального Комітету поводились надзвичайно тактовно. Вони обмежувались порадами в тих питаннях, що в них зверталися до них конференти, не нав'язуючи тих порад нікому й не намагаючись втручатись до внутрішнього життя периферійної організації.

Таке поводження було цілком зрозуміле, особливо з боку т. Блакитного. Як недавній член иншої партії, він розумів, що всякий його надто гострий виступ у новій партії може викликати зайві непорозуміння й обвинувачування.

Але ситуація на фронті військовім ставала все гірша, і настала хвиля діяти більш рішуче. Як зараз, пам'ятаю той день, коли керовників опозиції закликали представники Центрального Комітету до окремої кімнати (а було це вже перед самим закінченням конференції). Тов. Блакитний звернувся до них спокійно, але твердим тоном:

— Слухайте, товариші, становище на фронті таке, що через п'ять днів, найбільше через тиждень, нам доведеться віддати полякам Київ. Що ж — ви будете й далі займатися опозицією?

Повторюю, це було сказано досить спокійним тоном. Але слухачі відчули у голосі тов. Блакитного категоричний наказ — наказ не начальника, а салдата, товариша по революційному фронту, що розуміє дійсне становище й вимоги того фронту. Яка ж могла далі бути мова про опозицію, про внутрішні суперечки й непорозуміння? Товаришам з опозиційної течії, що з ними переговорили т. т. Кон і Блакитний, залишилося тільки негайно вжити зусиль до об'єднання всієї організації у виконуванні тих заходів рятування становища на фронті, що їх диктував через своїх представників Центральний Комітет нашої партії.

Отака твердість, категоричність у постановах, рішучість в акції — це були характерні риси т. Блакитного. Вони виявлялись, коли того вимагало становище, не зважаючи на його загальну втому, перепрацьованість організму, виснаженість нервової системи, що змушувала його часом надто гостро й хворобливо реагувати на деякі

прогалини праці нашого державного апарату чи на непорозуміння на ґрунті тоді ще розбіжної тактики окремих частин партії в національному питанні. Ґрунт для таких непорозумінь час від часу виникав, по закінченні громадянської війни, коли деякі тактичні розходження між бувшими боротьбистами й иншими членами нашої партії, заховані в часи військової боротьби, раптом випливали на денне світло. Звичайно, для полагодження тих непорозумінь треба було й часу й детального обміркування до останку спірних питань. В процесі обговорення трудно бувало иноді уникнути перебільшеної гарячковости, нервовости, бо надто вже ті питання були актуальні й наболілі.

Але одно треба констатувати цілком певно. Тов. Блакитний був з тих, що щиро й переконано бажали згоди, єдности, порозуміння, а не розбрату в пролетарській партії. І через те він умів вчасно втамувати свої нерви й протиставити їх впливові витривалу й суворо-розраховану діялектику переконаного комуніста.

І ще друге. Тов. Блакитний, незалежно від того, чи його позицію в тих чи инших окремих питаннях поділялося більшістю, як і незалежно від стану його здоров'я (доки хворість не звалила його остаточно), вмів завжди бути активним, завжди твердо, настирливо, безупинно працювати для пролетаріяту, для революції, для комунізму.

У своїх спогадах про заснування (або радше українізацію) „Вістей Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету Рад", спогадах, вже надрукованих у своїм часі, я згадував про ролю т. Блакитного в утворенні цього першого керовничого радянсько-комуністичного органу українською мовою. Дозволю собі й у цей начерк включити невеличку частину тих спогадів.

Я тепер же не пам'ятаю дати ані змісту постанов керовничих органів про українізацію „Вістей ВУЦВК". Пам'ятаю лише, що звістка про ту постанову викликала чимало сумнівів та скептицизму серед харківських товаришів. Майже всі вони казали, що українізацію „Вістей" можна переводити лише ступнево й обережно, що спочатку треба давати в них лише частину матеріялу українською мовою і т. и. Але ми вже на досвіді тоді переконалися, як мало виправдувало себе „двоязичіє" в періодичних органах, отже загальна ухвала тих товаришів, що їм доручено було працювати у „Вістях", зводилась до цього: одразу почати видавати газету виключно українською мовою.

Це було не легке завдання.

Коли ми вперше прийшли до помешкання редакції — на вулиці К. Лібкнехта, 14, ми не застали там ні технічного персоналу, ні запасів матеріялу — нічого, ніякої спадщини. Ми мали не продовжувати видавання орган що вже існував лише иншою мовою, але

утворити цілком нову газету, і то відразу, без перерви й підготовки. Попередній редактор російських „Известий“ та його співробітники, памятаю, з жалем уступали нам спорожніле помешкання: вони не вірили, що нам скоро пощастить утворити нову велику українську газету, замість припинених „Известий“.

— Коли ж почнуть виходити ваші „Вісти“? — питали вони.

— Завтра, — твердо відповідав т. Блакитний.

Це здавалося неймовірним. Але газету справді створено за один день. Вона вийшла на другий день з новим матеріялом, українською мовою й у тім самім розмірі, що й „Известия“.

Це була перша перемога. З того дня газета виходила регулярно що-дня. З такою ж твердістю керував т. Блакитний „Вістями“ на протязі 5 років виконування ним редакторських обов'язків. І в значній мірі його енергії ми маємо завдячити, що „Вісти“ стали таким значним фактором у громадськім, політичним і культурнім житті Радянської України.

* *
*

Про ролю т. Блакитного в розвитку пролетарської літератури, в організації Спілки Пролетарських Письменників ГАРТ, у загартуванні ідеології творців революційного мистецтва в пролетарському дусі — про все це, може, треба було б найбільше написати. Але так недавно ще провадив він ту роботу, так трудно призвичаїтись до думки, що ця його праця вже перервалася, що якось не сила писати про це спогади.

Які ж тут можуть бути „спогади“? Це ж сучасність, жива й актуальна! Я навіть не здивувався, коли довідався, що, вже прикутий безнадійною хворістю до ліжка, т. Блакитний продовжував ще інструктувати гартованців і листами й особистими розмовами (у хвилі, коли він був здатний говорити) з товаришами, що відвідували його. Вже на порозі домовини він турбувався про те, що Гарт не має сталого помешкання. Як і перед тим, як хворість звалила його з ніг, так і після того, вже в шпитальному ліжку, він реагував на всі суперечки й дискусії в літературних колах і в першу чергу дбав про додержання твердої ідеологічної лінії творцями українського пролетарського мистецтва. До всякого роду ідеологічних відхилів він був гостро-нетерпимий, і це не раз на собі відчували ті з товаришів по літературній праці, які таких відхилів, збочень, невитривалости допускались.

Але, з другого боку, трудно було б знайти більш лагідного, терпеливого в інструктуванні старшого товариша, ніж тов. Блакитний, для дебютантів на мистецькому полі, молодих пролетарів чи незаможників. Він помагав цій початкуючій молоді вибиватись „у люди“,

друкував і приміщував по різних виданнях її твори, допомагав їм порадами, підтримував їх морально, а коли міг, то й матеріяльно. Щоб мати уяву про його ставлення до початкуючих поетів - незаможників, що скніли, майже ніким не примічені, десь по глухих кутках, досить згадати хоч би статтю т. Блакитного (підписану Вас. Гарт) у № 1 харківських „Шляхів Мистецтва“ за 1922 р.— „По чорноземній борозні“. Ось яким закликом до міського пролетаріяту закінчувалося ту статтю:

„...Придивися, допоможи, довчи „недовченого“, виведи на широкі простори творчости комуністичної культури отих Крис, Рогавенок і ще сотень і тисяч таких самих талановитих, але розірваних між двома душами дітей селянської голоти“.

Це писалося тоді, коли „Плуга“ ще не було й селянські письменники були розпорошені.

І сам він, т. Василь Блакитний, перший виконував цей заклик. Колись історики пролетарської літератури на Україні освітлять належно ролю т. Блакитного в творенні цієї літератури, в керовництві нею. Наша ж роля — його сучасників — повинна зводитись до збирання матеріялів для цієї праці, до уважливого, ґрунтовного опрацювання їх.

I. МИКИТЕНКО

ЛЕГЕНДАРНА ЛЕГЕНДА ПРО ТЕ, ЯК ВУСПП ІШОВ У ГРОБ АБО ЯКОЇ Ж ЙОМУ ПО ПРАВДІ ТРЕБА ФЕДЕРАЦІЇ

Коло млина, коло броду . . .

I

Легенда, як бачите, слово не українське. Більше того: воно латинське. (Попереджаю, що цілий час мушу триматися наукової об'єктивности. Латинське, значить латинське).

Отже слабкі на центральну нервову систему, краще відразу приготуйте розчин брому (N. B. Ложку після їжи!). Незвиклі байдуже сприймати зворушливі речі, майте під руками урни для сліз! Або инший посуд. Всі — зробіть пристойний для такого випадку (скорбний) вигляд (згадайте хоча ж би, як помирала ваша рідна бабуся): адже нині ходить о те, як до чортів на виринки йде не хто инший, а сам бідолаха ВУСПП. „Боже мій, боже мій", як сказано в святому писанії („Одвертий лист до В. Коряка"). До чого ми докрутилися!..

Почнімо.

Отож у тридев'ятому царстві та в тридесятому государстві, в країні бездоганної, як жало скорпіона, літератури, в країні високих інтелектів і найвищих митців могутнього слова, слова шляхетнього, як вуса незрівняного Обсерватора . . .

Дозвольте на хвилинку перервати період. Пам'ятаєте у Пушкина:

. . . Он по когтям узнал меня в минуту,
Я по усам (чи то пак, по ушам) узнал его как раз . . .

. . як вуса незрівняного Обсерватора, з виправкою відданої Республіці військової людини,—

— в такій далекій країні з'явився . . .

Хто?

— Оймі, ви вже вгадали. З'явився ВУСПП: на лихо та на „іздержку революції".

„Кескесе" ВУСПП, висловлюючися чистою французькою мовою?

Ах! Не нам говорити, не вам слухати. В країні, де все, що треба оспівати, давно вже оспівано „вільними перами" і, відкиньмо зайву скромність, оспівано лунко, сміливо (купуйте, рекомендуйте!!! — „запашне і прекрасне, що дає доба Великих Пролетарських Революцій") — і ви зрозумієте, що в такій країні Спілці пролетарських письменників ВУСПП нічого робити. Тут ця сцілка є просто... „іздержка революції", висловлюючись попереднім терміном. Monsieur, як вам подобається цей термін?

Та, не зважаючи ні на що, цей неможливий ВУСПП таки з'явився. Власне —

„саме це „Красное солнишко"! Для нього власне й „ВУСПП" було створено. Чи може Ви будете заперечувати мої твердження? О, ви не будете заперечувати, а просто назвете мене націоналістом"...

Це було взимку 1927 року в січні. Мороз, сніг, розумієте, і инші тяжкі прояви нашої переходової доби, доби диктатури пролетаріяту. Особливо мороз! Він літерально йшов поза шкурою.

І от, уявіть собі таку „симпатичну" картину ха-ха-ха: зібралося кілька „пролетарських письмоводителів" і давай, і давай, і давай:

— Обмундірованіє нам!

— Чоботи нам!

— Та щоб забруднені! Чуєте, щоб забруднені!

— І рожеві окуляри нам! На десять, на сто діоптрій окуляри!

— Дайош!!!

Ви здається неймовірно хитаєте головою? Цеб-то ви просто не вірите??? Та перечитайте ж стенографічний звіт першого всеукраїнського з'їзду... їхнього з'їзду.

Але що „дайош"?.. Що „дайош", коли увесь цвіт нації, увесь нерв пролетаріяту вже до них було зібрано в Пристойну Організацію... ви мене розумієте? Отже письменників у природі більше „не водилося".

Та, не знайшовши письменників, ці литературні „потєшні" створили Всеукраїнську Спілку пролетарських письменників...

— Нонсенс? Ая! Нонсенс. І єдина втіха, що ВУСПП (брому!), що він, як тільки народився, то вже й видно було — не житиме. Це всім нам було ясно.

Я спробую в міру сил змалювати вам ці „залізні" (хі-хі) „когорти". Уявіть собі Коряка, Сосюру, Івана Ле, Коваленка, Доленґа, Микитенка („генписаря" хо-хо-хо), Миколу Терещенка, Кундзіча, Усенка, Первомайського, Савченка, Загула, Смілянського, Жигалка, Кириленка, Шмигельського, Забілу, Кулика І. Ю., Піонтек, Антона Дикого, Косяченка, Донченка... etc... Ху! Уявіть: у кожного на голові, на руках, на ногах дві, три, чотириста пар рожевих окулярів („рожевий оптимізм"!) і під пахвою подібне до

списа „пролетарське“ перо. І ото надівають рожеві окуляри, сідають і пишуть. Очі горять, в кешенях шматки бетону й заліза, в других кешенях ідеологія. Сідають і пишуть.

Боже мій, боже мій! Коли б вони були письменники, чуєте: письменники! (на цім слові я дозволю собі вдарити себе в груди і одночасно лягнути копитом, може пощастить зачепити якого вусппівця [1]), коли б вони були справжні українські письменники, то для чого їм треба було б робити ВУСПП? Хіба вони не могли б подати заяви до Пристойної Організації?

— Цеб-то ви хочете сказати, що вона, і тільки вона, може видати мандат письменника?

— Еге ж, еге ж. Боже мій, це ж так ясно. Так ні, їм треба було робити ВУСПП.

Ну, ясно що не житиме...

Так і сказала Пристойна Організація:

— Не житиме. І вуха великі, і „бойке“ таке надприродно. Ні, не житиме.

Так і сталось. Проходить час. Бах! Провалився ВУСПП. Провалився, сердега, і почав видавати журнал „Гарт“. Як заглянули ж ми в перше число, бож-же мій!

„Воно має 145 сторінок дрібного друку і, крім того, починається з „Екрану віків“ В. Поліщука“... Як заглянули далі, а там на одній сторінці „зненавість до пролетаріяту“ (ага, ага!) на другій „столипинський отруб“ (піймались таки голубчики!), на третій „печатне мило“, на четвертій — „колгоспи з молотка, як совість злодія“ (ну... ну, контр же, контр же революція!), на п'ятій, — „глевкий чорнозем, сирени й брудні селянські чоботи“.

Думали, помре відразу. Навіть консіліум сказав:

> „Ми не без жалю констатуємо перший провал ВУСПП'а і знаємо, що за ним неминуче, як невблаганна смерть, прийде другий і третій“.

Так сказав консіліум Пристойної Організації.

Одне слово — зненавість до пролетаріяту, через яку просто неможливо Пристойній Організації віддавати

> „найкращі свої сторінки на висвітлення того запашного і прекрасного, що дає доба Великих Пролетарських Революцій“ („передплачуйте, купуйте, рекомендуйте“... [2])

Ясно? Помре! Безперечно помре, „неминуче, як невблаганна смерть, прийде другий і третій“...

---

[1]) Автор не раз спостерігав цей спортсменський прийом у своїх противників. Дійсно, ВУСПП, якому автор співчуває, так він мабуть і помре, а не вивчиться цього „прийому“. Артистичний прийомчик...

[2]) Знов таки з того самого плакату Пристойної Організації, дуже розповсюдженого, що ви його мабуть читали на стінах.

І що ж ви думаєте? Так і вийшло! Проходить час. Бах! Другий провал. Трах! Третій. Шарах! І четвертий... (з'явився другий орган ВУСПП „Красное слово"... „Красноє солнишко", хехехе... З'явився третій орган — „Літературна Газета" Трах - тарарах! З'явилася ще й Бібліотека ВУСПП).

Всі ознаки агонії.

Цілком зрозуміло, що ні одного журналу Пристойної Організації не вийшло за той час без відповідного освітлення цього „уморительного" процесу, а саме:

— як ВУСПП ішов у гроб.

О, Пристойна Організація відколола не один дотеп, та який дотеп! Пригадуєте, як Обсерватор, цей незрівняний ні з чим Обсерватор, „прокотився" „по часті нових штанів" і подав ще й инші „несистематизовані поради молодим белетристам", що вкладалися в 15 пактів і „крім того" пакт І говорив: „Перш ніж писати — подумай"?.. Словом, не один дотеп, від якого всі члени Пристойної Організації літерально лягали зо сміху.

Отже тепер вам мусить бути ясно, що ВУСПП нарешті не існує... Власне не те щоб зовсім...

Але нехай - но спробує існувати! Ви мабуть не знаєте, що сказала Пристойна Організація в своєму журналі (№ 5, стор. 155)? Справді ви не знаєте?!.. „Фідонк", треба ж знати такі речі. Це ж... зразок культурности, божественний запах слова, шляхетного, як сама шляхетність + тисяча обсерваторів і один „предводітєль" Пристойної Організації! Ви кажете, що більше любите бойовища биків? І що вам подобаються тореодори? Пусте! Я вам кажу, що ваші рогаті тварини і всі веселі тореодори „in corpore" не здатні задовольнити вас і на 1%, якщо ви справді є прихильник „бонтону", що ми його зараз вам продемонструємо.

Слухайте:

„Якщо під пролетарськими організаціями треба розуміти ВУСПП, а за марксивську критику правитимуть Машкін, Доленґо, Савченко"... (Зверніть увагу на блискучий початок періоду! На правильність „постановки"! І читайте сміливо далі):

...„то ми їх будемо бити, бити аж поки у них не вистачить охоти (!!! І. М.), покривати своє безголов'я дешевенькою демагогією у християнській мантії слинявого фарисейства".

Ну? А ви ще смієте вихваляти якихось рогатих тварин, що ніби можуть дати подібну втіху. Та ніколи!

„Вперед, деті мої, орли"!.. Ось що треба сказати (і тільки це!) авторам наведених рядків, понюхавши з їхніх рук цього „запашного й прекрасного" букета культури, лояльности, революційности й нечуваної „етичности". „Вперед, деті мої, орли", — треба

сказати, щоб Пристойна Організація відчула (відчула!!) що вона не самотня, що дехто з нашого симпатичного суспільства підтримує її з справжнім ентузіязмом. Підтримує і вже загодя розвязує гаманці — купити квитки на чергове „ізбієніє младенцев“ . . .

„Передплачуйте, купуйте, рекомендуйте“ !!!

Пристойна Організація мусить відчути підтримку. А вже що до консолідації сил, якими вона оперуватиме в борні з ВУСПП'ом, то будьте певні! Тут притягається все живе, все придатне „носити зброю“ для використання в подібних випадках.

Жодного автора, що сидів би склавши руки, коли йде „ізбієніє младенцев“! — ось девіза Пристойної Організації. Та що там живого автора. Ясно! Не тільки живих, а й мертвих (мертвих!) і ненароджених ще родичів і добрих знайомих „можна і слід“ мобілізувати, поставити в лави борців за нову культуру, за ідею, за прогрес.

Це блискуче доводить в № 5 журналу Пристойної Организації (стор. 109) прибитий горем і пісками мандрівник до Червонограду. „Можна і слід“. І він не жахається у відповідному випадкові викликати з гробу прах рідної матери.

„І підвелась тоді з гробу моя многострадальна матуся * і, вся заквітчана в колоски вівса й воронців, схилившись, на вухо промовила:

— Сину мій, дитя моє дороге! Ти так міцно спиш, що мені боязко за нашу хату. Повернися на другий бік.

. . . — Так, так. Під зливу найстрашнішої свистопляски я міцно й солодко спав, що аж двигтіли стіни й шибки селянської хати. І я засміявся. І разом зі мною засміялося сонце, що вже підіймалось на сході“. . .

Так-с. Що й казати, ми співчуваємо авторові, але він сам винен. Навіщо було пити стільки самогону? Та „крім того“ ви бачите зірку (*) біля слова матуся і справедливо жадаєте пояснень. Їх дає сам прибитий горем мандрівник до Червонограду:

*) „Застерігаю т. т. критиків: Мова тут іде не про неньку — Україну, а про П. О. Сенченкову, яка, згідно з виписами натальївської сільради, померла 26. І. 1926 р.“.

Ну, то це инша річ... Тепер вам ясно, що ви помилилися і вам соромно в такому разі не за „дитя“, а за себе. Хай би вже пам'ять мертвої прикрашували сами колоски вівса й воронців, аніж до них ще пристосовано й полемічну зірку (*), над якою ви так не до речи замислились.

Та щоб розвіяти ваші невеселі думи з приводу цього зовсім нового „прийому“ (O, tempora, o mores!), дозвольте звернути вашу

увагу в инший бік, а саме на те, хто ж це виробляв „найстрашнішу свистопляску“, що спричинилася до таких сумних наслідків.

Боже мій, це знову вуспівці!

„І коли я впав на сіно,— пише мандрівник,— мені приснився сон (ще раз: на що було пити стільки самогону? І. М.): товариші Коряк, Микитенко, Кулик, Шмигельський, Коваленко й Забіла, ставши навколо мого ліжка й узявшись за руки, кожен окремо і всі вкупі суворо, як середневічні саванароли, гукали:

— А що, а що, не ми казали? Хіба казали не ми?“

Так гукали саванароли з ВУСПП (і на що було стільки пити?), розмахуючи мабуть „пролетарськими“ перами і страшними пазурами, якими вони до того ще мабуть ірвали на собі довгу шерсть, що їй годиться бути на тілі цих джентльменів вусппівського походження...

Посоромимось тут наводити дальші уступи, про голі коліна, що їх розпалений кошмарами червоноградець (після сьомої чарки) висипав на голову товарища Сосюри, одного з найулюбленіших поетів нашої Республіки. По-перше, ми мусимо згадати, що Сосюра є автор вогненої відповіди фашисту Маланюкові. По-друге — нам ясно, з якою „ловкостью рук“ червоноградець пробив свій знаменитий фокус, вихопивши з давньої поеми Сосюри один рядок. І по-третє... З пошани, звичайної людської пошани до мертвих, що їх ми не наважуємось підіймати з гробів для полеміки між живими.

Одначе, проминути „найстрашнішої свистопляски“ ми все ж таки не можемо. Бо ось що гукали згадані бузувіри вусппівці:

„Кісі їх, рви, хапай, шматуй, роздирай, щоб „мокро й гаряче“ стало на тому місці, де... підносились угору скандалезні ваплітянські Вавілони й Содоми“.

Ах! Після цього не треба розводитись. Бо вам і так остаточно розвиднилось. Зійшло сонце і воно весело регочеться над трупом ВУСПП'у, який пішов у гроб і, сподіваємось, не насмілиться видати 8 число свого журналу „Гарт“.

. . . .

Яка неможлива туга! За вікном похитуються лихтарі і десь під мостом глухо стугонять вагони.

Впасти б грудьми на один з цієї холодної гори і линути, линути за дальні семафори, щоб не збирати цих „легенд“ і не чути їх і не читати в журналах шановної організації. Бо їх така чорна сила, що треба мати терпіння голяндського єзуїта Болланда, щоб зібрати їх в нову „Acta sanctorum“, якій би й назву треба б дати модернізовану, хоч би „Acta Hnusorum“. Але ні здатностей, ні терпіння його я не маю,— це мені добре відомо.

Та хто ж тоді піде за гробом ВУСПП'у?. Отже, хоч у серці неможлива туга, але ноги мої і спина не гнуться, голова ще не

падає на груди; ні, вона вперто дивиться, як похитуються в передсвітанні одинокі лихтарі.

Значить, перейдім до другої частини.

II

Любі товариші, я почуваю, що „легендарна легенда“ згубила свою легендарність.

Так, вона згубила її, зачепившись легким крилом за тяжку реальність, а саме — за скандалезні ваплітянські Вавілони й Содоми.

Тут вона впала й розбилась. Я дивлюся на опереточну парцеляну її розбитих крил і думаю:

— Все пропало. Одна необережна цитата з журналу Пристойної організації — і ви вже знаєте її ім'я:

— Вапліте.

Таким чином гра в темну на цьому місці скінчилася. Надалі мусимо облишити таємничий тон і звати Пристойну Організацію її справжнім ім'ям.

До речи, вона заявляє в плакаті, який ми вже мали нагоду цитувати („купуйте, рекомендуйте“), що вона „найбільшу звертає увагу на ідейне переустаткування суспільства в напрямку комуністичного світогляду“ і „проти всіх инших“. . . „найменше дбає за свої групові інтереси“.

І це прекрасно! Це видно вже з самого плакату.

ВУСПП теж — „в напрямку комуністичного світогляду“, отже це майже по дорозі.

— Чудово! — кажете ви, але до чого тут „коло млина, коло броду“, що стоїть на початку „легендарної легенди“? Адже воно мало відіграти ролю мото? Чи якраз навпаки: пустити нам туману в вічі?

Ви вгадали. Туману. Саме для того ми й не написали другого рядка, щоб зараз зробити вам приємний сюрприз:

. . . Два голуби пили воду . . .

Перший голуб, ви знов таки догадуєтесь — Вапліте. Це той голуб, що, так би мовити, першим почав пити воду. Пив він її (H_2O) щось довго, років зо два, і буркотів.

Другий голуб, пробачте на слові, буде ВУСПП.

Перший — єгипетський, він каже декому „супруг“. Другий, як доведено талановитим червоноградцем, фахівець у галузі „найстрашнішої свистопляски“. Отже, навряд чи й можна його віднести до голубиної породи. Одначе і він (і він!), як бачите, „коло млина, коло броду“, і теж не від того, щоб хильнуть.

Тоді перший голуб буркоче до другого:

— У гроб! У гроб!

Він дуже симпатично це буркоче, але другий голуб, цей відомий фахівець „найстрашнішої свистопляски“ і „шапкозакидательства“, надимає воло, розстобурчує крила з справжніми перами і сердито відповідає:

— А раньше?

— ??

— Чи не скучив ти сам за покійною бабусею? — І продовжує хлестати ту ж таки акву, чи то, пак, H_2O.

— Гур, гур! — вигукує тоді перший голуб. — У гроб, кажу тобі, раз так. У гроб! Моя H_2O! Не смій, а то боротимусь за допомогою не Hydroqenium-Oxygenium, а сірчаного водню [1]).

Словом „і дєлом“ — становище досить безпорадне. З одного боку, погрози першого голуба перейти в хемічний наступ, а з другого — не суп, а свіжа вода, від якої другий голуб через своє „шапкозакидательство“ ніяк, ніколи і ні за що не відмовиться.

І тут ми саме й підходимо до того розділу, де треба рішуче кинути жарти й почати серйозну розмову. Мені особисто здається, що ця розмова має починатися так:

— Гаразд. ВУСПП ізнайде в собі стільки громадської мужности, щоб подарувати Вільній Академії пролетарської літератури її не симпатичні жарти. А симпатичні навіть прийме за науку і цілком серйозно (без єхидства!) подякує. Але він (ВУСПП) мусить звернути увагу шановної Академії на той сумний факт, що запах H_2S все-таки йде і саме від деяких її прийомів боротьби.

— Zum Beispiel? Ну, хоч би від методу паплюжіння (планового!) окремих громадян, що належать до многострадального ВУСПП'у.

Слово чести, Академія дуже влучно, в особі шановного її президента т. Миколи Куліша, заявила:

„Подумайте тільки — журнал „Вапліте“ „непочтітєльно виразілся“ про ВУСПП — га?!“

Це, можна сказать, хватько! Просто в жилу. Бо й справді, ВУСПП аж ніяк не нагадує нам мімозу. (Mimosa pudica?) Навпаки, це досить „уредна“ істота з добрими зубами і з симпатичними кулаками. Отже він, ВУСПП, може, на нашу думку, скорше сказати:

— Зачіпайте мене, зачіпайте. А там, мовляв, видно буде. За „послєдствія“ мовляв, „не ручаюся“.

Виходить... Що ж виходить? Що ніяк Академія не може сказати: „Да ist der Hund begraben“.

Між иншим, що до чужих мов. Ми знаємо жорстокий закон конкуренції. І тому ми розуміємо: що і як би ми не зробили, що і як би ми не сказали — наша супротивниця Вапліте „буде мусила“, як каже В. Гадзінський, обвинувачувати нас в епігонстві. Цей

[1]) Рецепт подає той же таки І. Сенченко після „Подорожи до Червонограду“, де — сім чарок самогону і міцні люди.

закид вона зробила ще І Всеукраїнському з'їздові пролетарських письменників і від того часу — „кажінний раз на евтом месте“. Через це ми остерігаємося вживати французької мови, хоч би в таких гомеопатичних дозах, як це робить наша супротивниця. Коли ж нас буває прорве (буває!), то ми хоч транскрипції додержуємось нашої рідної, як це ми зробили з чудовим „кескесе“. Все-таки менше епігонство. Зате... ми дозволимо собі иноді пустить не французького „арапа“, а навпаки — німецького. Адже супротивниця ще такого не пускала? То ми спокійні продовжуємо.

Виходить, товаришу Куліш, що справа не в мімозі і „непочтітельних“ до неї дотиках. І навіть ще конкретніше: ВУСПП не нарив, до якого не можна торкнутися. Це річ без будь яких „размягченій“ всередині, отже — „виражайтесь“ як хочете — не лопне.

А от уже, коли справа доходить до „заїкуватої скоромовки“, „слинявого фарисейства“ і инших „парламентарних“ виразів на адресу громадян (ім'я рек) з метою скомпрометувати їх особисто, за всяку ціну! Навіть закидаючи иноді вусппівському громадянинові, таку річ, що ніби він, особисто він, ненавидить пролетаріят... (Боже мій, до чого ви докрутилися, до чого ви дополемізувалися!), то ось тут, розумієте, шановний товаришу Куліш, починається вже не тільки нечесна полеміка, а простісінько некультурне... словом, ваплітянам, що так роблять, треба знати, як це зветься. Чи не взяли б ви, товаришу, на себе труд сказати їм, як це зветься?

„Крім того“ (коли йти шляхом особистої компрометації), єсть іще й инші методи, трохи легші. Наприклад, ваплітяни в своїх статтях і „обсерваціях“ можуть викрити перед суспільством ще й такі, розумієте, хиби вусппівців:

— А в вусппівця Зет — драні черевики. Ага! (Про нові штани Обсерватор ваш уже „своєчасно“ писав, даючи поради молодим белетристам. Отже штанів краще не зачіпати, щоб не повторюватись). А в „ігрека“ (або просто — в „грека“!) погані губи і при тому один зуб свистить...

Und so weiter...

Так ось: як хочете, а ми проти. Хоч нам, як то кажуть, і не женитись удруге, а все ж таки „невдобно“ перед суспільством: зуб свистить... Ні, це все-таки не полеміка. І зовсім це не науково.

Да, про науку, що „починається там, де кінчається студія про будову сонета і де їхнє місце заступають Сократ, Бекон, Шекспір, Дідро, Ламарк, Гайне, Гегель, Дарвін, Маркс, Ленін, Тутковський...“

Цю істину з помітною дозою демагогії „ізрек“ т. І. Сенченко в своєму „Зачарованому колі“ („Вапліте“, № 5).

Та, відкинувши демагогію, ми говоримо:

— Ви маєте цілковиту рацію, вельмиповажаний академику. Цілковиту. Тільки чи не здається вам що — „Das ist eine alte Geschichte“? Чи може ви думаєте, що це ваш світлий розум перший додумався до подібних откровеній? Тоді, коли ви так думаєте, то як нам узяти назад свої слова не про „помітну“ дозу демагогії, що ми її в вас підозрювали, о ні! а про кінську? Ми не можемо цього зробити, хоч і як щиро цього жадаємо. Бо справді: де ви бачили такого дурня, щоб пропонував замінити Геґеля „наукою віршування“ або „складання драм“? І хто вам дав, т. Сенченко, право кидати літературній молоді таке тяжке обвинувачення, що змиваться не „плювком“ а хіба кров'ю:

> „Талант“, що дало вам суспільство, ви, боячись поворухнути мозком, любісінько зарили в землю. Мислення ви ототожнюєте з єресею. Закон: аналізую і творю — ви підмінили сліпим „вірую і ісповідую“. Замісць ланцета — ви орудуєте ладаном. Роблю і помиляюсь і в роботі шукаю синтезу, ви одкидаєте, як щось неприпустиме, бо для цього треба знання і мужність, але у вас нема ні того, ні другого. Боротьбі мистецькою зброєю ви протиставляєте закулісні інтрижки, плювки, кулачну розправу і инші методи, що так прекрасно характеризують ваше, з дозволу сказати, літературне обличчя“.

Та ви хоч здавали собі справу в тім, що ви говорите, ви, громадський Обломов із Вапліте, що крім своєї організації і кабінету, в якому пишете свої „Записки Холуя“, на решту плюєте „с высоты семіетажной колокольні“, закінчивши радянську Вищу Школу і обрісши сальцем науки. Вам тяжко „поворухнути мозком“, щоб уявити собі (тільки уявити!), в яких умовах і як героїчно працює та молодь, що на неї ви каркаєте, ніби вона зарила в землю свій талант. Вона кров'ю харкає! Не бувши в ВУЗ'і, як ви, ця молодь самотужки перечитує тисячі сторінок того самого Геґеля. Коли ви були студентом ІНО, то ніякий же нахаба не плював вам в обличчя за те, що ви ще не перечитали Сократа, Бекона, Шекспіра, Дідро, Ламарка, Гайне, Геґеля, Дарвіна, Маркса, Леніна, Тутковського... Чи може хто плюнув? Скажіть — і ми його заплямуємо презирством.

Чого ж ви тепер, через рік, як улаштувались на спокійніше життя й схопили вершечки науки, вже стаєте в карикатурну, ганебну позу „облічітеля“ і белькочете про те, що молодші від вас „вірують і ісповідують?“

Так, молодь „вірує“ — в свої сили і „ісповідує“ — мабуть те, до чого ви ще н е д о р о с л и з своїм знанням Сократа, яке молодь переросте в найближчі роки. Бо вам і не снилося працювати стільки, скільки працює вона, ця героїчна молодь. 18 годин на добу! Ось її „норма“

Чи може ви думаєте викрутитись, зваливши всю провину на „Літературну Газету“, що надрукувала: „треба примусити нашу молодь перечитати античних класиків“. Ні, ви не викрутитесь, „раз'ярьонний“ „трибуне“!

Ви, „іспівшій до дна чашу мудрості“, перечитали ви всіх античних класиків? Ви не могли цього зробити досі, коли ви не були куркулем. А ми віримо, що ви ніколи ним не були і тільки тепер починаєте окуркулюватись, засвоюючи разом з тим „прийоми“, гідні пера Донцова або Маланюка. Дуже швидко! Ви може встигли тільки засвоїти назви та імена авторів та перечитати дещо з того, що написали ті вчені, яких ви з ловкостью, „вартою кращого призначення“, нанизали на своє полемічне перо. Чому ж ви „дозволяєте“ собі сумніватися в тому, що, припустім, тов. Клоччя (робітник, який, на жаль, не потрапив до ВУЗ'у) читає не менше вашого? Чи може Ви скеровуєте цей закид на адресу „претензійних метрів ВУСПП'у“... Загула, Савченка, Коваленка?.. Тоді це просто... Шановний товаришу Сенченко, у ВУСПП'і немає „метрів“ і „нізшого сословія“... Шукайте цієї диференціяції десь в инших місцях. І взагалі:

„Нельзя лі для **прогулок**
подальше вибрать закоулок?..“

Ви бо приходите не як друг, а як ворог з кулачною розправою, плювками і закулісними інтрижками, і все це нині прекрасно схарактеризувало ваше обличчя. Ми вже чули подібні обвинувачення: „Мислення вони ототожнюють з єрессю“ і т. д. Ці обвинувачення до цього часу йшли від білогвардійської еміграції то-що. Тепер їх кидаєте нам ви, член Вапліте Іван Сенченко, що зве себе радянським письменником. Що ж, „поздравляєм“! Але не забувайте, що подібні „фразочки“ ВУСПП не може взяти на самого себе. Громадський суд, а не ВУСПП може тільки показати вам, до чого ви дополемізувалися, куди вас допровадила ваша „вченість“...

Але ще хвилинку. Щоб не відривати вас надовго від Дідро і Гайне (нам то бачите однаковісінько — все одно ледаря корчимо, „не поворухнувши мозком“, а ви ж людина „зайнята“), ми вас тільки порадуємо. Бо ось ви маєте цілковиту підтримку і „поощреніє“ від тов. М. Куліша:

„Чи маю, наприклад, я особисто відмовитись від нетовариських і неетичних метод і засобів полеміки з пролетарськими організаціями і марксивською критикою?“

Питає себе не „метр“ Вапліте, а її президент і автор „Критики чи прокурорського допиту“ („Вапліте“, № 5, стор. 155). І відповідає багато вже „пристойніше“ за вас:

„Якщо під пролетарськими організаціями треба розуміти ВУСПП, а за марксивську критику правитимуть Машкін, До-

ленґо, Савченко і якщо ВУСПП вважає свою полемічно-прокурорську (??? І. М.) скеровану проти Вапліте літературу (де і що саме друковано в „Гарті“ проти Вапліте, крім статті „Рецедиви вчорашнього“, що явилась вимушеною відповіддю на статтю „Наше сьогодні“, друковану в „Вапліте“ N 3? І. М.) за товариські „етичні методи і засоби полеміки“, то ми їх будемо бити, бити, аж поки у них не вистачить охоти (?? І. М.) покривати своє безголов'я дешевенькою демагогією у християнській мантії слинявого фарисейства“.

От оце инша річ! Воістину, мерсі. Принаймні, не тільки чуєш ясно і конкретно „отечєскій“ голос, а навіть уявляєш, як автора цієї „достойної“ відповіди трясе пропасниця, як пальці йому хрустять в суглобах і стискуються від спорзного хотіння (бити-бити! Спасати Вапліте? Чи як?). І уявляєш, як вся його повна „культури і вишуканости“ утроба вже не „бурчить“, а захлинається чуттям зверхности над своїми ворогами вусппівцями.

Отже ви ще й не довчилися, товаришу Сенченко! Є повна рація взяти ще кілька „екзерсисів“ у товариша Миколи Куліша.

От така відповідь нам „да подобається“.

Принаймні, бачиш, власне відчуваєш „нутром“, із ким ти маєш справу.

Між иншим, дозвольте запропонувати: є ще подібна хороба „бері-бері“. Прекрасна хороба, розповсюджена в Китаї особливо. Від неї теж крутить пальці, звертає набік в'язи і нарешті китаєць іде „ad patres“. Чи не засвоїти б вам, шановна Академіє, дещо й з цієї симпатичної „бері-бері“? Хоч вона власне на ґрунті відсутности вітамінів. Але „бити-бити“ мабуть теж. А коли не вітамінів, то чогось подібного, може й ендокриного. На всякий випадок не завадить до Сократа включити в список ще Плінія, Bordeu — цього неодмінно, як основоположника... віталізму; також Клод Бернара, а особливо і обов'язково — Weil'я з його „Die innere Sekretion“, книжка є на французькій мові також... В разі французьке видання Weil'я розкуплено, беріть Peritz'a (не змішуйте з Перецом, Шолом Алейхемом і Менделем Мойхер Сфорим!) — цей Peritz жодного відношення до еврейської літератури не тільки в ВУСПП'і, а навіть у всесвітньому маштабі не має. Це той, що „Einführung in die Klinik der inneren (знов таки „inneren“!) Sekretion“... „Обратно“ — Sekretion...

А тепер, коли ми „очистили“ власне сумління, виконавши обов'язок гуманної людини, дозвольте пустити трошки патосу і нарешті гукнути авторам „бити-бити“:

— Вперед, деті мої, орли!!!

І на цьому остаточно переконати противника, що його argumentum baculinum нам таки подобається.

Противник мовчить.

Отже —

— argumentum ex silentio! — він переконався.

Тоді дозвольте ще нам сказати, що нам не подобається.

Нам подобається не (як сказав би на нашому місці батько „Нової Генерації“ Михайль Семенко) — дальші відповіді Миколи Куліша. Бо вони тільки заплутують справу, що вже була набрала такої чіткости.

Та ей же:

„На друге запитання: як ставиться Вапліте до одніеї з основних директив — підготування грунту до утворення федерації революційних письменницьких сил України.

Якщо ВУСПП (класичний початок! Не „якщо Вапліте“, а „якщо ВУСПП“... І. М.) думає скористатися з цієї постанови, щоб ще сміливіше обходити в своїй літературній політиці п. 14 резолюції ЦК ВКП(б): „Поэтому партия должна высказаться за свободное соревнование различных группировок и течений в данной области. Всякое иное решение вопроса было бы казенно-бюрократическим псевдорешением... Партия не может предоставить монополии какой-либо из групп, даже самой пролетарской по своему содержанию; это означало бы погубить пролетарскую литературу прежде всего“, то Вапліте, не заперечуючи в принципі ідеї Федерації (Воістину — Danke sehr! Розбивка наша. І. М.) примушена буде витрушувати з ВУСПП'у вже помітні й тепер „казенно-бюрократические“ тенденції до монополії і „псевдорешенія“ питати нас, немов би маючи на це мандат ЦК“.

Ух, а все-таки неясно. Знаєте, шановний товаришу Куліш, тут навіть „християнська мантія слинявого фарисейства“ не підходить. Не влазить у неї ця, розумієте, „щиросердна і проста“ відповідь ваша. Ні. Треба шукати иншого виразу. „Слиняве фарисейство“, зрештою слабо сказано, щоб кваліфікувати цей останній плід вашої, товаришу, дотепности й чесности.

Ага, стрівайте. „Дві слові“ ще з приводу чесности взагалі (в полеміці) і зокрема що до псевдонімів. Знаєте, я „не зовсім“ розумію маестро Миколу Хвильового. Коли він пише в „Одвертому листі до Володимира Коряка“ таку, скажім, річ:

„Хіба, скажемо, далекозорий полеміст розшифровує псевдоніми свого ворога? (Де це написано, що я маю п'єсу „Комольці“?). Хіба він не знає, що така розшифровка в очах читача є кулачний аргумент (Verstehen Sie? Argumentum baculinum... Наше підкреслення І. М.) і, як усякий кулачний аргумент, може бути тільки мінусом для памфлета?..

Пробачте, т. Куліш, що я так не до речі вихопився з Миколою Хвильовим, як Пилип з конопель. Він, бачите, проти кулачних аргументів... Але ж я хотів сказати, що от, коли маестро Хвильовий провадить таку „підготовочку“, то це значить, що він „пускає туману“ і в слідуючу хвилину неодмінно відкриє чийсь псевдонім. Ну да, ви нагадуєте мені, що перше гасло М. Хвильового буде „не щади ворога“, а, так би мовити, „чесність з собою“ — це вже гасло другорядне і не завжди воно — гасло? Розумію, але навіщо ж так швидко? Тут Володимиру Корякові, можна сказати, „нотації“ за „Комольців“, а на другій же сторінці, поряд (чуєте? поряд!) Хвильовий уже відкриває псевдонім І. Ю. Кулика. Бо звідкіля це М. Хвильовому „здається“, що І. Ю. Кулик має статтю „Рецедиви вчорашнього“? ich bitte su antworten... Нам іще хочеться запитати й про те, як кваліфікувати його „Одвертий лист до Володимира Коряка?“ Шановний президенте, чи не візьмете ви на себе труд передати т. Хвильовому, що його способи „полеміки“ з Володимиром Коряком страшенно оригінальні... І коли б ми не посоромились ужити його ж метод, то дуже легко, на його ж матеріялі могли б довести, що Микола Хвильовий коли не фашист, то в кожному разі неокатолик і евразієць.

Найтяжчі закиди, що їх зумів зробити Володимиру Корякові автор „Одвертого листа“, зводяться до такого:

П е р ш е страшне і просто „вбивче“ обвинувачення: В. Коряк 1919 року на сторінках „Мистецтва“ не був бездоганно витриманим комуністом, яким він є тепер! Horribile dictu! Він навіть не був тоді позбавлений деякого надто романтичного захоплення відродженням української культури в соціялістичних формах. Інкримовану від Хвильового статтю він потім не вмістив до свого збірника „Організація жовтневої літератури“, т и м с а м и м в і д м о в и в ш и с ь в і д н е ї. Не забудьмо, що це було 1919 року (надаремне т. Хвильовий не використав ще раніших праць тов. Коряка, як от „До брами“. Це однаково було б „чесно“). Володимир Коряк тоді мислив инакше, ніж потім став мислити комуніст Коряк. Який жах!!

Яка безграмотність, щоб не сказати езуїтство — не розуміти цього...

Володимир Коряк дає нам марксивські праці, на яких в ч а т ь с я м о л о д і п о к о л і н н я. Але М. Хвильовий „не розуміє“. Він страшенно незадоволений з того, що товариш Коряк є витриманий комуніст і краще за автора „Одвертого листа“ розуміється на марксизмі. Хвильовий робить „ужасно“ хитрий вигляд і каже:

— Ага, ага! Коряк не родився комуністом!..

Це — справді „вбивче“ обвинувачення, і ми не знаємо, як після цього товариш Коряк зможе жити... Рятує тов. Коряка хіба тільки

те, що, ставши комуністом, дійшовши цієї брами, він і творить і мислить так, як треба комуністові, щоб від нього ми могли вчитися.

А що „рятує" т. Хвильового? Мабуть тільки те, що, теж ставши (а не родившись) комуністом, він „послідовно" аж 1925—26 р.р. з дуже запізнених націоналістичних ухилів „воздвиг" собі... цілу евразійську систему думок проти течії. Отож надаремне Микола Хвильовий хоче припрягти тов. Коряка до себе і до своїх однодумців! Цей „прийомчик", як і всі оті, „здається", що їх він радить побільше вживати; як і всі оті ваплітянські відповіді то-що, ми розглядаємо, як оригінальні, щоб не сказати єзуїтські методи боротьби наших противників проти тих, хто чесно, неухильно і безкопромісно провадить в нашій літературі правдиву революційну пролетарську лінію, як це робить Володимир Коряк.

Та, вживаючи у боротьбі прийомів старого світу, ви, т. Куліш, і ваші однодумці шкодите не т. Корякові. Ви мабуть розумієте, що тов. Коряк все одно залишиться витриманим комунаром і нашим учителем. Чи ви цього не розумієте? Тоді... ми вам співчуваємо. Бо шкодите ви все-таки собі, своїй організації.

Друге грізне й рішуче обвинувачення полягає в констатуванні у В. Коряка не точної цитації двох уривків з творів т. Хвильового. Не заперечуючи згаданої неточности, попрохаємо проте т. Хвильового пригадати, який текст „Лілюлі" прочитав він колись прилюдно і чому саме він змінив „пікантне" місце, що про його згадав тов. Коряк. А наведений т. Хвильовим в „Одвертому листі" акростих з „Арени" показує тільки, як глибоко заходять у минуле корні сучасної полемічної „шляхетности" Хвильового та його однодумців.

А в тім... давайте не втручатися в компетенцію далекого й чужого нам автора „Чесности з собою"— так буде легше не тільки маестрові, а й вам і т. І. Сенченкові.

Отже повернімось до того абзацу, де ми бесідували про останній плід вашої дотепности. Ми спинилися на тому, що не маємо слів (відповідних слів), щоб кваліфікувати у відповідний спосіб „вищеназваний" плід. Де ж нам їх узяти? Нам здається — буде найкраще зачекати, доки ви пустите у „світ" чергове „словечко-друге" (може навіть ця честь впаде і на „легендарну легенду"). Ми певні, що воно (словечко ваше) буде сильніше від „слинявого фарисейства і заїкуватої скоромовки", отож ми тоді з нього й скористуємося для кваліфікації вашої ж попередньої відповіді.

Бачте, ВУСПП теж хитрий з біса!

Але справді, по щирості! (Що до вашої відповіди: „Якщо ВУСПП" etc...). Ну, от „якщо ВУСПП" *не* „думає" (і ніколи не думав) „скористатися з цієї постанови" і т. ин. Якщо ВУСПП оголошує сам боротьбу проти зажиму однієї організації другою?

Якщо ВУСПП іде з розпеченим залізом проти „душительних“ прийомчиків, скерованих проти нього в надії не дати йому розвинутись і підти далі „на свободное соревнованіе“?

Якщо ВУСПП нарешті не тільки розуміє краще за будь-кого, що партія „не может предоставить монополії“, а ще сам горить обуренням проти цькування його і його окремих членів і прагне тільки нормальних умов? Нормальних, себ-то таких, за яких мали б можливість працювати „различные группировки и течения данной области“, а не сама Вапліте, що безсоромно і зарозуміло думає: я сіль землі і пуп республіки. Є ще в мене підпупіє — „Марс“; поза цим ніякої літератури і взагалі „нікоторих Сократов“ не існує. Нема.

Якщо ВУСПП оголосив отакі свої цілком, помітьте, миролюбні, а не імперіялістичні наміри в своїй декларації, друкованій в газетах і в цьому числі „Гарту“, яке ви зараз маєте насолоду читати? А він оголосив:

> „Жодного намагання будь-якої організації підмінити собою вільно обраний керовничий орган Федерації. Неухильне виконання директиви ЦК ВКП(б)“ (тієї ж таки директиви, що й вам абсолютно подобається).

Ну? Як бачимо, відповідь тов. Куліша з приводу Федерації на такий випадок не дає жодної відповіди. Так, щоб конкретної. І ми розуміємо, що т. Кулішеві лишається тільки прибрати вигляду хитрого школяра й пробубоніти: ich bitte Sie mich heute nicht zu fragen; ich war gestern una vorgestern krank...

Поминаємо далі ще одну вашу „хитро хохлацьку“ (геніяльно-хитру) відповідь, що теж нам не подобається. А не подобається тому, що ви, т. Куліш, відповідаєте нетвердо і приблизно так: а ваш Доленґо заікається, Коваленко плодить „політграмоту“ і у всіх у вас взагалі... бурчить у животі.

Добре. Приймаємо. „Ето верно“... „Всьо верно“... Ви перемогли, ви, автор цієї хитрої з три біса! відповіди: бо після „деяких“ творів членів Вапліте, які мабуть висвітлювали „те запашне і прекрасне“, багато критиків (може й Коваленко теж, чим він гірший Геґеля й Маркса? Клянусь вам! він перечитав таки) змушені були „плодити політграмоту“, а в багатьох із нашого брата довгенько таки бурчало в животі.

Та все ж таки відповідь нам не... Боже мій, знов не подобається.

Поминаємо.

І давайте серйозно. Голубів набік. ВУСПП вважає, так само „Плуг“, так само „Молодняк“, що для забезпечення нормальніших умов праці всіх радянських революційних організацій потрібна Всеукраїнська Федерація.

Вільна Академія теж „не заперечує в принципі ідеї“. І, здається, „приступила до думання...“ Отже, не „дайош Федерацію і нікотоpих гвоздьов“, як каже товариш М. Хвильовий з побоюванням за „гніздо вольнодумців“. А так: яка саме Федерація нам потрібна?

Така Федерація, що захистила б кожну окрему організацію (і ВУСПП також) від знущання і тюкання з боку будь-якої иншої організації.

Тепер: може Вапліте „серчає“ на ВУСПП за його ініціятиву? Тоді, може, Вапліте згадає, що вона 1925 року добровільно залишила фронт (адже добровільно?), відрубала від себе „хвіст“ і пішла таким чином, з дозволу сказати, безхвостою всередину самої себе і там („в своїй середині“) почала відтоді тлумачити завдання пролетарської літератури і пролетарського письменника дуже якось своєрідно.

Ну, чим же тут винен ВУСПП? А це, ви ж пам'ятаєте, спричинилося до багатьох неприємних явищ.

Тоді ВУСПП, під глузливі посмішки „всеукраїнського пуза“, виступив (рік тому) на бій за повернення кращих традицій Жовтня в нашу літературу.

І тоді, коли Вапліте саме „ухилялася“, ВУСПП виступив *за* об'єднання всіх пролетарських письменників України незалежно від мови, якою вони пишуть, і проти... індеферентизму та ухилів Вапліте.

Не „серчайте“. Було. Може навіть десь хтось колись і зойкнув. Але треба пам'ятати, що то — від болю, а не від чогось иншого. Та справа ж ходить не про особисті образи, а про цілий фронт!

Сьогодні ВУСПП зібрав усе, що „проморгала“ Вапліте, все, що виросло і готове щиро творити пролетарську літературу. В своїх лавах він має також і кращих єврейських письменників, що приєдналися до ВУСПП'у на І Всеукр. Конференції євр. пролет. письменників 20. XII. 1927 р. Пролетарські письменники Донбасу радісно зростають у своїй творчості і в відборі кращих своїх сил, свого письменницького активу.

Ось що робив ВУСПП.

Що ж тут дивного, що ВУСПП, розгортаючи й далі свою роботу, прагне нарешті Федерації всіх радянських літературних організацій, кличе до неї, оголошує декларацію, подає ініціятиву, власне підтримує, бо вона буквально в повітрі висить цілий час!

Треба не мати громадської мужности, щоб не визнати ВУСПП'у підтримки цієї ініціятиви і з різних позалітературних або, краще, псевдолітературних міркувань „гримати“ на ВУСПП „з усієї сили“, ганьбити його і тим унеможливлювати здійснення Федерації, „не заперечуючи принципово ідеї“.

Та ми думаємо, що криза минеться. Ми думаємо, що Федерація таки буде!

І саме така, якої треба чесному, радянському революційному письменникові. Саме така, що захистить його від злив недоброї полеміки, забезпечить можливість розвитку серіозної марксівської критики і широкого поступу революційного художнього слова.

Инакше...

Може бути й инакше. Але кожному ясно, що це „инакше" буде гірше.

Грудень 1927 р.
Харків

ДЕКЛАРАЦІЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОЇ СПІЛКИ ПРОЛЕТАРСЬКИХ ПИСЬМЕННИКІВ

Десять років минуло від того дня, як на Україні волею мас пролетаріяту і всіх трудящих утворено робітничо-селянський Радянський уряд. За цю першу славетну декаду УСРР піднеслась на небувалу в історії височінь державного, економічного й культурного розвитку. Зокрема народилась і в бойовому змаганні розквітла нова українська революційна література.

Та нелегкий і нерівний був шлях нової літератури!

Після перемоги на численних фронтах громадянської війни розпочалася нова боротьба на ґрунті економічного й культурного будівництва в умовах імперіялістичного оточення зовні та змагання капіталістичних приватновласницьких елементів проти соціялістичного будівництва в самій країні.

Наша державність та економіка своєчасно опанували нові, складніші форми боротьби. Але більш ускладнено цей процес відбувався на культурному фронті. Одна з ділянок цього фронту, художня література, особливо боляче відчувала перехід на нові, не звиклі для неї рейки, нові форми творчости і боротьби. Виправдався і на цей раз загальний марксистський закон — ідеологія не завжди йде в рівень з розвитком економіки. Цей закон виявився в надто гострому й не завжди об'єктивному розумінні революційних перспектив, відображення деякими літературними угрупованнями неминучих протиріч переходової доби.

В українській літературі почали розвиватися чужі пролетаріятові настрої занепадництва, індивідуалізму, кастової відокремлености, тенденції протиставити пролетарському інтернаціоналізмові обмежені націоналістичні теорії.

На ґрунті цих загрозливих ухилів постала гостра літературна дискусія, що набула згодом особливого політичного значіння.

Комуністична Партія (більшовиків) і на цей раз своєчасно сигналізувала небезпеку на літературному фронті, і на цей раз допомогла українській літературі своїм керовництвом, подавши в низці документів генеральну лінію дальшого творчого розвитку літератури.

Та криза зайшла надто глибоко, і поруч певних, безперечно, важливих, ознак оздоровлення і нових позитивних явищ в літературі, що постали в наслідок згаданої допомоги партії, логіка ще некінченої боротьби продовжує і далі загострювати ситуацію на літературному фронті.

Ускладнення міжнародного стану, консолідація сил фашизму, що хоче посилити українську контр-революцію і за кордоном, і в УСРР, ще збільшують негативне значіння неладу на українському літературному фронті.

В цей складний і надто відповідальний момент **Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників, цілком свідома ваги взятого на себе завдання, закликає революційні літературні організації УСРР до утворення єдиного літературного революційно-радянського фронту.** Цей заклик ізнову збігається з директивною лінією, що накреслила КП(б)У для всіх літературних організацій, давши їм одночасно цілковиту можливість вільного між собою творчого змагання.

Практичне здійснення такого единого фронту може забезпечити тільки Всеукраїнська федерація революційних радянських письменників.

Федерація, поставивши завдання забезпечення умов, що за них має найкраще розвиватися українська радянська література, має з'явитися широка продукція художньо та ідеологічно досконалих і так потрібних трудящим масам творів, повинна об'єднати письменників, що поділяють такі ідеологічні постулати:

а) Рішуча боротьба проти спроб міжнародного і українського емігрантського фашизму до послаблення диктатури пролетаріяту і повернення України на стан пригнобленої визискуваної некультурної колонії.

б) Поширення ідеї пролетарського інтернаціоналізму і гостра боротьба проти націоналістичних ухилів — русотяпського (Ларін, Ваганян), українського (шумськизм, хвильовизм) і всякого иншого, що мають іще місце на українському літературному фронті.

в) Найміцніший звязок з революційним культурним рухом всіх народів СРСР на засадах братерського співробітництва і як-найрішучіша відсіч всіляким спробам давати ідейну перевагу буржуазній культурі Заходу над пролетарською культурою СРСР. Ніяк не переменшуючи потреби опанування технічних надбань буржуазної культури (як попередніх віків, так і сучасної), не припускати використання цього процесу для поширення на нашу літературу ідеологічних впливів капіталізму.

г) Викривати неминучі за переходової доби негативні явища нашої дійсности, поборювати їх в літературній творчості, але не

губити революційних перспектив, не закривати очей на позитивні сторони і, не впадаючи ані в занепадництво, ані в казенний оптимізм, висвітлювати величезну роботу соціялістичного будівництва і небувалі в історії людства досягнення пролетаріяту.

З організаційного боку федерація повинна забезпечувати всім революційним радянським літературним організаціям, що увійдуть до її складу, їхню цілість і умови для вільного змагання їхньої художньої продукції.

Жодної дріб'язкової опіки! Жодного втручання до внутрішніх справ окремих організацій, скільки їхня діяльність не порушуватиме ідеологічних засад федерації та єдиного фронту!

Жодного намагання будь-якої організації підмінити собою вільнообраний керовничий орган федерації! Неухильне виконання директиви ЦК ВКП(б):

„Партія не може віддати монополії будь-якій групі, навіть найбільш пролетарській що до свого змісту: це значило б згубити пролетарську літературу перш за все".

Разом із тим федерація повинна забезпечувати цілковиту можливість марксистської критики, як творів окремих письменників, так і художньо-ідеологічної продукції цілих організацій, ніяк не припускаючи метод, що можуть призвести до порушення єдиного фронту і посилення позицій класових ворогів.

Беручи на себе ініціятиву утворення єдиного фронту, Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників закликає всі революційні радянські літературні організації приступити до практичного здійснення федерації на поданих тут ідеологічних засадах.

Хай живе Всеукраїнська федерація революційних радянських письменників!

Хай живе і квітне пролетарська художня література під проводом Комуністичної Партії (більшовиків)!

Хай живе, розвивається і міцніє УСРР!

Всеукраїнська Спілка Пролетарських Письменників

БІБЛІОГРАФІЯ

Валеріян Поліщук. Геніяльні кристали. Поезії. В-во „Маса“. Київ. Стор. 72. Ціна 90 коп.

В новітній збірці поет продовжує зазначене від нас (див. „Гарт“, ч. 4 — 5) звуження свого досі, як відомо, зашерокого творчого діяпазону під знаком інтелігентського переродження тематики й настроїв. Рівняючи до попередньої, „Металевий тембр“, цю збірку, можна легко побачити їх велику подібність і деякі помітні поміж ними відміни. Попередня збірка позначила кризу в ліриці В. Поліщука, ця подає перші просторі наслідки відбутого злому, наслідки почасти прогресивного, а почасти й реакційного характеру, беручи на увагу стару стихійно-бунтарську повідь Поліщукової творчости.

Зміни порядку ідеологічного такі: з одного боку, кристалізувався матеріялистичний світогляд у В. Поліщука (філософські розділи збірки, II, III, IV), а з иншого — заглибився тут до остаточної асоціяльности поетичний індивідуалізм. Поет переносить свого здивованого читача до уявної екзотичної країни, що приводом до її створення був, очевидячки, курортний Крим, і залишає самого серед надто живої природи і мертвих думок. Жодної згадки про людське оточення, і це вже справляє враження певного „прийому“, певного способу свідомого поетичного учуднення („остраннение“).

Тому ж учудненню сприяє оригінальна, смілива і водночас скромна назва збірки, пояснена у III розділі поезією „Кристали живого“. Збірку складено з чотирьох розділів: I — „Подих моря“, II — „Фіялкові нагромадження“, III — „Матерія“, IV — „Кристали слова“. Перші два являють колекцію одноманітно свіжих морських малюнків, друга пара містить спроби матеріялистичної філософської лірики. Звертає увагу високою подібністю до письма Л. Українки в останньому розділі „Філософ Івліан“, де скромний (звичайно ж, без іронії!) автор, дивлячись на старогрецьку безголову статую, промовляє до неї:

Щасливий Івліан: тебе таки згадав я,
За мною тисячі повторять журним ехом.
А ім'я „Валер'ян“ чи проголосить [мармур
Нащадкам дальнім, що прибудуть.

Новий змістовний мотив для нашого поета. В цілому збірка справляє враження суцільне і свіже. В ній багато яскравих образових рисок. Деяку, властиву Поліщуковому особистому стилеві розтягненість в описах і реторичність в роздумуваннях стиснено в збірці до, очевидячки, поки-що невідхильного мінімуму і тому надано конструктивної ролі кристалізаційної води при його „кристалах слова“. Справді таки, В. Поліщук поетичну водичку в „Геніяльних кристалах“ не випускає поза доволі вузькі береги і тематично виправдує малюнками моря, що їх калейдоскопічну одноманітність намагається відбити:

Вали чергують мутне божевілля
Звуками різними в гальці і гравію,
Свистом, шипінням і цукряним гамором:
Як осінній вітер в ковилі,
Як юга в телефонових дротах,
Мов сотні решет підсівають ячмінь,
Мов град по блясі, вихорем оддертій.
(„Звуки прибою“)

Образовий бік поезій в цій збірці у Поліщука переховує свою дотеперішню матеріялистичну спрощеність (тимчасом, як ціла концепція збірки через зазначене учуднення починає віддалятися від реалістичного принципу відображення).

З боку звукового треба відзначити, що сливе всю збірку писано правильним, переважно ямбічним розміром.

Поліщук - практик починає розходитися з Поліщуком - теоретиком вільного віршу.

Загалом книжку треба для автора вважати за певний поступ, що примушує сподіватись в дальшому остаточної синтези між старими поетовими намірами і його теперішніми досягненнями.

Д.

Гордій Коцюба. Свято на буднях. Книгоспілка. Стор. 152. Ціна 1 крб

В невеличкій книжці зібрано 8 оповідань, крім одного, друкованих раніш.

Ім'я Г. Коцюби, що вже 10 років, як друкується, досить відоме, щоби притягти підвищену читачеву увагу до цієї першої збірки його творів. Збірка, даючи певне уявлення про творчість письменника за останні роки, далеко проте не вичерпує всього від нього написаного. В особі Г. Коцюби маємо ми письменника, як рідко хто, скромного і небалакучого. До певної міри такі якості, затримавши вихід його першої збірки, йому пошкодили, бо затримали разом і його літературний розвиток. Автор трохи запізнився з першим підсумком своєї творчости. Відбитку такої запізнености має на собі і тематика, і стіль усієї книжки. Але з літературного і з мовного боку цілком пристойні новели Г. Коцюби, хоч і не становлять бучної події в літературному сьогодні, та приналежне їм місце в історії жовтневого українського письменства вони посядуть одразу. Стиль письма Г. Коцюби можна схарактеризувати, як традиційно-реалістичний. Його невеличкі новели становлять ніби фрагменти великої нескінченої епопеї, він пише епічні уривки, беручи матеріял переважно з побуту трудової інтелігенції. Чітко, стримано і зчаста спрощено провадить виклад життьових подій в своїх уривках Г. Коцюба, творячи з епічних фрагментів ліричний монтаж революції років. Навмисне звужуючи свій розмах, автор, звичайно, ще не зміг той монтаж викінчити. Отже, основне, що залишається в читача від „Свята на буднях", це поодинокі постаті героїв і поодинокі ж їх удало схоплені риси. Особливо жива пригадується безфабульна новела „Біля гудків", де виразно змальовано постать „старомодньої людини", старого залізничника-контролера. В деякій мірі і всі герої в Г. Коцюби теж „старомодні", всі вони мало пристосовані до складних умов сучасного за часів непу життя, всі повільно рухаються і так само думають про щось своє сумне й невиразне, всі нерішучі, і всім якось не щастить. Одходячи від зазначеної одноманітности, Г. Коцюба починає переказувати революційно-пригодницькі анекдоти, чого він робити просто не вміє („Пригода на воді"). Тематично оповідання, вміщені в збірці, можна розподілити так на рубрики (власне, вони вже розподілені так від автора порядком уміщення). „Свято на буднях" і „Рада" становлять ідеологічно-тематичне завдання нового, тут родинного побуту, певніше кажучи, малюють невдалу сутичку з проблемою нової родини схарактеризованого вище героя у „Байраку", „Біля гудків", „Чекання", розвивають і поглиблюють тип такого героя в трьох істотно різних планах, показуючи невдалу його сутичку з проблемою революційного переключення на нове життя і пояснюючи невдачу міщанським оточенням та походженням. „Вороги" та „Пригода на воді" являють собою данину революційній романтиці і мало для Г. Коцюби характерні, хоча в характеристиках і романтичних героїв подекуди мерехтять знайомі вже риси. Цікаво задумане оповідання „Без ґрунту" подає читачеві войовничу білоемігрантську відміну того ж таки дрібнобуржуазного інтелігента селянського походження, що його типологію розробив у цій збірці Г. Коцюба.

Перебравшись нелегально через кордон, есер Роман призведений звичайною для героїв у Г. Коцюби невдачею до висновку:

„— Пізно, Романе, немає тут тобі ґрунту. Зайвий чоловік — ха, ха, ха!" Відповідальний товариш Сидір, що від нього до Романа веде нас автор через низку посередніх ланок, поклався в кінці „Свята на буднях" спати теж з висновком:

„— Ех, життя наше..."

Інтригу всіх поданих уривків-новел побудовано, можна сказати, на непорозумінні, що виникає з соціяльним оточенням у героя, на невиправданому чеканні. Цілий монтаж перейнято лірикою розчарування, що в самому „Чеканні" доходить воно найвищих ноток розпачу і прибирає в кінцівці оповідання символічної ваги:

„— Жах який, який жах!.. — Це Коля! Коля! А я думала, герой, — забелькотала щось незрозуміле і, поточившись назад, непритомною звалилась на землю". Соціяльна драма героїв Г. Коцюби полягає в тому, що, з одного боку, білий буржуазний рух їх залякує до розпачу, а з иншого — перемога радянського, пролетарського мало подає їм втішного. Між розпачем „Чекання" і „Без ґрунту" та розчаруванням перших оповідань міститься гама відчувань, з якою познайомив нас Г. Коцюба. Основний повільно пригнічений ритм викладу новел, що так пасує до їх тематики, затягає в зачароване коло свого впливу допоміжні описові елементи і підпорядковує собі образовий бік творів. Описи стилізовано-сірі, подані в ритмі сірого міщанського життя:

„Тихо тягнуться дні. Один по одному, рівно, як бабині казки. День і вечір, вечір і день. З-за скосогору приходить, що лежить на схід, за скосогір заходить. І знову". „Дивиться Ніна Михайлівна — падає листя, і здається їй, то не листя летить, опадає, а колишні надії дівочі. Одна по одній".

Жодної надії для своїх героїв не залишає автор і без найменшого обурення, без глузування каже:

„— Старомодня ви людина, Федоре Івановичу, — спокійно проказав Пичугін, — не буде з вас толку, я бачу.

— То, може, скажете, час вмирати? — видушив підмогильним тоном Федір Іванович.

— Може, й так, — відказав той, замислившись не то серйозно, не то жартуючи" („Біля гудків", 72 ст.).

По кількох місцях збірки Г. Коцюба пробує протиставити типовому героєві антитезу, але такі спроби не призводять до виразних наслідків (Федір Івановіч — Пічугін, Ніна Михайлівна — „Ніна, Ніночка, Нінуся й Василь з будьоновської братви") через цілковиту неокресленість саме антитези.

В останньому, згадуваному оповіданні є дуже відрадна спроба перевиховати героїню Марію П., але процес перевиховання цієї есерки відбувся поза лаштунками оповідання. А загалом — „герої" потихесеньку собі гинуть, якось по-дурному, і загинути як слід не вміють. Розвязується оповідання згідно з усім стилем невибагливо і просто.

Де в чому Г. Коцюба в цій збірці нагадав нам В. Підмогильного, хоча формально між обома письменниками мало спільного. Є певна змістова спільність, наприклад, схеми інтриги і розвязки подібні і т. д.

У Г. Коцюби можна помітити поки-що здебільшого зовнішній намір пролетаризувати свою творчість. В останньому оповіданні дія відбувається в другій його половині на заводі. Опис заводського оточення схематизовано („Молотки й варстатки, молотки й машини") і на віщось трохи ритмізовано (139, 140 ст. ст.).

Сподіваємось, що автор не примусить задовго чекати на другу збірку і зуміє в ній вийти з тематичної і стилістичної вузини „Свята на буднях", переховавши його художні досягнення — простоту і стисліть.

М. Доленґо

Струмінь. Літературний збірник Вінницького літературного об'єднання. Видання газети „Червоний Край", м. Вінниця, 1927. Стор. 32. Ціна 35 коп.

Мабуть, немає тепер на Україні такого міста, де б не жевріла так чи инакше літературна думка. Часом вона виявляється не лише в організації активного українського читача, що цікавиться всебічно складним культурним процесом в нашій країні та всіма його перепітіями, а також і певними, так би мовити, літературними фактами. Себ-то активний читач иноді стає автором. (Випадки, що їх в історії літератури багато). Щось подібного, мабуть, маємо ми і в даному випадку. Проте відразу мусимо зазначити, що в „Струмені" голос автора (таки автора) уже й зараз переважає.

„Струмінь", цей, може, перший збірник вінницьких літературних сил (Вінницького Літературного Об'єднання, як вони себе безпретенсійно звуть) приємно вражає з першої ж сторінки саме скромністю та безпретенсійністю.

В статті („Замість передмови") сказано:

„Цей наш збірник не є досягнення нашої праці. Це — сама праця. Збірник цей відбиває чернетки нашої творчости. Проте ці чернетки, ці творчі спроби нашого колективу на ниві літературній малюють і те, як оволоділи ми художнім словом, як працює наш колектив".

В такому тоні витримано всю невеличку передмову. Нам відразу пригадується (по контрасту!) подібна ж спроба кількох полтавських „пролетарських" поетів, що видали були свій „орган" „Горно", який можна було вмістити на долоні. Але скільки в ньому було галасу, невігластва і... бездарности!..

Зовсім инше читаємо в „Струмені". Цілий збірничок можна переглянути за якусь годину. І то з приємністю. Ні разу (майже ні разу) нігде вас не вразить фальшива фраза. Все тепле і просте, а часом і, безперечно, здібне.

Художній відділ починається віршем В. Сосюри — „Вінниці привіт", що, так би мовити, випадає з плану і є подарунком „Струменеві". Поет відбив у цьому вірші настрій і свої враження підчас короткого перебування свого в Вінниці.

І летять, летять трамваї
Од вокзала через міст...
О, мій край, багряний краю,
Чорнобривий комуніст!

І вже десь від'їхавши:

Кучеряве небо піниться.
Я тону в юрбу і рух...
Десь далеко мрійна Вінниця
І зелений тихий Буг.

Демонстрація самих вінницьких сил починається байкою М. Годованця, члена „Плугу" і вже досить відомого байкаря, що до того ж недавно видав і свою книжечку байок („Незаможник Клим"). Цю його байку („Щиглі") присвячено якраз тому піднесенню, з яким вінницькі молоді письменники вирушають у путь, щоб

... біля святочного вогню
співати славу
нелукаву
Новому Дню,
що рівно десять літ
сія на цілий світ.
. . . .
Сороко, не збивай!
Не зо зла ти пісніеш?
У нас на святі, як умієш,
так співай...

Другим іде коротенький нарис Юр. Нікітова — „Мати", що передає психологію (спогади) жінки-матері і активної пар-

тійної робітниці. Нарис іще з слідами учеництва. У автора є, безперечно, нахил до реалістичного стилю, але він цього стилю ще не опанував і часто-густо збивається або на імпресіоністичні манівці, або на невиразну ремарку.

Мініятюри Теодора Орисіо написано ритмованою прозою (характерною для початкуючого!) і при тому приємною мовою. Мабуть, авторові буде тяжко якийсь час перейти на справжню прозу. А такою, як у нього все ж таки більших речей не напишеш.

„Ми йдемо удвох межею... У степу сухе бадилля так на вітрі журно дзвонить... Ми йдемо на зустріч сонцю... З далини, з ярів глибоких димарем завод нас кличе“...

Поезії Олексія Сороки хорошим шостистоповим ямбом малюють радісні події, як:

В ярузі за селом, де верби сни
плекали,
Де тишу інколи будили пастушки,
Селяни Боржицю камінням
загнуздали,
Й закучерявились електрики
свічки.

Єдине оповідання руською мовою подав С. Руденчик Оповідання зветься „Гибель Фадеева“. Фадеєв, відданий революції агент, що збирає „розверстку“, гине від рук бандитів через свою ледачу коняку, що не могла винести його з біди. В оповіданні два типи — сам Фадеєв і його смішна коняка — і обидва „типи“ подано досить майстерно і весело, хоч веселість цю автор закінчує трагедією. С. Руденчик безперечно — перебуває під впливом И. Бабеля. (До речи, в цьому ж таки „Струмені“ вміщено і коротеньку статтю С. Руденчика про Бабеля. Про неї далі).

Прикладів, що свідчить за вплив Бабеля на автора „Гибели Фадеева“, є рясно. Ну, хоч би:

— Как дела Фадеев?
— Хорошо. Закручиваю гайку. Кручу до отказу. Будет дело, товариш начальник. Вот смотрите...
И он почтительно подал мне папку с бумагами.

Або:

...„В черепе алела кровавая дыра, а в окостеневшей простреленной руке застыл бесхитростно расшитый кисет с табаком. На дороге стояла лошадь и аккуратно обгладывала придорожный куст.

Проклятая лошадь с распухшим от еды животом, известная всей волости“.

На цьому оповідання кінчається. (Підкреслення наше, І. М.) Одначе — тільки вплив. Наслідування немає жодного. С. Руденчик знаходить свої оригінальні слова так в описах, як і в діялогах.

В. Сільвестров виступив з поезіями „Гуси“. Осінній пейзаж подано не згірш від инших фахівців такого роду об'єктів творчости.

В даному разі його пожвавлено летом гусиної зграї.

І раптом — в небо шум, кришталом
сяйні бризки..
І гуси вже пливуть, як білії сніги,
Відбилась у воді коралом срібна
низка,
Козацьким вусом Буг розбігся
в береги.

Слабше від инших оповіданнячко Петра Крижанівського про „Дем'яна Левченка“, секретаря сільського КНС та КВД, якому не пощастило одружитися з тією, що її він кохав.

Левченка подано спочатку досить симпатичною людиною:

„— А тут, із комнезаму, не можна вже нічого одержати?— зідхає хазяйка. (Секретарева сестра. І. М.)
— Мм... воно можна... є там щось у КВД, але ж ти недавно одержала... (Відповідає брат, секретар Левченко. І. М.).
— Та що я там одержала? Три пуди. Їх давно немає...
— Що ж, голубко, робити? Не одна ти на селі. Почекай ще тиждень, другий, а тоді й знову виправимо пудиків два...“

Чесна радянська людина. І що ж автор робить з нею (зовсім невмотивовано), як тільки Мотря (секретарів „предмет“) покохала иншого? Автор робить тоді свого героя дріб'язковою чорнильною душею, що править (дуже вульґарно) з колишньої своєї коханої 3 крб. 72 коп. (подарунки!). Мабуть, такий факт десь певне, був у житті. Але вся сила в тому, як його подано!

Приємне враження своєю інструментовкою справляє уривок з поеми Сави Голованевського — „Робітфаківка“. В ній є свіжі образи, молодість, теплота, щирість. Трохи помітно впливи В. Сосюри, такі неминучі майже для кожного молодого поета.

Проте цей уривок дає підстави гадати, що Голованевський швидко стане самостійним поетом. В уривку — 5 розділів. Кожний написано своїм ритмом:

1. За селом могили
І яри глибокі,
За селом долини
Покотились в даль.
. . . .

2. І радість скувала уста.

. . . .

3. На пероні:
Чах-чах...
Дим холоне
в очах.

. . . .

... Чахнув,
грюкнув,
свиснув кінь,
Врізавсь
з гуком
в сизу синь.

. . . .

4. А до себе тихо кличе
робітфак...
Молоде твоє обличчя—
наче мак.
А як вечір малиновий
дим послав,—
Ти ведеш розмови
про Китай...

. . . .

5. Винами пахне діброва...

. . . .

Найдосконалішу прозову річ — „Перепочинок“— дав Ів Топчій. Вона, до речи, і найбільша. З автора „Перепочинку“ росте цікавий оповідач і вибагливий художник слова. Коли б неодмінно треба було звідкись вивести генезу його стилю й прийомів, то можна було б подумати про О. Генрі. З українських письменників можна б думати, що певний вплив справляє на Ів. Топчія майстер сюжетної новели О. Слісаренко. Та автор „Перепочинку“ м'якший у своїх художних прийомах, так би мовити, шляхетніший від нього.

Оповідання переказує випадок „житлового характеру“. Та вся сила його якраз не в змісті, а в тому, як автор змальовує своїх персонажів.

„Карасик ще й засміявся:
хім-хрум, хім-хрум, -- наче цукерок
розкусив“...

А в тім цінну вагу твору ще становить „психологія характерів“ деяких персонажів (наприкл., Карасика).

Нарешті, статейка С. Руденчика подає стислий та досить цікавий літературний портрет Бабеля (теж, мабуть, в звязку з приїздом його до Вінниці) і розглядає п'єсу цього автора „Закат“, читану автором перед вінницькими слухачами.

Отже „Струмінь“, на нашу думку, мав право вийти в світ і має право жадати відгуків читача. З цього „Струменя“ можна таки де чого сподіватися в нашу молоду літературу.

Ів. Микитенко

ХРОНІКА

ОЛЬГА КОБИЛЯНСЬКА

В Чернівцях (Буковина) 14 грудня святкуватиметься ювілей з нагоди 40-літньої літературної діяльности О. Кобилянської. Цей ювілей припадає на час виходу у світ її першого твору „Вона вийшла замуж“, що його пізніше перейменовано на „Людину“ (1886 р.) і друковано в галицькій „Зорі“ (1894 р.).

О. Кобилянська народилася 1865 року. Розвиток її літературної діяльности припадає на роки, коли на літературну ниву пробиває собі дорогу модернізм в українській літературі, запроваджуючи в ній нові настрої, нову форму й нове світовідчування.

Перша збірка її творів „Покора“ вийшла 1899 року.

На Радянській Україні маємо кілька збірок її творів, що видали їх „Книгоспілка“ та приватне видавництво „Сяйво“.

Для переведення святкування ювілею утворено широкий громадський комітет. Наркомос України надіслав через Львівське Наукове Т-во ім. Шевченка ювілянтці своє привітання.

СТАНІСЛАВ ПШИБИШЕВСЬКИЙ

В Польщі вмер відомий письменник і драматург Ст. Пшибишевський. Помер він від розриву серця на 60-му році життя.

Народився Пшибишевський у 1898 році, набув як письменник широкої популярности своїми психологічними драмами і романами.

Творчість цього письменника відбиває занепадницькі настрої буржуазних кіл суспільства минулого століття, вона відзначається яскравим індивідуалізмом і переповнена містицизмом.

Перші свої твори Пшибишевський писав німецькою мовою. До них треба віднести: „Служба Сатани“, „Діти Сатани“.

1898 року Пшибишевський засновує журнал нового модерного напряму „Життя“, в якому деякий час друкувався В. Стефаник.

С. Пшибишевський жив деякий час у Львові, де й писав свої романи та драми. Його творчість останніх років мало давала нового і була звичайним продовженням загального напряму своєї ранньої творчости і навіть, навпаки, вона — занепадницька. Останніми часами він написав літературні спомини, що вийшли окремою книжкою під назвою „Мої сучасні“.

У ДЕРЖАВНОМУ ВИДАВНИЦТВІ УКРАЇНИ

ДВУ продовжує видання творів Коцюбинського, Нечуй-Левицького та Шевченка (академічне видання).

Друкується повне зібрання творів Мирного, Квітки-Основ'яненка, Стороженка, Кропівницького, Куліша, Марковича, Тобілевича, Шашкевича, М. Левицького, Л. Глібова.

По серії „Світова література“ друкується і готується до друку: Лізістрата — Арістофана, Декамерон — Бокаччіо, Гамлет і Венеціянський купець — Шекспіра, 2 томи прози Е. По, вибрані твори Кнута Гамсуна, Антологія вірменської поезії (укр. мов.), що її виготував Павло Тичина, Антологія французької поезії (виготував Як. Савченко), антологія американської поезії (виготував І. Кулик). Готується до друку також десять томів творів Е. Золя.

З новітньої світової літератури має бути видано: Йоганс Бехер — Вибрані твори. Анрі Барбюс — Ісус і Юда, Стефан Цвайґ — найновіші твори, Штукен — Білі боги та инші.

З сучасних письменників готується до друку і частково вже друкується: перші три томи творів Хвильового, перші чотири томи творів Остапа Вишні, новий роман В. Винниченка (на 40 аркуш.) — „Сонячна машина. Окремі книжки повістей та оповідань таких письменників: М. Івченка, І. Микитенка, А. Головка, А. Любченка, Г. Епіка, Ів. Ле, Я. Качури, Б. Антоненко-Давидовича, О. Копиленка, Дніпровського, Яковенка, Досвітнього, Тенети, Демчука, Первомайського, Кундзіча, Левітіної, Гжицького, Юрезанського.

Ухвалено й здано до друку збірники поезії таких поетів: О. Журливої, Фальківського, Косяченка, Сосюри, Доленґа,

Донченка, Слісаренка, Голоти, Радугіна, Бездомного.

З „театральної бібліотеки“ буде видано п'єси: М. Куліша — „Народній Малахій“, „Так загинув Гуска“, „Комуна в степах“, Ю Шпола. Мамонтова, Бедзика, Левітіної, Дніпровського та инш.

Здано до друку велику книжку (на 30 аркушів) — „Десять років української Жовтневої літератури“.

В галузі критичної літератури буде видано розвідки Коваленка, Коряка, Майфета, Юринця, Хвилі, Річицького, Савченка, Щупака.

Готується до друку повне зібрання творів Василя Блакитного, Гната Михайличенка, В. Чумака та Заливчого.

ТВОРИ КНУТА ГАМСУНА УКР. МОВОЮ

Цими днями у виданні Книгоспілки вийшов найновіший роман відомого норвезького письменника Кнута Гамсуна „Бродяги“. Книгоспілка увійшла в безпосередні зносини з Кнутом Гамсуном і одержала його приязну згоду на переклад цього роману з рукопису. Видавництво одержало від Гамсуна його останній портрет з автографом. В листі до Книгоспілки з приводу видання його „Бродяг“ письменник, між иншим, пише: „Мені часто надсилають свої твори письменники Росії й України. Це — сердечне привітання від товаришів у письменстві, і я хотів би, щоб ця моя книга була є дружнім відгуком на ці привітання“.

Роман „Бродяги“ в Радянському Союзі виходить уперше.

НАСЛІДКИ ЛІТЕРАТУРНОГО КОНКУРСУ ДО 10 РОКОВИН ЖОВТНЯ

Оголошено наслідки мистецьких конкурсів до 10 роковин Жовтня.

По закритому конкурсі на новели присуджено: 2-гу премію авторові новели „По кам'яній стежці“, девіз АКА, автор М. Козоріс, 3-ю премію авторові новели польською мовою „1920 рік“, автор Марія Зельонко.

По одкритому конкурсі на повість присуджено дві другі премії — А. Головкові за повість „Бур'ян“ і П. Панчеві за збірку повістей „Голубі ешелони“

Першу премію по одкритому конкурсі на поему присуджено В. Сосюрі за поему „Відповідь“ і другу премію В. Бобинському за поему „Смерть Франка“.

По одкритому конкурсі за вірші дістав другу премію Фефер за збірку віршів єврейською мовою „Простим кроком“ і третю премію — Влизько за збірку віршів „За всіх скажу“.

ПЛЕНУМ РАДИ ВУСПП

18 — 19 грудня в Харкові відбувся поширений пленум Ради Всеукраїнської Спілки Пролетарських Письменників (ВУСПП).

Пленум заслухав доповідь тов. Микитенка про річну діяльність Секретаріяту Спілки і констатував, що Секретаріят проробив у тяжких і відповідальних умовах велику роботу. Секретаріят інтенсивно провадить організаційну працю в умовах постійної ідеологічної боротьби на літературному фронті.

Инші важливі питання, що їх обговорювала Рада, були: підготовка до другого Всеукраїнського з'їзду Спілки пролетарських письменників та організація федерації революційних радянських письменників на Україні. Для складання повістки денної з'їзду обрано комісію в складі тов. тов. Коряка, Микитенка, Коваленка, Савченка, Юринця.

З'їздноситиме характер ідеологічно-фахового. На ньому буде розглянуто художню продукцію як ВУСПП, так і инших літературних організацій. Буде також зроблено огляд літератури в маштабі всього СРСР та огляд західньої літератури.

Що до утворення федерації радянських революційних письменників Рада визнала, що така федерація є цілком своєчасною, отже ВУСПП з свого боку повинен поставити питання про реальне здійснення ідеї федерування. Рада підкреслила, що в майбутній федерації автономність окремих літературних організацій мусить бути цілком забезпечена. Ухвалено випустити відповідну декларацію з цього приводу.

Крім того, було розглянуто роботу „Забою“, що йшла по лінії одбору його творчого активу. Зокрема серед забойців, що пишуть переважно руською мовою, починають виявлятися також українські робітничі поети.

Рада відмітила, що в процесі консолідації справжніх літературних сил Донбасу „Забой“ вів правдиву лінію, не залишаючи в той самий час без свого керовництва і маси початкуючих, що йдуть від робкорів. Надалі забійцям доручено звернути ще більшу увагу на виявлення українських письменницьких сил у Донбасі.

Рада вважає за потрібне в найближчий термін улаштувати літературну подорож харківських, київських та дніпропетровських членів ВУСПП до Донбасу.

Ухвалено видавничий план „Бібліотеки ВУСПП“.

Окреме місце в роботі Пленуму Ради займало питання про органи ВУСПП, „Гарт“, „Красное Слово“ та „Літературну Газету“.

НА ЗАХОДІ

ПЕРІОДИЧНІ ВИДАННЯ ЧУЖОЗЕМНИМИ МОВАМИ У ФРАНЦІЇ

У Франції видається 167 періодичних видань різними чужоземними мовами: 3) — італійською мовою, 24 — англійською, 21 російською, 18 — німецькою, 15 — еспанською, 14 — польською, 8 — вірменською. 7 — есперанською, 4 — венгерською, 3 — грецькою, 4 — українською, 3 — арабською, 2 — фламанською, 1 — ірляндською.

ФРАНЦУЗЬКИЙ ЖУРНАЛ ПРО УКРАЇНСЬКЕ ОБРАЗОТВОРЧЕ МИСТЕЦТВО

Французький мистецький журнал „Le chronik du gur" подає в серпневому числі статтю відомого літературно-мистецького критика С. Ромова про українське мистецтво. В журналі так само вміщено зразки праць художників Бойчука, Сетляра, Глущенка та инших.

Статтю Ромова передрукували і инші французькі журнали.

ШЕВЧЕНКО ІТАЛІЙСЬКОЮ МОВОЮ

Видавництво Г. В. Паракія в Турині видало вибрані ліричні твори — вірші Тараса Шевченко в перекладі та з передмовою Млада Ліповецької та Цезара Меано.

ПАМ'ЯТИ Е. ЗОЛЯ

29 вересня 1902 року вмер Еміль Золя. Франція цього року відзначала 25-ті роковини смерти цього видатного письменника та основоположника нового літературного напрямку. Золя вмер від нещасливого випадку — задушившись від газу в своїй кімнаті. Здоровля його вистарчило б ще на багато років невтомної праці. Золя народився 1840 року в Парижі, в сем'ї італійського інженера. Його батько будував величезний канал у Провансі, що його названо „Каналом Золі". Молоді рокі провів Золя на півдні Франції. Скінчивши ліцей в Парижі, працював в галузі літературній. Його перші повісті не мали успіху, але згодом він дійшов світової слави як письменник, створивши цілу літературну школу. Літературна спадщина Е. Золі величезна. Твори його й досі розходяться в мільйонах примірників, їх перекладено на всі европейські мови. Накладом ДВУ має вийти незабаром повне зібрання Е. Золі українською мовою. Перший том вже здали до друку. З ім'ям Е. Золі звязано справу Дрейфуса, що його невинно винуватили за державну зраду: Золя виступив в його оборону з рідкою громадською сміливістю, борючись проти публічної опінії, обпутаної духом шовінізму.

ЛИСТ РОМЕНА РОЛАНА ДО АМЕРИКАНСЬКОГО ПРИЯТЕЛЯ З ПРИВОДУ ВБИВСТВА САККО І ВАНЦЕТТІ

Відомий французький письменник Ромен Ролан 29 серпня цього року опублікував у французькій пресі листа до невідомого американського приятеля з приводу вбивства Сакко та Ванцетті. Р. Ролан з властивим йому чоловіколюбством, людяністю, будучи сам рішучим ворогом всякого насильства, з обуренням виступив проти цього світового злочину.

„Любий друже, — пише Ролан, — Я пишу вам під гнітючим враженням вбивства Сакко і Ванцетті. Я певен, що й ви цілком під владою таких самих почувань.

Але мені хотілося б висловити їх, бо думаю, що вони не марні будуть для вашої країни. Моя думка з цього приводу може мати особливу вартість, бо її висловлює людина, що стоїть поза політичними партіями і яка звикла думати й висловлювати свої думки безсторонньо.

На мій погляд, найстрашніше в цій вчорашній трагедії — не жахлива доля двох нещасних, яких смерть звільнила від довгих страждань, що їх крапля за краплею лляли їхні юридичні кати (імена яких — суддя Таєр та губернатор Фуллер — буде вписано до списку історичних вбивників) — але прірва, що її вирило це злодійство між Сполученими Штатами та иншими народами всесвіту.

„А тепер — що ж робити. Прірву вирили. Я дуже добре знаю народи Европи та їхню внутрішню роботу, щоб не знати, що з сьогоднішнього дня моральна війна існує між ними та Сполученими Штатами" — і далі — „Нелюдська впертість судді Таєра та губернатора Фуллера роздушила дві жертви, і з того часу два італійці є в Пантеоні мученики цивілізованої людности. Я не американець, але я люблю Америку. Я винувачу за зраду проти Америки тих людей, що заплямували її цим судовим злочином в очах цілого світу. Їх жорстока пародія справедливости дуже вдарила по найсвятіших правах людськости".

„ДЕНЬ СЕРВАНТЕСА"

В Еспанії день 23 жовтня оголошено яко день Сервантеса. В цьому році цей день було урочисто відзначено.

Видає — **Періодсектор ДВУ** Редагує — **Редакційна Колегія**